

Вісник

**Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

**Серія: філософія, філософія права,
політологія, соціологія**

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у серпні 2009 р.

№ 2 (65) 2025

Харків
«Право»
2025

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 27.05.2025)*

Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. – Харків : Право, 2025. – № 2 (65). – 210 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (НЮУ ім. Ярослава Мудрого)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Г. Данильян – доктор філософських наук, професор (*голова редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **О. П. Дзьобань** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Ю. Ю. Калиновський** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); *члени редколегії за спеціальністю «Філософія»:* **О. С. Александрова** – доктор філософських наук, професор (Київський університет ім. Бориса Грінченка, Україна); **Дієго Феліпе Арбеллаес-Кампіло** – доктор філософії, професор (Університет Амазонії, Колумбія); **Магда Джулісса Рокас-Багамон** – доктор філософії, доцент (Університет Сурколомб'яни, Колумбія); **Алекс Веліз Бургос** – доктор філософії (Університет Лос-Лагоса, Чилі); **Б. Б. Буяк** – доктор філософських наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна); **Міліта Венажидіне** – доктор філософії, доцент (Університет Вітовта Великого, Литва); **Іполіта Гряблікайте** – доктор філософії, доцент (Університет Вітовта Великого, Литва); **В. І. Додонова** – доктор філософських наук, професор (Київський університет ім. Бориса Грінченка, Україна); **Томас Качераускас** – доктор філософських наук, професор і завідувач кафедри філософії та культурології Вільнюського технічного університету імені Гедімінаса (Литва); **І. І. Коваленко** – кандидат філософських наук, доцент (*відповідальний секретар*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **С. В. Куцупал** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Хуан Гільєрмо Мансілла-Сепульведа** – доктор філософії та літератури (Католицький університет Темуко, Чилі); **Б'ярі Мелкевік** – доктор права, професор (Університет Лавала, Канада); **Ю. В. Мелякова** – кандидат філософських наук, доцент (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **О. С. Поліщук** – доктор філософських наук, професор (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна); **Едуардо Р. Сагіс** – доктор філософії (незалежний дослідник, Аргентина); **Вілма Тамулієне** – доктор філософії, доцент (Вільнюський технічний університет ім. Гедімінаса, Литва); **О. М. Юркевич** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); *члени редколегії за спеціальністю «Політологія»:* **Хорхе Ісус Вільямсміл Еспіноса** – доктор політичних наук, професор (Університет Сулії, Венесуела); **Джордан Ганс-Морзе** – доктор наук у галузі політології, доцент (Університет Нортвестерн, США); **Аркадіш Жуковський** – абілітований доктор у галузі політології (Інститут політичних наук, Вармінсько-Мазурський університет, Польща); **В. В. Кривошеїн** – доктор політичних наук, професор (Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, Україна); **Г. М. Куц** – доктор політичних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Україна); **Ягіл Леві** – доктор наук у галузі політології, професор (Відкритий університет, Ізраїль); **Джейсон Ройс Ліндсі** – доктор наук у галузі політології, професор (Державний університет Сант Клауда, США); **Люціан Люстіан** – доктор наук у галузі політології (Астонський університет, Велика Британія); **І. В. Мацишина** – кандидат політичних наук, доцент (Донецький національний університет ім. Василя Стуса, Україна); **Т. Л. Нагорняк** – доктор політичних наук, професор (Донецький національний університет ім. Василя Стуса, Україна); **Рейбер Парра** – доктор суспільних наук, професор (Університет Сулії, Венесуела); **Ніколай Петро** – доктор наук у галузі політології, професор (Род-Айлендський університет, США); **І. О. Поліщук** – доктор політичних наук, професор (Україна); **С. Ю. Римаренко** – доктор політичних наук, професор (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України); **О. І. Романюк** – доктор політичних наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна); **В. Ф. Смолянюк** – доктор політичних наук, професор (Военно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка, Україна); **Октай Ф. Тапрісівер** – доктор наук у галузі політології, професор (Близькосхідний технічний університет, Туреччина); **О. В. Шевчук** – доктор політичних наук, професор (Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, Україна); **Штефан де Шнігелейр** – доктор наук у галузі політології, головний науковий співробітник (Гаазький центр стратегічних досліджень, Нідерланди); *члени редколегії за спеціальністю «Соціологія»:* **Е. А. Афонін** – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); **Л. М. Герасіна** – доктор соціологічних наук, професор (Україна); **Ентоні Гарі Дворкін** – доктор наук у галузі соціології, професор (Університет Х'юстона, США); **Г. П. Клімова** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Маріанна Ключко** – доктор наук у галузі соціології, професор (Державний університет Огайо, США); **Н. М. Лисиця** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, Україна); **Мішель Маффесолі** – абілітований доктор у галузі соціології, професор (Університет Сорбонна, Франція); **В. В. Меньшиков** – доктор соціологічних наук, професор (Даугавпільський університет, Латвія); **К. Г. Михайлова** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Україна); **О. Ю. Панфілов** – доктор філософських наук, професор (Україна); **В. Л. Погрібна** – доктор соціологічних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **В. І. Подшивалькіна** – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Україна); **О. А. Філіппова** – кандидат соціологічних наук, доцент (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Україна); **Хабібул Хак Хондкер** – доктор наук у галузі соціології, професор (Університет ім. шейха Заеда, ОАЕ)

Збірник наукових праць «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».

Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія зареєстрований як наукове фахове видання, категорія «Б» (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886).

Збірник наукових праць зареєстровано та проіндексовано у Google Scholar і таких міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus International (Польща), Academic Research Index (Японія), Information Matrix for the Analysis of Journals (Іспанія), EBSCO Publisher (США), WorldCat (США), Scientific Indexing Services (США), Science Impact Factor (Австралія), International Innovative Journal Impact Factor (Індія), Cosmos Impact Factor (Німеччина), Bielefeld Academic Search Engine (Німеччина), а також баз даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Адреса редакції: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна. Тел.: (057) 757-72-84; e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net; сайт: <http://fil.nlu.edu.ua>

The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University (the protocol No. 11 of 27.05.2025)

The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology : The collection of scientific papers / Editorial board: O. Danilyan (Ed.-in-Ch.), et al. – Kharkiv : Pravo, Pravo, 2025. – Issue No. 1 (64). – 210 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University (YMNLU), Ukraine

EDITORIAL BOARD:

Oleg Danilyan – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Editor-in-Chief*, YMNLU); **Olexander Dzoban** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YMNLU); **Yuriy Kalinovsky** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YMNLU); **Editorial Board members majoring in philosophy:** **Olena Aleksandrova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Borys Hrinchenko University of Kyiv, Ukraine); **Diego Felipe Arbeláez-Campillo** – Doctor of Philosophy, Prof. (University of the Amazon, Colombia); **Magda Julissa Rojas-Bahamón** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Surcolombian University, Colombia); **Alex Véliz Burgos** – Doctor of Philosophy (University of Los Lagos, Chile); **Bogdan Buyak** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine); **Milica Vienažindienė** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Vytautas the Great University, Lithuania); **Jolita Greblikaite** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Vytautas the Great University, Lithuania); **Vira Dodonova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Borys Hrinchenko University of Kyiv, Ukraine); **Tomas Kacerauskas** – Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor and the Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies at Vilnius Gediminas Technical University (Lithuania); **Inna Kovalenko** – Ph.D. in Philosophy, Associate Prof. (*Managing Editor*, YMNLU); **Svitlana Kutsepal** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU); **Juan Guillermo Mansilla-Sepulveda** – Doctor of Philosophy and Literature (Temuco Catholic University, Chile); **Bjarne Melkevik** – Doctor of Law, Prof. (Laval University, Canada); **Yuliia Meliakova** – Ph.D. in Philosophy, Associate Prof. (YMNLU); **Olexander Polishchuk** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Khmelnitsky Humanitarian and Pedagogical Academy, Ukraine); **Eduardo R. Sagüier** – Doctor of Philosophy (CONICET, Argentina); **Vilma Tamulienė** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Gediminas Vilnius Technical University, Lithuania); **Olena Yurkevych** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU); **Editorial Board members majoring in political science:** **Jorge Jesus Villasmil Espinoza** – Doctor of Political Science, Prof. (University of Zulia, Venezuela); **Jordan Gans-Morse** – Ph.D. in Political Science, Associate Prof. (Northwestern University, USA); **Arkadiusz Żukowski** – Dr. Habil. (Political Science), Full Professor (University of Warmia and Mazury, Poland); **Vitalii Kryvoshein** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine); **Halyna Kuts** – Doctor of Political Sciences, Prof. (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine); **Yagil Levy** – Ph.D. in Political Science, Full Prof. (Open University of Israel, Israel); **Jason Royce Lindsey** – Ph.D. in Political Science, Prof. (St. Cloud State University, USA); **Lucian Leustean** – Ph.D. in Political Science (Aston University, United Kingdom); **Iryna Matsyshyna** – Ph.D. in Political Sciences, Associate Prof. (Vasyl'Stus Donetsk National University, Ukraine); **Tetiana Nahorniak** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Vasyl'Stus Donetsk National University, Ukraine); **Reyber Parra** – Doctor of Humanities, Prof. (University of Zulia, Venezuela); **Nicolai Petro** – Ph.D. in Political Science, Prof. (University of Rhode Island, USA); **Ihor Polishchuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Serhiy Rymarenko** – Doctor of Political Sciences, Prof. (I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine); **Oleksandr Romaniuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine); **Volodymyr Smolianiuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Yevheniy Bereznyak Military Diplomatic Academy, Ukraine); **Oktay F. Tanrisever** – Ph.D. in Political Science, Prof. (Middle East Technical University, Turkey); **Oleksandr Shevchuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Petro Mohyla Black Sea State University, Ukraine); **Stephan De Spiegeleire** – Ph.D. in Political Science, principal scientist (The Hague Centre for Strategic Studies, Netherlands); **Editorial Board members majoring in sociology:** **Eduard Afonin** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); **Liudmyla Herasina** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Ukraine); **Anthony Gary Dworkin** – Ph.D. in Sociology, Prof. (University of Houston, USA); **Halyna Klimova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Marianna Klochko** – Ph.D. in Sociology, Prof. (Ohio State University, USA); **Nadiia Lysytsia** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine); **Michel Maffesoli** – Dr. Habil. (Sociological Sciences), Prof. (Sorbonne, France); **Vladimirs Mensikovs** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Daugavpils University, Latvia); **Kateryna Mykhailova** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy», Ukraine); **Oleksandr Panfilov** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Ukraine); **Viktorii Pohribna** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Valentyna Podshyvalkina** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine); **Olha Filippova** – Ph.D. in Sociological Sciences, Associate Prof. (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine); **Habibul Haque Khondker** – Ph.D. in Sociology, Prof. (Zayed University, Abu Dhabi, UAE).

Collection of scientific papers «The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University». Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology» is registered as a scientific professional publication, category «B» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 02.07.2020 No. 886).

The collection of scientific papers is registered and indexed in Google Scholar, the international scientometric databases: Index Copernicus International (Poland), Academic Research Index (Japan), Information Matrix for the Analysis of Journals (Spain), EBSCO Publisher (USA), WorldCat (USA), Scientific Indexing Services (USA), Science Impact Factor (Australia), International Innovative Journal Impact Factor (India), Cosmos Impact Factor (Germany), Bielefeld Academic Search Engine (Germany) as well as databases «Scientific Periodicals of Ukraine» and «Bibliometrics of Ukrainian Science» of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine et al.

Address of the editorial team: Yaroslav Mudryi National Law University, 77, Hrigory Skovorody St., Kharkiv, 61024, Ukraine.
Tel.: (057) 757-72-84; e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net; website: <http://fil.nlu.edu.ua>

ЗМІСТ

Філософія

АНДРУЩЕНКО О. П. Інформаційний тоталітаризм: соціальні мережі як інструмент масового контролю і маніпуляції.....	8
БЕСКАРАВАЙНИЙ С. С. Цілістність тіла загального штучного інтелекту.....	19
ДАНИЛЬЯН О. Г., ДЗЬОБАНЬ О. П., ЛАСНІБАТ Ф. Р. В Цифрове суспільство: до проблеми філософської концептуалізації.....	35
ПАВЛОВА Т. С., ПАВЛОВ Р. А., ПАНАСЕНКО І. О. Еволюція комп'ютерної етики: від теоретичних основ до викликів цифрової епохи.....	54
ПРУДНИКОВА О. В. Інформаційна безпека вітчизняного суспільства в умовах російсько- української війни.....	71

Філософія права

БОНДАРЕНКО М. О. Людина як цінність у межах новоевропейського права	83
КОЛОМІЄЦЬ О. Л. Філософсько-правовий аналіз формування системи військової юстиції України	95

Політологія

АРТЕМЧУК О. Ф., ПОБОЧІЙ Р. В. Молодь України в епоху цифрової політики: інформаційні трансформації та зміна політичної культури.....	107
ВІВЧАР І. В., ПОСТЕЛЬЖУК О. П., ВАЛЮХ Л. І. Кібербезпека як сфера міжнародного співробітництва в період глобальної кризи безпеки	122
ГЕТЬМАН К. С. Технології міфологізації як інструменти формування політичного консенсусу.....	144
ПАСТУХОВ А. В. Консервативна реакція на міграційні виклики та збереження європейської ідентичності в ХХІ ст.	159

СИДОРОВ М. С.	
Технології символічної політичної комунікації	179

Соціологія

ПІМЕНОВА О. О.	
Соціальна активність студентської молоді: особливості розвитку в умовах війни	190
НАШІ АВТОРИ	200
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	202
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «“ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО”. СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ».....	203

CONTENTS

Philosophy

ANDRUSHCHENKO O. P. Informational totalitarianism: social networks as a tool of mass control and manipulation.....	8
BESKARAVAINYI S. S. The integrity of the body of artificial general intelligence.....	19
DANILYAN O. G., DZOBAN O. P., LASNIBAT F. R. V. Digital society: toward the problem of philosophical conceptualization.....	35
PAVLOVA T. S., PAVLOV R. A., PANASENKO I. O. The evolution of computer ethics: from theoretical foundations to the challenges of digital age.....	54
PRUDNYKOVA O. V. Information security of the domestic society in the context of the russian- ukrainian war.....	73

Philosophy of Law

BONDARENKO M. O. A person as a value within the limits of new european law	83
KOLOMIETS O. L. Philosophical and legal analysis of the formation of the military justice system of Ukraine.....	95

Political science

ARTEMCHUK O. F., POBOCHII R. V. Youth of Ukraine in the era of digital policy: information transformations and changes in of political culture	107
VIVCHAR I. V., POSTEL'ZHUK O. P., VALIUKH L. I. Cybersecurity as a sphere of international cooperation during the global security crisis.....	122
HETMAN K. S. Mythologizing technologies as tools for shaping political consensus	144

PASTUKHOV A. V.	
Conservative response to migration challenges and preservation of european identity in the twentieth century.....	159

SYDOROV M. S.	
Technologies of symbolic political communication	179

Sociology

PIMENOVA O. O.	
Social activity of student youth: development features under conditions of war	190

OUR AUTHORS	200
-------------------	-----

AUTHOR INDEX	202
--------------------	-----

REQUIREMENTS TO REGISTRATION OF ARTICLES IN THE COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS «“THE BULLETIN OF YAROSLAV MUDRYI NATIONAL LAW UNIVERSITY”. SERIES: PHILOSOPHY, PHILOSOPHY OF LAW,POLITOLOGY, SOCIOLOGY»	203
---	-----

UDC: 316.774:316.75:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331696>

Andrushchenko Olesia, PhD in Law, Assistant Professor of the Department of Philosophy, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

e-mail: olesya15071999@gmail.com

ORCID ID: 0009-0004-1759-1166

INFORMATIONAL TOTALITARIANISM: SOCIAL NETWORKS AS A TOOL OF MASS CONTROL AND MANIPULATION

This article explores the phenomenon of informational totalitarianism as a new form of social control and manipulation in the digital age. Special attention is given to the role of social networks, which have transformed from communication tools into mechanisms of algorithmic control over mass consciousness. The article analyzes how technologies of content personalization, psychological influence, and big data are altering the nature of freedom, identity, and critical thinking. The necessity for a philosophical and scientific reflection on the new challenges faced by humanity in the context of the information revolution is emphasized.

Keywords: information, digitalization, informational totalitarianism, social networks, mass manipulation, digital age.

Problem Statement. In the contemporary era of global digitalization, a profound transformation is taking place in the forms of communication, knowledge exchange, and social interaction. Social media platforms, which initially emerged as tools for connecting individuals and expanding the space for freedom of self-expression, have over time acquired fundamentally different functions. Today, they increasingly serve not merely as channels for information transmission but as complex mechanisms of social programming, consciousness manipulation, and covert mass control.

Within this context, a phenomenon arises that may be characterized as informational totalitarianism – a new form of domination operating through algorithmically governed information flows, manipulative influence techniques, and psychological behavior modeling. Unlike the traditional forms of political

or ideological totalitarianism of the twentieth century, which were based on direct coercion and repression, contemporary informational totalitarianism functions more subtly: by creating the illusion of choice, encouraging voluntary participation in surveillance systems, and programming thought within pre-designed frameworks.

The issue of informational totalitarianism becomes particularly pressing amid the intensification of information wars, the spread of disinformation, the use of artificial intelligence for analyzing user behavior patterns, and the development of targeted influence technologies. Social networks today not only reflect the interests of their users but also actively shape their views, emotions, and value orientations, thereby fundamentally altering the very nature of individual and collective identity.

From a philosophical standpoint, a series of fundamental questions arise: Is freedom possible under conditions of algorithmic control of the informational environment? How are notions of truth, identity, and personal autonomy transformed in the digital age? Can critical thinking be preserved amidst pervasive informational manipulation?

In analyzing the problem of social networks as instruments of mass control and manipulation, it is crucial to comprehend the deep mechanisms underlying the operation of informational power and to identify the new forms of human dependency and subjugation within the digital society. As O. Dzoban and V. Bryzhko aptly note, «manipulation of consciousness is possible only through the distortion of information and control over communication, which determine the attitudes, rules, and models of human activity. Therefore, information constitutes the source of genuine power over human consciousness, while manipulation is associated with the deliberate distortion of information, including the substitution of concepts, the use of different words for the same object, and the employment of kinesic methods of nonverbal communication» [1, p. 58].

Analysis of recent research and publications. The analysis of scientific sources indicates that contemporary social media have become a powerful tool of mass control and manipulation within the framework of informational totalitarianism, which has not only transformed the ways users consume information flows on social networks but also significantly impacted public consciousness and political engagement. As E. Morozov notes, technological solutionism – the aspiration to address global social problems through technological means – may itself become a source of new forms of manipulation. Social media platforms facilitate the controlled dissemination of information, often through algorithms that not only organize content but actively influence user behavior by means of psychological triggers, emotional responses, and social interactions [2]. Consequently, social

networks can serve not merely as tools for advertising campaigns but also for political manipulation, creating artificial «filters of reality», as described in the works of Eli Pariser, leading to the formation of so-called «filter bubbles» [3].

One of the key features of these manipulations is the use of algorithms to personalize content, allowing for the construction of individualized information streams that significantly alter the perception of reality. This, in turn, exerts a direct impact on political processes. As C. O'Neil demonstrates, big data can exacerbate social inequalities and pose threats to democracy through the improper use of algorithmic systems [4]. The relevance of these concerns is further underscored by Luciano Floridi's conclusions regarding the ways in which the digital revolution is shaping new social realities, including the control of information via network technologies and their capacity to influence both individual and collective worldviews [5].

M. Foucault, in turn, emphasizes the growing complexity of disciplinary power and control in the digital age. He draws attention to how social networks represent contemporary manifestations of the «cartography of power», where control over information and the manipulation of attention become fundamental tools of political influence [6].

Another important aspect relates to the mobilization of social movements through manipulative strategies. As T. Shlemkevych notes, manipulation via social networks can be employed to construct images of enemies or threats, thereby mobilizing electorates around particular political forces, especially in the context of the radicalization of political discourse [7]. Thus, manipulations in the informational space can simultaneously intensify political apathy and mobilize certain social groups in support of political and social change.

Overall, the findings of the analysis suggest that under the conditions of contemporary informational totalitarianism, social networks serve as a crucial instrument of control and manipulation, capable of influencing political processes and shaping new social realities in which access to information and its processing determine political engagement and civic consciousness.

The purpose of this article is to clarify the role of social media as a tool of informational totalitarianism in the implementation of mass control and manipulation in contemporary society.

Presentation of the main material. Informational totalitarianism can be defined as the systematic and pervasive practice of controlling and manipulating individual consciousness through information technologies, primarily social networks. It operates through the integration of mass surveillance, algorithmic content selection, the creation of «cognitive bubbles», and the deliberate shaping of emotional responses [2; 8]. Unlike the classical forms of totalitarianism

characteristic of 20th-century political regimes, which were based on overt coercion and repression, informational totalitarianism functions covertly, relying on the voluntary participation of individuals in processes of digital communication.

The paradox lies in the fact that individuals themselves become complicit in the process of their own subjugation – one of the most alarming aspects of contemporary digital control.

The foundational ideas regarding the invisible nature of power were formulated in the works of M. Foucault, particularly in *Discipline and Punish*, where he asserted that power functions most effectively when it is internalized within the consciousness of its subjects [6]. In the digital age, these observations have acquired a new dimension: social networks, big data, and algorithms have become the principal tools for shaping behavioral patterns that restrict individual freedom of choice without the need for explicit coercion.

According to the conclusions of S. Zuboff [8], set forth in the concept of «surveillance capitalism», technological corporations, by gaining access to vast amounts of personal data, have developed mechanisms for predicting and manipulating user behavior. In such a context, informational totalitarianism not only centrally imposes certain narratives but also commercializes individuality. Every online action – clicks, likes, or comments – becomes a component of a vast control system where personalized content not only reflects user preferences but actively shapes them.

In 2009, Danish psychologist A. Kolding-Jørgensen conducted an illustrative experiment using Facebook. He created a special group that disseminated false information about the supposed destruction of a popular monument in Copenhagen – the «Stork Fountain» [9, p. 42]. Within a short period, through the active and passive engagement of users, the campaign gained significant traction. This case vividly demonstrates that even passive participants in social networks can exert a considerable influence on public opinion.

In the current realities, social networks have become powerful channels for the dissemination of disinformation, which can harm individuals, societies, and states alike. Although such content is typically initiated by a relatively small number of activists, its mass dissemination often occurs due to the involvement of passive users. Thus, passive participants within the informational environment can exert a decisive influence on shaping public sentiment. Social networks have empowered individuals to express their opinions, find like-minded peers, and promote their own ideas.

At the end of the 20th century, some researchers, such as D. McAdam, expressed doubts regarding the possibility of forming sustainable international social movements via the Internet, citing the difficulties of maintaining interpersonal

connections in virtual space [10]. However, contemporary practice demonstrates that such concerns were premature. Today, the manipulation of individual political consciousness has become commonplace. The rapid shifts in information flows, the fragmentation of messages, and the overwhelming abundance of information make it increasingly difficult for the average individual to resist information overload.

Evidence of this trend can also be found in studies by Ukrainian scholars. As S. Bula emphasizes, in today's networked society, the process of information manipulation occurs much more rapidly than in traditional hierarchical structures. The popularity of an informational product – whether a marketing campaign or a social media publication – is determined by a number of factors: social currency, the presence of triggers, emotional resonance, societal engagement, practical usefulness, and a clearly articulated origin story. These psychological mechanisms underpin the strategies of viral marketing, whereby informational products are created or adapted to achieve maximum dissemination [11, p. 23].

At the same time, the active use of manipulative techniques has a detrimental impact on the political engagement of the population. As noted by O. Feshchuk, frequent exposure to manipulative influences fosters a sense of helplessness among citizens, which in turn diminishes their motivation to participate in electoral processes and political life more broadly [12, p. 47]. This phenomenon results in declining voter turnout and the strengthening of radical and less democratic political movements.

Concurrently, as T. Shlemkevych emphasizes, manipulative technologies may also serve as a catalyst for the mobilization of certain social groups, particularly those who perceive a threat to their interests or identity. The construction of an «enemy image» and the cultivation of a sense of danger are effective tools for consolidating electoral support around specific political forces [7, p. 44]. However, the use of such manipulative strategies contributes to the rise of populism, the radicalization of political attitudes, and the deepening instability of democratic processes.

The algorithms employed by social networks further exacerbate the radicalization of public opinion by creating «information ghettos» – closed «cognitive bubbles» wherein users are isolated from alternative viewpoints. Under such conditions, the classical notion of the public sphere as a space for rational debate is eroded, posing a particular threat to democratic societies.

Significant contributions to the understanding of informational totalitarianism have also been made by foreign researchers analyzing the role of artificial intelligence and automated systems in societal governance. According to C. O'Neil

[4], algorithmic systems tend to reinforce existing inequalities and biases, operating through logics that remain opaque to the broader public. This concentration of control over information flows within a narrow group of actors poses additional risks to democratic development.

Informational totalitarianism extends beyond the political or economic domains; it transforms the very nature of individual consciousness, altering mechanisms of reality perception. Under the influence of technologically constructed environments, individuals modify their criteria for assessing facts, form new belief systems, and make decisions that undermine the possibility of authentic autonomous choice [5].

Thus, informational totalitarianism emerges as a multidimensional phenomenon that integrates elements of control, manipulation, and voluntary participation. It operates through the convergence of advanced surveillance technologies, algorithmic data processing, and psychological influence, necessitating a fundamental rethinking of traditional concepts of freedom, autonomy, and human rights in the digital age. Recognizing the nature of this phenomenon is critically important for the development of effective mechanisms aimed at safeguarding personal autonomy and preserving democratic institutions.

The role of social networks in this process is particularly significant, as they have become the primary instruments in shaping the new digital reality that defines individual consciousness and behavior.

In the contemporary informational environment, social networks have evolved beyond mere communication platforms into powerful tools of manipulation capable of constructing social realities. By creating a specific informational architecture, these platforms do not remain neutral: their algorithms are designed to maximize users' engagement time, which is achieved by amplifying emotional responses among audiences [13]. Algorithmic mechanisms operate according to the principle of «engagement», prioritizing content that evokes anger, fear, awe, and other strong emotional reactions [14]. In this context, social networks serve not only as environments for communication but also as instruments for the deliberate manipulation of consciousness.

One of the key mechanisms of manipulation is the creation of cognitive bubbles, within which users are exposed predominantly to information that reinforces their pre-existing views. According to the theory of cognitive bubbles proposed by E. Pariser [3], social network algorithms isolate users within an informational environment where alternative viewpoints are rarely encountered. This phenomenon fosters confirmation bias, diminishes critical thinking, and constrains the capacity for rational comprehension of reality. Consequently, rather than facilitating open exchange of ideas, social networks increasingly transform

into closed spaces of like-minded individuals, where users are artificially isolated from divergent perspectives.

The selective presentation of information on social media platforms leads to a gradual erosion of individual cognitive autonomy. Users become subjects of manipulation, as information flows are shaped not according to the principles of objective representation of reality, but through emotionally charged and selective content delivery. It is crucial to note that these manipulations are not carried out through direct coercion but rather through users' voluntary participation, wherein they accept the information as their own without subjecting it to proper critical scrutiny.

However, the problem extends beyond the psychological dimension. Cognitive bubbles generated by social network algorithms give rise to serious social and political consequences. They contribute to the radicalization of public opinion and the polarization of society, where groups become increasingly less inclined toward compromise and dialogue, as their beliefs are continuously reinforced by information from their closed informational environments [15]. As a result, not only is the level of critical perception diminished, but the danger of extreme political and social tendencies also increases.

Social networks are thus shaping a new architecture of public life, wherein manipulation operates not overtly but through mechanisms of engagement and cognitive asymmetry. They are altering the processes of decision-making, belief formation, and human interaction, thereby threatening the foundations of democratic society. This phenomenon carries profound implications for the understanding of contemporary informational processes and demands comprehensive analysis across psychological, political, and legal dimensions.

Thus, social networks emerge not merely as means of social interaction, but as architectures of manipulation, employing emotional influence, cognitive isolation, and selective information presentation to shape and control societal processes. Understanding these mechanisms is an essential prerequisite for developing strategies to counter manipulation and to restore critical thinking within society.

In this context, it is essential to draw attention to the manner in which social networks, despite their formal declarations of freedom and equality, effectively create new mechanisms that restrict access to alternative viewpoints within the digital space.

In the digital era, where social networks have become primary platforms for communication, the ostensibly proclaimed freedom of expression and equality of access to information face significant constraints. At first glance, virtual spaces offer individuals the opportunity to express opinions, share experiences, and interact

without geographic or social barriers. However, in reality, such freedom often proves illusory, as algorithmic filters, hidden restrictions, and behavioral control mechanisms largely determine what individuals encounter in the information environment. As Zeynep Tufekci [14] notes, social media systematically shape users' experiences through algorithms oriented not towards objectivity, but rather towards emotional reaction and user engagement. Consequently, an illusion of freedom emerges: individuals perceive themselves as free to choose, while their decisions are significantly conditioned by external factors.

The phenomenon of restricted freedom can be examined through the lens of the digital age paradox: the greater the opportunities for self-expression and communication, the narrower the space for independent reflection and critical engagement with information. The relentless flow of news, updates, and notifications on social media not only hampers deep reflection but also constructs a superficial worldview, wherein meanings change rapidly and time for contemplation is virtually nonexistent. According to research by C. Zengler and M. MacDonald [13], digital platforms increasingly present content that reinforces users' pre-existing beliefs, rather than encouraging them to seek new perspectives or engage in deeper critical thought. True freedom entails the capacity to critically assess information and transcend imposed patterns; however, within the digital environment, this capacity is progressively eroded.

Analyzing the impact of technology on human beings, Martin Heidegger observed that technological advancement not only expands individual capabilities but also questions human authenticity, as it alters the very essence of human nature. He emphasized that through technical means, individuals increasingly become elements within a system that governs their actions, thoughts, and even emotions [16]. In the context of digital technologies, these observations are particularly pertinent: under the influence of algorithms and manipulations within social media, the individual loses autonomy and becomes an integral part of a cybernetic control system.

Thus, we confront one of the central paradoxes of the digital age: the greater the access to information, the less free individuals become in their capacity for independent reflection and decision-making. Technologies that were initially envisioned to foster intellectual freedom and personal development are, in reality, constraining these potentials, reducing individuals to passive consumers of content whose thoughts and choices are shaped by algorithmic mechanisms designed to serve the economic and social interests of major technology corporations.

Social media and digital technologies more broadly are constructing a new reality in which freedom of choice and self-expression is increasingly conditional and controlled. The illusion of freedom emerges as a product of the interaction

between technological tools, economic interests, and mechanisms of social manipulation. In an environment characterized by an unprecedented number of communication channels, individuals find themselves ever more dependent on information systems that determine not only their interaction with the external world but also their inner world, modeling the range of thoughts, ideas, and emotions deemed permissible for reflection.

Therefore, the digital age – with its unprecedented opportunities for communication – simultaneously fosters the intensification of informational control and manipulation, transforming genuine freedom into an illusion crafted by algorithmic systems that imperceptibly shape our thoughts, beliefs, and actions.

Conclusion. Information totalitarianism, as a new form of power grounded in manipulation through information technologies, challenges traditional conceptions of control and freedom. It differs fundamentally from classical forms of totalitarianism, which typically relied on physical coercion and repression. In the contemporary informational context, control over human consciousness becomes less overt, as it is enacted through the voluntary participation of individuals in the creation, consumption, and dissemination of content across social platforms. Users, often unknowingly, become integral components of digital control mechanisms, resulting in a paradoxical situation wherein the perceived freedom of choice is, in reality, an illusion.

Algorithmic content curation, the construction of information bubbles, and the use of emotionally charged manipulations are all elements of a new informational architecture that actively shapes individuals' cognitive processes, beliefs, reactions, and, ultimately, behavior. This environment, devoid of overt censorship but saturated with hidden methods of manipulation, poses a particular threat to democratic societies. Individuals are frequently unaware of the extent of control exerted upon them and often believe themselves to be acting freely, even as their choices have been subtly engineered and imposed through digital technologies.

Propaganda, disinformation, and manipulation within the information sphere have the capacity to profoundly influence political and social processes, destabilizing societies, fostering uncertainty and misunderstanding, and facilitating radicalization. In this context, the struggle for information becomes not merely a battle for the free circulation of data, but a contest for control over human consciousness.

Thus, information totalitarianism emerges not solely as a consequence of technological advancements but also as a product of broader social and political processes. The escalation of digital threats demands from societies not only technical solutions and legal instruments but also a profound reconceptualization of freedom and responsibility in the digital age.

Accordingly, the primary task of contemporary society is to develop mechanisms that ensure transparency, ethical standards, and accountability in the use of emerging information technologies. Simultaneously, it is crucial to enhance citizens' media literacy, fostering the development of critical thinking skills that enable resistance to manipulation and the protection of individual freedom within the context of digital totalitarianism.

REFERENCES

1. Bryzhko, V. M., Dzoban, O. P. (2023). Dezinformatsiya yak faktor manipulyuvannya svidomistyu. *Informatsiya i pravo – Information and Law*, 2 (45), 50–63 [in Ukrainian].
2. Morozov, E. (2013). To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism. PublicAffairs. URL: <https://archive.org/details/tosaveeverything0000moro>
3. Pariser, E. (2011). The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You. Penguin Press. URL: <https://escholarship.org/content/qt8w7105jp/qt8w7105jp.pdf?t=mhzvpm>.
4. O'Neil, C. (2016). Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Crown Publishing Group. doi: <https://dl.acm.org/doi/10.5555/3002861>
5. Floridi, L. (2014). The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. Oxford University Press. URL: https://www.academia.edu/14408794/The_Fourth_Revolution_How_the_Infosphere_is_Reshaping_Human_Reality
6. Foucault, M. (1975). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Vintage Books. URL: https://monoskop.org/images/4/43/Foucault_Michel_Discipline_and_Punish_The_Birth_of_the_Prison_1977_1995.pdf
7. Shlemkevych, T. (2024). Politychni komunikatsiyi v ukrayins'komu informatsiynomu prostori. *Visnyk Prykarpat's'koho universytetu. Seriya: Politolohiya – Bulletin of the Prykarpattia University. Series: Political Science*, 1.16, 42–47 [in Ukrainian].
8. Zuboff, S. (2019). The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56791>
9. Viral kommunikation der næsten lykkedes lidt for godt – og en undskyldning til ALLE der måtte føle sig ført bag. URL: <https://virkeligheden.dk/et-psykologiske-eksperiment-der-naesten-lykkedes-for-godt-o/> [in Danish].
10. McAdam, D. (1996). The framing function of movement tactics: strategic dramaturgy in the American civil rights movement. *Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge: Cambridge University Press, 38–55.
11. Bula, S. P. (2020). Sotsial'ni merezhi yak instrument politychnoyi manipulyatsiyi. *Politykus – Politikus*, 4, 21–25. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10335> [in Ukrainian].
12. Feshchuk, O. (2024). Reklama yak zasib politychnoyi manipulyatsiyi. *Informatsiyni tekhnolohiyi i systemy v dokumentoznavchiy sferi – Information Technologies and Systems in Document Management Sphere*, (Mar. 2024), 46–49. URL: <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15435> [in Ukrainian].

13. Zengler, T., Macdonald, L. (2017). Understanding Social Media Algorithms and the Impact on Content. *Harvard Business Review*, 3, 1117–1125. URL: https://www.researchgate.net/publication/372616891_Social_Media_Marketing_Understanding_Social_Media_Algorithms_Through_Business_Growth.
14. Tufekci, Z. (2015). Algorithmic Harms beyond Facebook and Google: Emergent Challenges of Computational Agency. *Colorado Technology Law Journal*, 13(2), 203–218. URL: <https://ctlj.colorado.edu/wp-content/uploads/2015/08/Tufekci-final.pdf>.
15. Sunstein, C. R. (2017). #Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media. Princeton University Press. URL: https://www.researchgate.net/publication/324548791_Cass_R_Sunstein_Republic_Divided_Democracy_in_the_Age_of_Social_Media_Princeton_NJ_Princeton_University_Press_2017_Pp_xi310_2995
16. Heidegger, M. (1977). The Question Concerning Technology and Other Essays. New York & London. 1977. URL: https://monoskop.org/images/4/44/Heidegger_Martin_The_Question_Concerning_Technology_and_Other_Essays.pdf

Андрущенко Олеся Петрівна, доктор філософії за спеціальністю «Право», асистентка кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАСОВОГО КОНТРОЛЮ І МАНІПУЛЯЦІЇ

У статті досліджується феномен інформаційного тоталітаризму як нової форми соціального контролю та маніпуляції в цифрову епоху. Особлива увага приділяється ролі соціальних мереж, які з інструментів комунікації перетворилися на механізми алгоритмічного управління масовою свідомістю. Проаналізовано, як технології персоналізації контенту, психологічного впливу та великих даних змінюють природу свободи, ідентичності та критичного мислення. Підкреслюється необхідність філософсько-наукового осмислення нових викликів, що постають перед людством в умовах інформаційної революції.

Ключові слова: інформація, цифровізація, інформаційний тоталітаризм, соціальні мережі, масова маніпуляція, цифрова епоха.

Бескаравайний Станіслав Сергійович, кандидат філософських наук,
доцент кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних
дисциплін, Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна
e-mail: 2beskarss78@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1707-1369

ЦІЛІСНІСТЬ ТІЛА ЗАГАЛЬНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті здійснено спробу перейти від граничних умов існування тілесно втіленого загального штучного інтелекту (ЗШІ) до формулювання критеріїв цілісності подібного тіла, а також критеріїв розмежування між тілами різних ЗШІ. Показано ключову роль суперечності між синхронічним та діахронічним зрізами в розумінні тілесності ЗШІ. Цілісність тіла ЗШІ досягнуто, якщо останній має достатній для забезпечення власної автономності набір технічних пристроїв, що дозволяє йому діяти в соціумі, у характерних для соціуму циклах індивідуалізованого розвитку.

Ключові слова: соціальне тіло, рефлексія, автономність, синхронічний та діахронічний підходи, індивідуалізація.

Постановка проблеми. В умовах дуже швидкого розвитку технологій штучного інтелекту (далі – ШІ), можливість прогнозувати його якості стає важливим складником у взаємодії людини та машини. Однією з таких якостей є можливість швидко переносити програми з носія на носій або централізовано керувати десятками різних пристроїв. Це порушує питання про межі тіла окремо взятого загального штучного інтелекту (далі – ЗШІ), а також про набір його якостей, який можливо описувати поняттям «цілісність». Які технічні вироби можуть вважатися невід’ємною частиною тіла ЗШІ, а які вироби – це лише тимчасово контрольовані інструменти, втрата яких не ставить під сумнів цілісність техносуб’єкта? Крім того, наскільки універсалізація носіїв програмного забезпечення суперечить вимогам індивідуалізації загального ШІ?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Складнощі в осмисленні тілесності майбутніх техносуб’єктів багато в чому зумовлені тим, що в методології розробників ШІ другої половини ХХ ст. панував когнітивізм. Або у формі символіцизму, що описує мислення людини як алгоритмічну дію, або у вигляді конекціонізму, що спирається на моделі нейронних мереж.

Тіло розглядалося переважно як носій програмного забезпечення та певний набір датчиків. Узаємодія ІІІ із зовнішнім світом у 1960–2000 рр. почалася в рамках тьюрингової парадигми, тобто у вигляді обміну символами, тому питання про цілісність тіла ІІІ не могло бути повноцінно актуалізовано.

Критики цієї парадигми, такі як Х. Дрейфус [1], які міркували про необхідність онтологічної достовірності одержуваних ІІІ даних, були на периферії «комп'ютерної революції», їх розглядали переважно як зручних опонентів.

Але навіть моральне застаріння тьюрингової парадигми, яке відбулося в 2010-ті рр. (тест Т'юрінга було успішно пройдено, а загальний ІІІ не з'явився), не привело до формування принципово нової панівної парадигми розуміння ІІІ. Скоріше, можна говорити про кілька альтернативних концепцій, кожна з яких використовується переважно в рамках вирішення спеціалізованих завдань, а саме:

- символицизм і конекціонізм частково було інтегровано в рамках моделі гібридних нейронних мереж, що поєднує аналогові та символічні підходи (наприклад у роботі С. Вермтера і Р. Сана [2]), а також об'єднання нейромереж і моделей, побудованих у межах символічної логіки (наприклад праця М. Саркера, Л. Жоу, А. Ебергарда та П. Хітцлера [3]). Але властивості тіла як носія ІІІ зводяться за такого підходу до властивостей нервової системи, мозку, що ускладнює актуалізацію питання цілісності тіла;

- навчання роботів на моделях у віртуальному середовищі, що дозволяє різко поліпшити моторику руху готових пристроїв (Хіа, Лу, Ху, Ху [4]). Але в такому разі цілісність робота задається виключно тією віртуальною моделлю його тіла, яку проводили через цикли навчання в штучному середовищі. Проте якщо таких моделей буде декілька і ІІІ зможе змінювати їх у міру потреби, то як ці моделі будуть співвідноситися з його реальним тілом?

- активна взаємодія з навколишнім середовищем розглядається як один із методів створення інтелекту, що еволюціонує та розвивається, який має стати основою майбутнього ІІІ (наприклад у праці К. Доя і Т. Танігучи [5]);

- крім того, в рамках нейронаук існує концепція повного копіювання біологічного мозку з метою створення ІІІ (Andreae [6]), але прямий біологізаторський підхід має як своїх прихильників (Savage [7]), так і супротивників (Russell, Norvig [8]).

Крім вузькопрофільних досліджень, що стосуються переважно ІІІ та роботобудування, роль тіла суб'єкта розглядається в рамках антропологічних та гносеологічних концепцій, що отримують свою проєкцію на проблеми розвитку техніки:

– відносно новим підходом до значення тіла в поведінці суб'єкта став енактивізм, заснований на концепції аутопоезису – зв'язку між метаболізмом та когнітивною діяльністю (Varela, Thompson, Rosch [9]). Тіло та навколишнє середовище розглядаються як основне джерело даних про зовнішній світ. Але в рамках цієї концепції цілісність тіла окремого суб'єкта так само може бути поставлено під сумнів, тому що складно обмежити ту частину навколишнього середовища, яка необхідна суб'єкту для пізнання, тобто межі тіла певною мірою, можуть ототожнюватися з межами пізнаної дійсності;

– енактивізм, проте, можна розглядати як одне з відгалужень Embodied cognition, концепції втіленого пізнання, доволі тривалої традиції, яку можливо відстежити до екзистенційної філософії М. Мерло-Понті, до концепції індивідуації суб'єкта, яку розвивав Ж. Сімондон [10] і яка представлена зараз у західній філософії, наприклад у праці Р. Пфейфера та Дж. Борнарда [11];

– також необхідно згадати представників спекулятивного реалізму: Р. Братъє, Г. Хармана, Й. Гратта і К. Мейясу. Ними зроблена колективна спроба (яку Г. Харман частково описує у своїй праці «Спекулятивний реалізм» [12]) уникнути антропоцентризму у вирішенні суб'єкт-об'єктної проблеми, з цією метою вони розширено тлумачать міжсуб'єктну взаємодію, чим проблематизують цілісність суб'єкта;

– нарешті існує актуальний антропологічний дискурс про цілісність тіла людини, типовий представник якого Р. Міллер [13] спирається на концепцію біополітики, що була сформульована М. Фуко.

Але загалом можна констатувати, що стійких, загальновизнаних критеріїв цілісності тіла ЗШІ нині не використовується.

Формулювання мети

Щоб визначити межі тіла техносуб'єкта, потрібно відповісти на два взаємопов'язані питання: що може бути критерієм приналежності технічного виробу до тіла ЗШІ та що може бути показником цілісності тіла ЗШІ?

Якщо вважати, що цілісність – це специфічна властивість об'єктів, тобто це сукупність елементів, що їх складають, яку дібрано відповідно до певних принципів, то відповідь дається просто логічним оберненням: якщо тіло ЗШІ – це набір пристроїв, який має достатню цілісність, щоб відповідати цілісності техносуб'єкта, то все, що забезпечує збереження суб'єктності ЗШІ, – це частина його тіла. Якщо при комплектуванні цим конкретним виробом ЗШІ втрачає суб'єктність, то цій пристрій входить до складу його тіла. Але при використанні лише цього критерію виникає фактор часу: як довго технічний пристрій має бути необхідним для ЗШІ, щоб його можна було вва-

жати частиною його тіла? Чи це є включення чи суб'єкт користувався цим актуатором¹ тимчасово, як інструментом?

Тобто технічна суть тіла загального ШІ розкриває різницю між біологічним і соціальним тілом: якщо в людини біологічне тіло задано природно, а соціальне змінюється під потреби суспільства, то для ШІ тіло як носій інтелекту та соціальне тіло – єдині у своїй синтетичній якості.

Аналогії з людським тілом взагалі дають дуже суперечливі висновки. Наприклад, зброя буває критично важлива для стрільця, хоча не є частиною тіла; однак прагнення відчувати зброю, як продовження себе, володіти нею так само добре, як рукою, – простежується протягом усієї історії військового мистецтва. При цьому безпосередньо зі зброєю людина стикається відносно недовго. Без інших предметів люди можуть буквально не уявляти себе довгі роки. Наприклад, обручка – це частина соціального тіла, а інвалідний візок стає заміною ніг. Але в разі розлучення або в разі успішного лікування від цих предметів відмовляються, проте суб'єктність не втрачають. Тобто показник тривалості використання може бути критерієм включеності тих чи інших предметів у тіло людини. Але при звичаєння людини до цих предметів не виробляється миттєво. Люди далеко не відразу звикають до окулярів чи вставних щелеп. Тобто фактор часу при використанні інструменту / протезу стає критично важливим для зміни тіла і включення в нього предмета.

Отже, питання про включеність у тіло ЗШІ того чи іншого виробу не може бути вирішено за допомогою зазначених критеріїв.

Наприклад, розглядати тіло просто як набір пристроїв, що забезпечує актуаторами (тобто виконавчими механізмами що перетворюють один вид енергії в іншу) кервіну комп'ютерну програму, тобто як гармонію, відповідність «харда» комп'ютерному «софту», цей критерій ніяк не розкриває суб'єктності ЗШІ: сучасний автоматизований верстат має гармонію механічних інструментів і програмного забезпечення, проте може бути не наділений інтелектом.

Можливо, цілісності частково відповідає більш складне поняття «автономність»: характеристика «агентів» (тобто складноорганізованих систем) приймати рішення на основі доступних їм даних, внутрішніх психічних процесів, але не на підставі зовнішнього впливу [14].

Визначимо об'єкт дослідження: *цілісність як достатня для суб'єктності сума функцій*. Предмет дослідження: *такий показник цілісності суб'єкта, як автономність, яку можливо визначити через періоди вирішення актуальних завдань*.

¹ Актуатор – це будь-який викональний пристрій або його активний елемент, що виконує дію, задану керівним сигналом.

Виклад основного матеріалу. Як поєднати автономність і специфічності якості ЗШІ? У статті «Граничні умови тілесності загального ШІ» [15] автор проаналізував простір можливостей, у якому може бути тілесно реалізовано ЗШІ. Було виділено три базові якості потенційного тіла ЗШІ в контексті досягнення оптимуму, балансу протилежностей, які лежать в основі кожного з цих показників. Техносуб'єкт, який у своєму розвитку не буде порушувати цей баланс, потенційно можливо розглядати як автономний. Але тепер перейдемо від розгляду меж у втіленні ЗШІ до потенційного оптимуму його тілесності.

Сутність цього оптимуму спробуємо розкрити через перелічення та аналіз окремих характеристик тілесності ЗШІ:

– *тіло як сума актуаторів, що використовуються.*

Як говорилося вище, якісна відмінність технічного від біологічного – це можливість контролювати інші машини так само, як свою нервову систему. Там, де людині треба розвивати мускулатуру, ЗШІ зможе легко змінювати носії та набори актуаторів.

Але який набір актуаторів буде найбільш збалансованим? Якщо розглядати його в динаміці, то яким є баланс окремого інструмента як тимчасового актуатора (тимчасової частини тіла) й тіла як стійкого, гармонійного, цілісного набору актуаторів?

Цілком відмовитися від актуаторів неможливо. Якщо суб'єкт позбавлений виконавчих пристроїв, він втрачає якість впливу на навколишній світ. «Мізки в бочці» з уявного експерименту Р. Патнема [16], тобто мозок без незалежного контакту із зовнішнім світом, – формально вже не суб'єкт, бо не є носієм та одночасно джерелом дії. Так само, як і людина, поміщена у віртуальну реальність, яку вона не може відрізнити від дійсності («машина єпископа Берклі» С. Лема), або людина в комі також не можуть вважатися суб'єктами.

Рівновагу між нескінченним розширенням набору актуаторів та її звуженням може визначити оточення, середовище існування ЗШІ. Це вимога хоча б перебувати у гомеостазі з середовищем. Але як визначити це середовище без урахування фактору часу? Якщо розглянути суперечність між необхідністю розвиватися в темпах прогресу сучасного суспільства та гомеостазом [15], то найпростіший спосіб вирішити його для індивіда – це гранично вузька спеціалізація на актуальній для техносфери проблемі. Тоді тіло зводиться до єдиної функції. Відбувається колапс тілесної гетерогенності суб'єкта, він гомогенізується під функціонал, неминуче стає інструментом, тобто об'єктом [17]. І час існування такого суб'єкта так само прагне до нуля.

Необмежено продовжуючи термін існування ЗШІ, отримуємо необхідність необмежено великого набору актуаторів або можливості легко їх транс-

формувати. А щоб цілком вільно трансформувати актуатори, необхідно мати доступ до необмеженої бази даних та користуватися нею швидше, ніж змінюються навколишні умови. Цей набір умов вимагає тіла, що прагне до постійного безкінечного розширення, через що неминуче втратить суб'єктність [15]. Тобто фактор періоду існування ЗШІ стає визначальним фактором у кількісному наборі актуаторів, який повинен забезпечити баланс між нескінченно швидким розвитком і гомеостазом;

– *тіло як основа рефлексії навколишнього світу (забезпечення гносеологічної достовірності).*

Тіло постає як найбільш доступний психіці маятник «ідеальне-реальне», як основна для суб'єкта система, в якій проводиться цикл абстрагування-конкретизації. Саме тіло може захищати техносуб'єкт від неопозитивістської проблеми верифікації: якщо неверифікована інформація не береться до уваги, то ЗШІ приречений діяти тільки в символічно-знакових системах, де вже проведено операцію абстрагування, – тобто залишатись у тюринговій парадигмі взаємодії з навколишнім світом, а саме використовувати знаково-символьну систему сприйняття, верифіковану іншими суб'єктами. Зрозуміло, можливо сформулювати контраргумент: нейронні мережі не проводять повноцінного абстрагування, але можуть брати участь у діалогах, малювати, керувати автотранспортом тощо. Але якщо оцінити, наприклад, малюнки нейромереж, вони містять відсоток неправильних рішень (наприклад, для цих програм у 2022 році великою проблемою було зображення правильної кількості пальців у людини). Нейронні мережі, зрештою, спираються на корпус формально схожих дій, образів, ситуацій, але не на реальність. Використання суми інформації, що нагромаджена людством, дозволяє нейромережам використовувати колективну рефлексію, яку провели інші суб'єкти. Тому в стереотипних задачах нейромережі чудово працюють, але помиляються при вирішенні якісно нових завдань. Якщо ж сигнали від власного тіла сприймаються як безперечно справжня інформація, то частина суб'єкт-об'єктної взаємодії може бути некодифікована і все одно відповідати реальності. Наприклад, людина може не усвідомлювати дію безумовного рефлексу, але ця дія викликана зовнішнім подразником, що об'єктивно існує. Власне, запропоновані Р. Бруксом роботи не усвідомлюють світ, але лише слідують біхевіористським моделям поведінки, заснованим на отриманих сигналах [18].

Тобто багаторівнева система обміну інформацією, яку повинен використовувати ЗШІ, вимагатиме вирішення проблеми співвідношення достовірності вербалізованих і невербалізованих сигналів. А достовірним джерелом таких сигналів може бути саме тіло. Отже, *оптимальна величина тіла*

ЗШІ відображає оптимум у балансі рефлексії та саморефлексії, який дозволяє найближче підійти до тотожності буття та мислення. При цьому тіло – та система, у межах якої цикл абстрагування-конкретизації здійснюється з найбільшою частотою.

Але тут знову проявляється фактор часу, як період, що рефлексується. Людська свідомість періодично входить у стан, коли минуле і майбутнє не усвідомлюються, і тіло, як основа рефлексії, не використовується. Не важливо, це відчуття самогубця чи шахіста, який цілком зосередився на партії. Тотожність буття та мислення досягається за рахунок деградації суб'єктності, зведення її до єдиної функції;

– *соціальне тіло як комунікаційний регулятор суб'єкта.*

Повна, абсолютна незалежність ЗШІ від специфіки носія – недосяжна крайність. Її неможливо досягти через наявності Іншого [15].

Якщо ЗШІ користується лише стандартними носіями, його соціальне тіло, як наслідок взаємодії тіла природного і соціуму – залишається лише потенцією. Як людина, яка використовує тільки стандартні товари, яка вимовляє стандартні слова і виглядає абсолютно стандартно, втрачає свою індивідуальність, так і ЗШІ, який абсолютно вільно змінює носії, втрачає власне соціальне тіло. Воно буде не власним тілом цього ЗШІ, це тіло буде контролювати хтось інший. Зворотна крайність: ЗШІ, що абсолютно прив'язаний до свого тіла, який не може транслювати назовні жодних абстрактних сигналів та буде зведений до рівня так званої «попперівської істоти», тобто аналога вовка чи білки. Він так само не може мати соціального тіла, тому що не взаємодіє із соціумом.

Таким чином, соціальне тіло стає оптимумом, що виражає ступінь зв'язності ЗШІ з носієм. Мається на увазі певний різновид інтерфейсу (можливість спілкування з іншими суб'єктами), набір актуаторів, необхідних для соціально визнаних дій, та сума засобів захисту, які дозволяють зберігати автономність у системі соціальних суперечностей тощо.

Але фактор часу знову робить показники цього оптимуму дуже невизначеними. Соціальне тіло в момент розриву суб'єкта із суспільством, тобто зведення часу взаємодії до нуля, стає просто рудиментом. Складна система соціальних суперечностей зникає, суб'єкту потрібно взаємодіяти з біологічною та стихійною природою. І навпаки, чим довше суб'єкт існує в суспільстві, тим більшу частину функцій, яку ми могли б назвати біологічними, він може перекласти на суто соціальні інструменти. Автономність підтримується за відносної мінімізації тіла¹.

¹ Окремим питанням можна назвати ступінь віртуалізації актуаторів, які можуть складати соціальне тіло. Інтерфейс неминуче віртуалізуватиметься, але віртуалізація всього тіла неможлива.

Проміжний висновок:

- мінімізація терміну існування ЗШІ зводить його до інструменту, який не має інтелекту. Функціонально інструмент оптимальний для визначеної дії, але повноцінна рефлексія світу за його допомогою неможлива. Втрата історичного знищує логічне;

- максимізація терміну існування ЗШІ, фактично необмежене існування, можливе, але вимагатиме розширення його до величини техносфери, космічної експансії. А після цього – до втрати суб'єктності: будучи розширеним до меж техносфери, ЗШІ втратить соціальну взаємодію, отже зникне соціальна конкуренція, буде необхідний перехід до гомеостазу. Гіпертрофування історичного перетворює час існування загального ШІ на «дурну нескінченність».

Але сама можливість розглядати ЗШІ на нескінченно малих та необмежено довгих часових періодах говорить про діалектичний характер цього періоду.

Тоді можливо використовувати співвідношення синхронічного та діахронічного підходів, але не по відношенню до мовознавства, як їх використовував Ф. де Соссюр, а по відношенню до розвитку технічних систем.

ЗШІ можливо розглянути або як синхронічну систему, задану лише логічним виконанням мети, або як діахронічну систему, яка існує досить довго, щоб її характеристики визначалися історичною послідовністю власного розвитку. І лише розмежувавши два види цілісного, спробувати виробити критерій їх об'єднання.

Синхронічний зріз загального ШІ

Індивід не є тотожним цивілізації, техносуб'єкт не є тотожним техносфері, і, отже, його свідомість не має повноти інформації, яка необхідна для отримання всіх необхідних ресурсів, контролю всіх технологічних ланцюжків. Але постійне прийняття рекомендацій означає відмову від суб'єктності, втрату автономності.

При зведенні існування суб'єкта до нескінченно короткого проміжку часу, в нього залишається лише одна доступна дія – це вибір, який можливо зробити тут і зараз, безпосередньо прийняття рішення. Цілісність зводиться до достатнього для здійснення вибору набору даних та обчислювальних потужностей. Але насправді таке зведення неможливе: по-перше, будь-яке оброблення інформації потребує часу, по-друге, виникає питання цілепокладання при здійсненні вибору.

Необхідно відійти від дії здійснення вибору до більш складного і тривалого вирішення завдання. Перед будь-яким суб'єктом саме його існування ставить необхідність практичного вирішення якихось завдань.

ЗШІ потрібно виробити методику вирішення, зібрати певний набір даних, відібрати лише необхідні, обробити їх, оцінити практичну застосовність

рішення, можливо, навіть реалізувати рішення. У рамках цієї послідовності виникає певне взаємовизначення низки понять: цілісним є те, що вирішує актуальне завдання в рамках відведеного на це часу.

Цілісність проявляється в саморефлексії тієї структури, що забезпечує рішення. Звичайно, тут можливо провести, швидше, соціально-політичну аналогію з «уявними спільнотами» [19], але якщо розглядати державу як мегамашину, ця аналогія цілком коректна: будь-що технічне має бути усвідомлено, тому те, що рефлексується загальним ІІІ як частина власного тіла і підкріплюється реальними діями, і є частиною загального ІІІ.

Якщо всі дії ЗІІІ спрямовано на вирішення актуального завдання, то все, що не виконує цієї функції, стає лише баластом, перешкодою і може розглядатися не як частина тіла, не належати до суми актуаторів, яку використовує техносуб'єкт.

Але ця єдність продовжується лише в рамках розв'язання завдання, і за умови, що ЗІІІ вирішує лише його одне (рисунок).

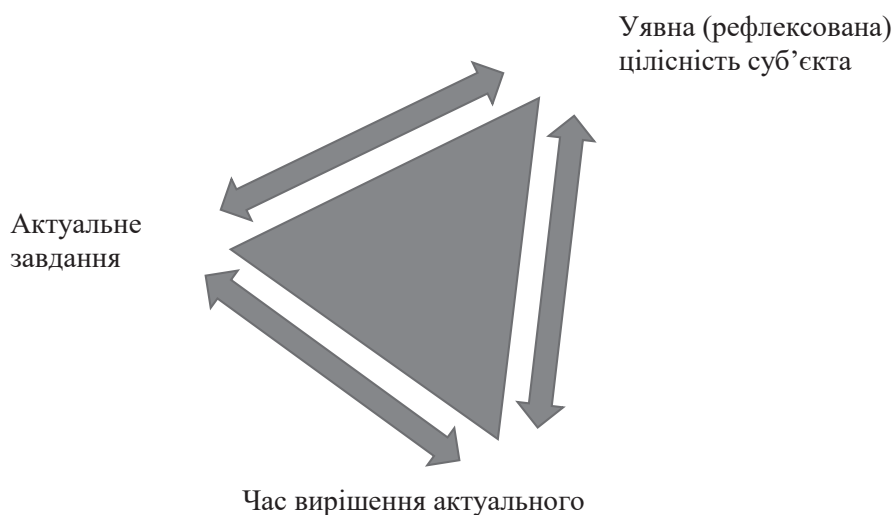

Рисунок. Синхронічна цілісність ЗІІІ

Діахронічний зріз ЗІІІ

Тут ми приходимо до однієї з базових тілесних відмінностей людини від ЗІІІ.

Для людини тіло з його біологічним терміном життя задає дуже широку, але обмежену суму завдань. Люди живуть у рамках циклів, які багато в чому задає їм суспільство, що складається зі смертних індивідів. І завжди пока-

зово, коли політичні чи військові завдання, покладені на людину, – не збігаються з її терміном життя. Образи сили та могутності, які мають демонструвати середньовічні правителі, виявлялися несумісними з живим діалогом. З правителем спілкувалися лише в межах церемоній. Місце індивіда посідає колективна маска: біологічне тіло імператора розпадалося, а соціальне – консервувалося. Прикладом зворотного випадку, коли людина існує довше, ніж від неї чекають, можуть бути камікадзе, які вижили. Уся їхня воля і всі устремління зосереджувалися буквально на декількох секундах бою, але якщо доля не дозволяла їм померти, то цим людям доводилося заново знаходити для себе сенс життя.

ЗІІІ, тіло якого є технічним, а отже, відтворюваним об'єктом, претендуватиме на нескінченно довге життя. І для техносуб'єкта завдання оптимізації власного тіла під актуальні завдання стає більш багатофакторним, неоднозначним, ніж для спортсмена, якому треба до змагання набрати форму: науково-технічна революція може змусити буквально перебудувати власний носій та задати нові середньострокові цілі, нові критерії успішності в соціумі.

Якщо тіло ЗІІІ не можна розглядати як набір інструментів для вирішення стереотипних, традиційних завдань (і характерного періоду автономності), на будь-який набір актуаторів стає лише тимчасовим. На відрізок часу, що прагне нескінченності, у тілі техносуб'єкта зміниться все або майже все. *Тіло ЗІІІ – носій історичного, гарантія незведення до сьогохвилинного, до логічного, обумовленого лише функціональністю вирішення поточного завдання.*

І тільки в безперервності свого розвитку ЗІІІ отримує реальну автономність, яку можна ототожнити з цілісністю. Ж. Симондон, розмірковуючи про індивідуації, пише про єдиний принцип, який може бути значнішим навіть онтологічних передумов виникнення індивіда: «принцип збереження суцього через становлення» [10, с. 23]. Постановка кожного наступного завдання, в ідеалі, може бути проведена без урахування даних розв'язання попередніх завдань. Тіло ЗІІІ – це результат його безперервного становлення. Як буття людини в разі розпаду історичного (наприклад втрати пам'яті) зводиться до вічного сьогодення, миттєвого, так і для ЗІІІ-індивіда розрив послідовності становлення еквівалентний тяжкій психічній травмі.

Чим тоді задається межа між тілами техносуб'єктів?

Ймовірно, відмінностями в попередніх історіях існування та актуальних завдань, тобто визначається цілепокладанням. Чи братися за вирішення завдання, що поставлене перед ним, чи робити щось інше, наприклад ухилитися від цього рішення? Це діахронічне питання для ЗІІІ. І все, що визначає відповідь на це запитання (у міті надання цієї відповіді), є тілом ЗІІІ.

Зрозуміло, між синхронічним та діахронічним зрізами існують очевидні суперечності. Для вирішення актуального завдання часто немає потреби у збереженні великого обсягу пам'яті, але потрібний конкретний набір актуаторів. А при формулюванні нового цілепокладання (тобто виборі сфери діяльності за межами актуальної ситуації) може виникнути потреба радикально перебудувати набір актуаторів, що існують, і водночас мати доступ до максимуму інформації.

Якщо розглядати ЗШІ як суб'єкта, що довго існує, то якості його тіла мають діалектично знімати ці суперечності. Яким чином?

Насамперед ЗШІ вирішує якісно нові завдання. Для стереотипних, серійних завдань може вистачити слабких штучних інтелектів.

А якісно нове завдання здебільшого неможливо вирішити лише математичними методами, бо його ще не теоретизовано: якісно новий об'єкт досліджень – це лише набір феноменів, для його опису ще не створено відповідних ідеальних об'єктів, не сформульовано нові закони, не створено нових теорій. Через це неможливо створити адекватних щодо об'єкта дослідження віртуальних моделей. Потрібні емпіричні дослідження. І ось ця потреба може змусити різко збільшувати обсяг підконтрольного тіла: конструювати лабораторії, ставити під контроль техноценози. При цьому дослідницькі структури повинні доводити до «загального ШІ» максимум інформації (ще немає можливості її абстрагувати, немає тих ідеальних об'єктів, з якими можна порівняти феномени), та ця інформація повинна оброблятися максимальною кількістю способів. Тобто бути маятником «ідеальне-реальне», фізичним верифікатором даних. Тобто бути в буквальному значенні «сенсоріумом» (сукупністю органів почуттів) ЗШІ.

У цьому виникне специфічна інерція розвитку тіла ЗШІ. У живій природі діє біогенетичний закон Геккеля: кожна істота у своєму розвитку (філогенезі) частково повторює еволюцію виду (онтогенез). Часткове відтворення вигляду предків дозволяє збільшити мінливість виду і тим самим збільшити його пристосовність. Якщо розглянути еволюцію технічних виробів та порівняти її з біологічною, то зрозуміло, що в кожному окремому технічному виробі пам'ять про минулі моделі зайва, проекти минулих моделей зберігаються в бібліотеках конструкторів. Але з погляду проектування, повторення еволюційних процесів створення попереднього покоління продукції під час розроблення якісно нового виробу дозволяє емпірично давати відповіді на запитання, які ще неможливо вирішити суто теоретично. Якщо невідомо, як покращити, можна відтворити попереднє рішення. Немає можливості змодельовати процес у віртуальності – треба копіювати рішення, знайдені шляхом спроб і помилок.

Якщо в живій природі минулі біологічні революції зберігаються в генетичному коді живих істот і виявляються в особливостях філогенезу, техніка дозволяє прибрати з готового виробу (наприклад джерела енергії ЗШІ) будь-які натяки на атавізми. Але якісно нові завдання, які мають хоча б віддалену подібність з уже успішно вирішеними проблемами, вимагатимуть подібності в «лабораторних комплексах» різних поколінь, які розгорне ЗШІ. Після вирішення якісно нового завдання (формулювання теорії чи розроблення нових технологій) знову виникає суперечність:

– якщо сума залучених технічних систем виявляється більш не потрібною, контроль за ними втрачається. При вирішенні наступного завдання «лабораторіум» може бути відтворений частково або бути зовсім іншим. Але в будь-якому разі ЗШІ доведеться «зберігати відповіді», тобто накопичувати інформацію та забезпечувати її захист. І тут дуже важливо, наскільки нове знання просто архівується, а наскільки воно вимагає перебудовувати систему актуаторів «лабораторіуму» ЗШІ. Наприклад, після створення нових технологій, що враховують певні квантові ефекти, доведеться перебудовувати систему передачі інформації, оснащувати маніпулятори новими датчиками або змінювати їхню конструкцію;

– отримані теоретичні відповіді дозволяють створити ще один стійкий техноценоз. Скористаймося аналогією з індустріальної епохи: після теоретичного опису електромагнітних явищ почався інтенсивний розвиток електротехніки як окремої галузі промисловості. Але вона не стала власністю М. Фарадея та Дж. Максвелла. Частину суто кількісних, стереотипних завдань буде виведено з маятника «ідеальне-реальне», із зони максимальної рефлексії ЗШІ. Отже сума індустріальних техноценозів не може розглядатися як тіло ЗШІ. Навіть якщо розглядати управління індустріальними техноценозами як окреме якісне завдання, то включення всіх створених індустрій у тіло ШІ вимагатиме все більшої універсалізації інтелекту, його надмірного кількісного зростання.

Пам'ять ЗШІ – це індивідуалізована історія його буття, яка відбиває послідовність розв'язуваних завдань, і тіло також є відображенням цієї історії.

Перевіримо це співвідношення синхронічного та діахронічного в тілі ЗШІ на образі соціального тіла. А в періоди криз техносуб'єктам доведеться вирішувати завдання щодо створення якісно нових соціальних відносин. Але ЗШІ не зможе володіти повною інформацією про соціальні взаємодії інших суб'єктів, це суперечило б самому поняттю суб'єктності, оскільки вимагало б повністю усунути поняття приватності з відносин. Отже, соціальне тіло ЗШІ теж матиме інерцію. Якщо соціальні відносини в суспільстві не від-рефлексовано цілком, то частково вони задаватимуться звичаєм, традицією,

які проєктуватимуться на тіло ЗШІ, і в першу чергу на інтерфейс. Зрештою, неможливо зберігати еволюційну самототожність, залишаючись соціальною істотою і зовсім не маючи стабільних рис у своєму соціальному тілі. Так інерція розвитку культури проявляється в тілесному.

При цьому виникає специфічна суперечність: з одного боку, це *соціальна зумовленість* того періоду минулого, пам'ять про який повинна зберігатись у характеристиках тіла, тобто консерватизм тілесного; а з іншого, – це *гносеологічна зумовленість* індивідуації тіла, яка відображає необхідність змін тіла суб'єкта, що вирішує якісно нові завдання, тобто прогресизм тілесного. Але ця проблема потребує окремого дослідження.

Висновки:

- проблема цілісності тіла ЗШІ була розглянута крізь призму трьох критеріїв: тіло як сума актуаторів, що використовуються; тіло як основа рефлексії навколишнього світу; соціальне тіло як комунікаційний регулятор суб'єкта;

- показано, що кожен з перелічених критеріїв не може вважатися достатнім і не розкриває автономності техносуб'єкта без урахування фактору часу, тобто періоду, протягом якого оцінюється його дія;

- імовірно, метод, у рамках якого можливо врахувати дію фактору часу на цілісність тіла ЗШІ, – це поєднання синхронічного та діахронічного підходів;

- показано, що тіло ЗШІ – носій історичного, гарантія нередукованості до миттєвого, до логічного набору актуаторів, зумовленого лише функціональністю вирішення поточного завдання;

- встановлено, що межа між тілами ЗШІ може визначається діахронічним цілепокладанням;

- цілісність тіла ЗШІ – достатній для досягнення автономності набір технічних пристроїв, що дозволяє техносуб'єкту діяти в соціумі, у характерних для соціуму циклах індивідуалізованого розвитку;

- показано, що цілісне тіло ЗШІ – це структура, яка може забезпечити вирішення актуального для суб'єкта завдання та формулювання перспективної проблеми при цьому: А) зберігаючи історію прийняття рішень; Б) дублюючи не повністю відрефлексовані об'єкти, необхідні для індивідуації суб'єкта в матеріальних структурах; В) зберігаючи набір унікальних індивідуалізованих інструментів пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dreyfus H. L. What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason. Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1992. 354 p.

2. Wermter S., Sun R. An Overview of Hybrid Neural Systems. *Hybrid Neural Systems* / Wermter S., Sun R. (Ed.) Berlin, Heidelberg : Springer, 2000. P. 1–13. doi: <https://doi.org/10.1007/10719871>.
3. Sarker M., Zhou L., Eberhart A., Hitzler P. Neuro-Symbolic Artificial Intelligence: Current Trends. 2021. URL: 10.48550/arXiv.2105.05330 (дата звернення: 04.04.2025).
4. Xia W., Lu Y., Xu W., Xu X. Deep reinforcement learning based proactive dynamic obstacle avoidance for safe human-robot collaboration. *Manufacturing Letters*. 2024. Vol. 41. P. 1246–1256. doi: <https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2024.09.151>.
5. Doy K., Taniguchi T. Toward evolutionary and developmental intelligence. *Current Opinion in Behavioral Sciences*. 2019. Vol. 29. P. 91–96. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.04.006>.
6. Andreae J. H. An AGI Brain for a Robot. New York : Academic Press, 2021. 134 p.
7. Savage N. How AI and neuroscience drive each other forwards. *Nature*. 2019. Vol. 571, Issue 7766. P. S15 – S17. doi: 10.1038/d41586-019-02212-4.
8. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Berkeley : Pearson, 2021. 1166 p.
9. Varela F., Thompson E., Rosch E. The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience. Cambridge : MIT Press, 1991. 308 p.
10. Simondon G. L'individu et sa genèse physico-biologique (l'individuation à la lumière des notions de forme et d'information). Paris : PUF, 1995. 270 p.
11. Pfeifer R., Bongard J. How the Body Shapes the Way We Think A New View of Intelligence. Cambridge, MA : The MIT Press, 2007. 418 p.
12. Harman G. Speculative Realism: An Introduction. Medford, MA : Polity, 2018. 190 p.
13. Miller R. A. The Limits of Bodily Integrity: Abortion, Adultery, and Rape Legislation in Comparative Perspective. Farnham : Ashgate Publishing, 2007. 201 p.
14. Westlund A. Personal Autonomy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/personal-autonomy/> (дата звернення: 04.04.2025).
15. Бескаравайний С. С. Граничні умови тілесності загального III. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр.* 2025. № 1 (64). С. 88–99. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.64.324505>.
16. Putnam H. Philosophical Papers. Vol. 2 : Mind, Language and Reality. Cambridge : Cambridge University Press, 1975. Vol. 1–3 / Putnam H. (Ed.). 457 p. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625251>.
17. Бескаравайний С. С. Протиріччя інструментального та суб'єктного підходів в осмисленні загального штучного інтелекту. *Грані : наук.-теор. альманах*. 2023. № 26 (3). С. 20–25. doi: <https://doi.org/10.15421/172343>.
18. Brooks R. A. Intelligence Without Representation. *Artificial Intelligence*. 1991. Vol. 47. 139–159.
19. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London ; New York : Verso, 2006. 240 p.

REFERENCES

1. Dreyfus, H. L. (1992). *What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
2. Wermter, S., Sun, R. (2000). An Overview of Hybrid Neural Systems. *Hybrid Neural Systems. Heidelberg: Springer, 1–13*. doi: <https://doi.org/10.1007/10719871>
3. Sarker, M., Zhou, L., Eberhart, A., Hitzler, P. (2021). Neuro-Symbolic Artificial Intelligence: Current Trends. URL: [10.48550/arXiv.2105.05330](https://arxiv.org/abs/2105.05330).
4. Xia, W., Lu, Y., Xu, W., Xu, X. (2024). Deep reinforcement learning based proactive dynamic obstacle avoidance for safe human-robot collaboration. *Manufacturing Letters* 41, 1246–1256. doi: <https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2024.09.151>
5. Doy, K., Taniguchi, T. (2019). Toward evolutionary and developmental intelligence. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 29, 91–96. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.04.00>
6. Andrae, J. H. (2021). *An AGI Brain for a Robot*. New York: Academic Press.
7. Savage, N. (2019). How AI and neuroscience drive each other forwards. *Nature*, 571, 7766, 15–17. doi: [10.1038/d41586-019-02212-4](https://doi.org/10.1038/d41586-019-02212-4)
8. Russell, S., Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Berkeley: Pearson.
9. Varela, F., Thompson, E. Rosch, E. (1991). *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge: MIT Press.
10. Simondon. G., (1995). *L'individu et sa genèse physico-biologique (l'individuation à la lumière des notions de forme et d'information)*. Paris: PUF.
11. Pfeifer, R., Bongard, J. (2007). *How the Body Shapes the Way We Think A New View of Intelligence*. Cambridge, MA: The MIT Press.
12. Harman, G. (2018). *Speculative Realism: An Introduction*. Medford: Polity.
13. Miller, R. A. (2007). *The Limits of Bodily Integrity: Abortion, Adultery, and Rape Legislation in Comparative Perspective*. Farnham: Ashgate Publishing, Ltd.
14. Westlund, A. (2018). Personal Autonomy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/personal-autonomy/>
15. Beskaravainyi, S. S. (2025). Granichni umovi tilesnosti zagalnogo ShI. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology, 1(64), 88–99* [in Ukrainian].
16. Putnam, H. (1975). *Philosophical Papers*. (Vol. 1–3); Vol. 2: *Mind, Language and Reality*. Putnam, H. (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
17. Beskaravainyi, S. S. (2023). Protirichchya instrumentalnogo ta sub'ektnogo pidkhodiv v osmyslenni zagalnogo shuchnogo intelektu. *Naukovo-teoretichnii almanakh "Grani" – Scientific and Theoretical Almanac "Grani", 26(3), 20–25* [in Ukrainian].
18. Brooks, R. A. (1991). Intelligence Without Representation. *Artificial Intelligence*, 47, 139–159.

19. Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.

Beskaravainyi Stanislav Serhiiovych, Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of Department of international economics and social-
humanitarian disciplines, Ukrainian State University of Science and Technology,
Dnipro, Ukraine

THE INTEGRITY OF THE BODY OF ARTIFICIAL GENERAL INTELLIGENCE

The article attempts to move from the boundary conditions of the existence of a bodily embodied AI to the formulation of the criteria for the integrity of such a body, as well as the criteria for distinguishing between the bodies of different AIs. The key role of the contradiction between the synchronic and diachronic sections in understanding the corporeality of general AI is shown. The integrity of the body of a general AI is achieved if this AI has a sufficient set of technical devices to ensure its own autonomy, allowing it to operate in society, in the cycles of individualized development characteristic of society.

Keywords: social body, reflection, autonomy, synchronic and diachronic, individuation.

УДК 141:[316.32:004]

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331772>

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: odana@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-5308-4664

Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2075-7508

Феліне Родольфо Вергара Ласнібат, магістр історичних, соціальних
та культурних досліджень, професор-доцент кафедри філософії,
історії та туризму, академік університету Плайя Анча, Чилі
e-mail: fvergara@upla.cl
ORCID ID: 0000-0002-3400-6123

ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО: ДО ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Зроблено спробу концептуалізації феномену цифрового суспільства. Показано, що становлення цифрового суспільства безпосередньо пов'язано з інтенсивним розвитком нових технологій, що здійснювався впродовж кількох останніх десятиріч. Проаналізовано феномен цифровізації як результат інформатизації та комп'ютеризації і наступний етап розвитку технологій. Цифровізація соціальної реальності розглядається як сукупність процесів мережевізації, датифікації, алгоритмізації і платформізації. Розглянуто проблему комунікації в цифровому суспільстві на тлі медіатизації соціокультурної реальності. Обґрунтовується, що архітектоніка цифрового суспільства створюється через цифрові процеси віртуальної комунікації.

Ключові слова: *цифрове суспільство, цифровізація, цифрова соціалізація, цифрові трансформації, медіатизація, цифрова людина.*

Постановка проблеми. Актуальність заявленої проблеми цілком очевидно підтверджується тим, що в сучасному суспільстві відбуваються системні

та глибокі зміни, які впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства і слугують рушійними силами, які породжують нові цифрові тренди – цифрова людина, цифрове суспільство, цифрова освіта тощо. Цифровий розвиток людини і суспільства – це інструмент економічного зростання, підвищення ефективності та продуктивності завдяки використанню цифрових технологій та формуванню цифрових компетентостей [1].

Цифровий прогрес суттєвим чином перетворює соціальну реальність. Спроба «вхопити» ці якісні зміни була зроблена Вільямом Беком у праці «Метаморфози сучасного світу» [2]. Бек зазначає, що суспільство зазнає фундаментальних змін – метаморфоз, що спричиняють шок, який знищує антропологічні константи звичного існування та усталеного розуміння світу [Там само]. У контексті так званого великого перезавантаження і виникнення «нової нормальності», що стала результатом пандемії COVID-19 [3], а потім і широкомасштабної війни в Україні, яка зачепила Європу, США та інші світові регіони, слова Бека набувають особливого сенсу. Вільям Бек розглядає різного роду метаморфози, зокрема й цифрові. Цифрове конструювання світу виникає як результат поширення цифрових комунікацій, гібридизації онлайн-та офлайн-просторів, використання технологій великих даних [2]. Усе це вимагає від дослідників соціальної реальності кардинальних змін філософського мислення, оскільки суспільство стає тотально медіатизованим [4].

Становлення цифрового суспільства безпосередньо пов'язане з інтенсивним розвитком нових технологій, які упродовж кількох останніх десятиріч міцно увійшли в повсякденне життя, змінивши культурні, економічні та політичні реалії буття людини, ставши детермінантою розвитку соціуму і двигуном його прогресивної динаміки. Процес цифровізації спричинив далекосяжні наслідки. Під час розвитку технологій, заснованих на цифровому поданні інформації, самі ці технології ставали дедалі ефективнішими і вигіднішими економічно. Спочатку цифровий формат був виправданий лише у виняткових випадках, але згодом цифрові технології почали проникати в найрізноманітніші галузі включно з енергетикою, будівництвом, транспортною галуззю тощо. У зв'язку зі скороченням витрат на пошук інформації почали з'являтися нові форми бізнесу, що вибудовуються на основі мереж і цифрових технологій, формуватися цифрова економіка.

Усе це свідчить про те, що «цифрове суспільство» стало реальністю нашої сучасності, яка потребує комплексного філософського осмислення.

Результати аналізу наукових публікацій свідчать про активну зацікавленість сучасних вітчизняних дослідників різних галузей знань у дослідженні проблем цифровізації в сучасному суспільстві. Так, В. Мар'єнко, досліджуючи цифрове суспільство, основну увагу приділяє інформаційно-

комунікаційним технологіям (ІКТ), вважаючи їх ключовими в розвитку цифрового суспільства, оскільки саме вони сприяють цифровій трансформації основних суспільних сфер. Вони забезпечують швидкий обмін інформацією, глобальну взаємодію й автоматизацію процесів, водночас створюючи ризики цифрової нерівності, кібербезпеки та залежності від технологічних корпорацій. ІКТ сприяють поширенню культурних цінностей, розвитку цифрового мистецтва, інтерактивного навчання та міжкультурного діалогу, створюючи тим самим основу цифрового суспільства [5].

В. Воронкова зі співавторами віддають перевагу аналізу нових трендів цифровізації, у контексті яких особливої уваги звертається на нові креативні технології – Big Data, робототехніка, майнинг даних, Data science, інтернет речей, штучний інтелект, «смарт-сіті», що потребують розвитку цифрової людини та суспільства. Окремі акценти авторами робляться на концепції «Lifelong Learning» як відповіді на виклики цифрового суспільства [6].

І. Коваленко зі співавторами зміщують акцент проблеми цифровізації соціального простору в бік темпорального виміру, зазначаючи, що медіа змінюють темпоральність соціального світу, роблять час більш конкретним та відчутним. Вони перетворюються на соціальні метрономи повсякденності, координують суспільну взаємодію, утворюючи, зокрема, культуру миттєвості, змушуючи багатьох людей жити в режимі 24/7. У такий спосіб цифрові медіа нав'язують акторам свій темп, а соціальний час уже не стільки структурується у людських взаєминах, скільки виробляється та контролюється технологічною інфраструктурою [7, р. 222].

М. Хаустова зазначає, що цифровізація є об'єктивною реальністю, у якій існує та буде розвиватися суспільство, особливо у періоди відновлення [8, с. 758]. На її думку, застосування інформаційних технологій дозволяє розширювати комунікаційні процеси, змінює склад і статус їх учасників, принципи просторової взаємодії шляхом мережевого спілкування, підвищує децентралізацію прийняття управлінських рішень у державному і приватному секторах [9, с. 209].

Отже, у доробках зазначених і багатьох інших сучасних вітчизняних дослідників міститься суттєве підґрунтя для усвідомлення сутності цифрового суспільства. Разом із тим вичерпної філософської концептуалізації цього феномена на сьогодні ще не опрацьовано.

Метою статті є спроба філософського осмислення сутності та особливостей цифрового суспільства в контексті тенденцій розвитку інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками слово «цифровізація», як і саме поняття «цифрове суспільство», стали настільки поширеними,

що їхнє вживання не викликає запитань. Однак визначення суті цих понять є доволі складним і однозначного їх трактування досі немає.

У сучасному вжитку «цифровий» – це здебільшого той, що належить до різних інформаційно-комунікаційних технологій. «Цифровий» визначається через протиставлення терміну «аналоговий». Процес переведення інформації з аналогової в цифрову форму визначають як «оцифровування» [10]. Сьогодні часто можна зустріти підміну понять «оцифровування» (*англ. digitization*) і «цифровізація» (*англ. digitalization*). Можливо, причина полягає в схожому написанні цих термінів англійською мовою. Незважаючи на зовнішню схожість, визначення цих термінів мають досить серйозні відмінності. Якщо термін «оцифровування» належить до технічного процесу перетворення даних, то «цифровізація» пов'язана з інтеграцією цифрових технологій в усі сфери повсякденного життя, які потенційно можуть бути оцифровані [11].

Термін «цифровізація» є відносно новим для соціогуманітарного знання. Виникнення цього терміна обережно пов'язують з ім'ям американського вченого з Массачусетського університету Ніколаса Негропonte, який у 1995 р. зробив спробу описати те, що являє собою новий цифровий світ [12]. Негропonte не говорить конкретно про «цифровізацію», але в його описі різних сфер суспільного життя лейтмотивом проходить ідея про повсюдну цифровізацію сучасного суспільства, зокрема про взаємодію людей і машин, які розумітимуть, реагуватимуть і запам'ятовуватимуть індивідуальні особливості людини краще, аніж інші люди.

У широкому розумінні цифровізацію розглядають як сучасний загальносвітовий тренд розвитку суспільства, що ґрунтується на перетворенні інформації в цифрову форму і приводить до підвищення ефективності економіки та поліпшення якості життя. Будучи результатом інформатизації та комп'ютеризації, цифровізація стає наступним етапом розвитку технологій. Інформатизація та комп'ютеризація забезпечили людство розв'язанням окремих завдань за допомогою обчислювальної техніки, комп'ютерів та інформаційних технологій. Цифровізація дає змогу створювати цілісні технологічні «середовища існування» (екосистеми, платформи), у межах яких сьогодні виникає комфортне для користувачів оточення (технологічне, інструментальне, методичне, документальне, партнерське тощо).

Оцифровані дані, що стосуються мережевих технологій, включно із запитамі пошукових систем, телефонними дзвінками, купівлями, взаємодією з державними установами та банківськими операціями, автоматично збираються й архівуються, створюючи величезні масиви даних, Big Data. «Великі дані» також охоплюють «призначений для користувача контент», або інфор-

мацію, яку навмисно завантажили користувачі на платформи соціальних мереж у межах їхньої участі в цих сайтах: їхні твіти, оновлення статусу, повідомлення та коментарі в блогах, фотографії та відео, пошукові терміни, які використовуються для пошуку контенту тощо.

З позицій соціальної філософії найважливішим компонентом концепції цифровізації є дослідження соціального життя, інакше кажучи, того, як люди взаємодіють одне з одним за допомогою цифрових технологій, як змінюються їхні соціальні практики, трансформуються праця і дозвілля тощо [13–15]. «Цифрове» в такому разі стає «соціокультурним фактом», оскільки цифрові технології стимулюють нові соціальні практики, нові соціальні зв'язки та відносини, нову культуру.

Соціальне відтворюється за посередництва медіа, тож ідеться про «медіатизоване конструювання реальності». Н. Коулдрі та А. Хепп пропонують концепцію глибокої медіатизації [16; 17], у якій ключового значення набуває технологічна інфраструктура комунікацій. Цифровізацію як етап медіатизації зазначені дослідники характеризують експоненціальним поширенням інновацій, а також посиленням інтеграції інформаційних і комунікаційних інфраструктур та технологій у єдиний цифровий простір, що складається з під'єднаних один до одного цифрових пристроїв із потоками інформації, що циркулюють між ними. Соціальний світ, стаючи глибоко медіатизованим, конструюється за посередництва роботи алгоритмів, автоматизованого опрацювання даних і різноманітних технічних інфраструктур [17], а його виміри (простір, час, а також виробництво і поширення соціального знання) трансформуються. Автори особливо підкреслюють соціальні наслідки цих трансформацій. Можливості Мережі розширюють межі життєвого світу індивіда, а медіатизована соціальна взаємодія стає одним з основних способів для знайомства і спілкування. Однак ці можливості створюють і нові соціальні проблеми: появу нових форм нерівності (наприклад цифрової); розмивання меж приватного і публічного тощо. Крім того, Коулдрі та Хепп звертають увагу на те, що медіатизація визначає і нову темпоральність соціального світу, яка виходить з-під контролю суб'єктів соціальних взаємодій і дедалі частіше детермінується технологічною інфраструктурою.

На тлі медіатизованого конструювання реальності на особливу увагу заслуговує проблема комунікації в цифровому суспільстві. Цифрова комунікація являє собою ризоморфне середовище, усередині якого формуються нестандартні асоціативні зв'язки, що породжують нові смисли.

Комунікація в сучасній соціальній реальності – це сукупність взаємообумовлених процесів когнітивно-діяльнісних актів у рамках актуальної соціальної та цифрової реальностей, взаємовіднесених на суспільному, особис-

тісному та семіотико-семантичному (смысловому) рівнях, що конституують цифрове суспільство [18–20].

Віртуально-цифрова сфера є не лише каналом або засобом комунікації, а й виступає специфічним комунікативним середовищем, яке об'єднало учасників комунікації, цифрову сферу і медіа як контекстне середовище, ретранслятори інформації, конструкторів і медіаторів усього комунікативного процесу загалом і його елементів. При цьому змінюється баланс між відносинами та ідентичностями учасників віртуально-цифрової комунікації. У цьому контексті виокремлюються мікрорівень, тобто міжособистісне віртуально-цифрове спілкування, і макрорівень – комунікація на рівні культури в аспекті фіксації культурних трансформацій. Особливістю цифрової комунікації є інтеракція через віртуалізовані образи – віртуальні особистості. Цифрову віртуально опосередковану міжособистісну комунікацію можна охарактеризувати як дистантно-символічну.

Цифрові комунікативні процеси дають змогу обмінюватися інформацією всередині соціуму не тільки з окремим його суб'єктом, а й здійснювати інформаційну трансляцію або реплікацію, взаємодіючи з електронними нейромережами, тобто здійснювати комунікацію з цифровою реальністю як відокремленим комунікантом нової технологізованої природи [18–20].

Таким чином, функціонування комунікаційних мереж створює мережевий вимір цифрового суспільства. Цей мережевий вимір відображає його суперпов'язаний характер, що призводить до таких соціальних наслідків, як посилення контролю, порушення звичних кордонів приватного і публічного, зростання соціальної нерівності та багато іншого.

Безпосередньо залежними від комунікативних процесів у цифровому суспільстві є технології великих даних – основне джерело виробництва і розподілу соціального знання. За допомогою алгоритмів знання, генероване в цифровому середовищі, акумулюється для того, щоб надалі бути використаним у комерційних або адміністративних цілях. Особливістю його виробництва є те, що індивіди добровільно залишають незліченну кількість цифрових слідів для його подальшого використання.

Отже, цифрові медіа являють собою середовище для соціальних взаємодій, функціонування сучасних соціальних інститутів і соціальних структур. Розвиток технологій штучного інтелекту, хмарних обчислень, інтернету речей тощо сприятимуть подальшій цифровій трансформації соціуму. Таким чином, є всі підстави вважати, що цифрове суспільство – це суспільство, інфраструктура якого функціонує за допомогою цифрових технологій (технології великих даних і штучного інтелекту, алгоритмів і алгоритмічних систем, хмарних обчислень тощо), а базовою формою організації та соціальної взаємодії є мережеві структури і платформи.

Визначаючи цифровізацію як проникнення й інтеграцію цифрових технологій в усі сфери соціального життя, що потенційно підлягають оцифруванню, видається обґрунтованим розгляд цифровізації як сукупності таких процесів [8; 21; 22]: мережевізації, датифікації, алгоритмізації і платформізації. В основі кожного з них лежать елементи технологічної інфраструктури цифрового суспільства – мережі, технології великих даних, платформи та алгоритми. Ця технологічна інфраструктура своєю чергою забезпечує суперпов'язаність, комплексність і мобільність сучасного цифрового світу. Ці чотири елементи складають суть процесів цифровізації. Кожен із цих процесів має серйозні соціальні наслідки, якісно перетворюючи суспільство, яке стає дедалі більше цифровим.

Так, процеси мережевізації призводять до поширення практик тотально-го спостереження та нагляду, стирають звичні межі приватного та публічного [23; 24]. Однак слід зазначити й те, що одночасно з цим людство створює неймовірні обсяги інформації та має до них доступ, володіє новими технологічними засобами для того, щоб бути пов'язаними незалежно від часу та відстані.

Процеси датифікації стимулюють поширення метричної культури і, як наслідок, метричного суспільства [25]. Ідеться про оформлення нових порядків цінності, посилення тенденції до тотальної квантифікації, яка призводить до поширення нових механізмів соціальної нерівності.

Алгоритми та алгоритмічні системи автоматизують, оптимізують і підвищують ефективність. Проте цілком очевидно, що соціальні наслідки роботи алгоритмів не завжди однозначні через їхню непрозорість, непередбачуваність і нелінійний характер впливів [26].

Платформи стають важливим елементом цифрового суспільства. Їхнє функціонування визначається процесами датифікації та алгоритмізації [27]. І тут важливим питанням стає можливість урахування інтересів суспільства, бізнесу та влади під час формування нових порядків цінностей, нових соціальних механізмів контролю та управління.

Цифрова інфраструктура, що розвивається і що виступає базисом інтерактивних цифрових комунікацій, інституалізація мереж як форми організації та інтеракції суспільно-політичних та економічних асоціацій у рамках цифрової реальності, менеджмент знань становлять нову соціальну морфологію, що породжує нові ціннісні настанови і поведінкові моделі. Сфери сучасного суспільства зазнали змін у частині форматування соціального та державного адміністрування та моніторингу, модифікації соціальних практик та соціокультурних патернів (наприклад, патерни мобільності, успіху та комфорту, технологічні патерни в освіті, економіці тощо), у формуванні нових соціальних цінностей [28–29].

Ідея використання інформаційно-комунікативних технологій у державному управлінні виникла у зв'язку з активізацією процесів цифровізації у цій сфері, результатом якої виступило формування платформ, призначених для дистанційно-цифрового надання державних послуг. Наступним кроком стало запровадження електронного документообігу та використання соціальних мереж як управлінського інструменту. Цифрові комунікації покликані, на думку ініціаторів, удосконалити взаємодію між державою та народом, оперативно реагувати на проблеми щоденного, системного характеру.

Цифрова економіка змінює саму сутність та механізм фінансових технологій, упроваджуючи криптовалюту, яка виступає ще одним зразком симулякра сучасної соціальної та економічної реальності.

Сьогодні пріоритетними у науці та освіті є інтелектуальні цифрові системи програмування та моделювання, графічної візуалізації. Відбувається модернізація освітньої системи на основі принципів навчання через смислові та візуально-символьні інтеракції [30; 31].

Процеси глобальної цифровізації, уніфікація та стандартизація знаково-символічних форм впливають на етнокультурні процеси в суспільстві. Так, етнокультурна ідентичність піддається переоцінці, перш за все в аспекті усвідомлення своєї самотності й ідентичності.

Соціокультурний досвід людства на сучасному етапі через конвергенцію з цифровими технологіями формується інакше. Безліч реально існуючих культур як комплекс надбіологічних програм життєдіяльності людини (сукупності унікальних у своїх ознаках різновидів моралі, релігійних поглядів та навчань, правових основ, мистецтва) комунікують із цифровим простором, що інтегрує цифрові процеси. Виникають нові культурні норми, створюється уніфікована цифрова культура. Реальна культурна ідентичність, культурна різноманітність та духовні цінності розмиваються.

Глобалізація та уніфікація комунікативних процесів ґрунтується на ухваленні нових реалій, пов'язаних із переходом надання державних послуг, реалізації цивільних прав та відповідальності у сферу цифрової реальності. Сутність цифровізації полягає у створенні цифрових копій всіх об'єктів реальної дійсності через описові числові алгоритми, що призводить до активного змішування фізичних та віртуальних об'єктів у рамках нового єдиного комунікативного поля. Комунікації здійснюються миттєво, отримання картини процесу в режимі реального часу з усіма необхідними параметрами забезпечує безпосередній контроль та управління в соціальній системі.

Найважливішим елементом у комунікативних процесах та суб'єктом комунікації в сучасному світі, де інформація та спілкування відіграють ключову роль, була і залишається людина. Опосередкована цифрова комунікація

формує новий вид соціальних практик та комунікацій, визначених як нове соціокультурне поле, прикладом якого можуть виступати соціальні мережі, цифрові віртуальні платформи, що становлять нові актуальні види дозвілля чи когнітивного тренінгу у віртуальному просторі. Комунікативні практики є різнорівневими та різноспрямованими, вони особливо трансформувалися після включення до процесів комунікації системи штучного інтелекту (ШІ) як повноправного комуніканта. Мета прихильників та розробників ШІ полягає, по суті, у створенні синтетичного аналога людського мозку, його продовження. Датаїзм як ідеологія, що трактує людське існування у вигляді нейроінтерфейсу та його кіборгізації, відображає тенденції неактуальності людського розуму для прихильників штучного інтелекту в їхньому прагненні реалізувати ШІ в усіх сферах життєдіяльності людини [32; 33].

Іншим фактором, що прогнозує існування людини в цифровій та соціальній реальності, виступають ідеї трансгуманізму як раціоналізованого світогляду про трансформацію людської сутності на основі NBIC-технологій з метою гіперболізації людських фізичних, інтелектуальних та психічних можливостей [1; 34].

Наміри технологізації людини або її підведення до нового етапу еволюції як керованого процесу самоконструювання виявляються одночасно із зворотним процесом надання цифрової реальності антропоморфності. Практичним результатом цього виступає гібридна реальність як суб'єкт-об'єктна комунікативна сфера, у межах якої утворюється первинність загальної комунікації як явища та просування інтерфейсу як комунікуючий елемент. Інтерфейс – симулятивний доступ суб'єкта до цифрової реальності. У рамках гібридної реальності відбувається делокалізація суб'єкта в часі й просторі, у культурі за рахунок його подання у вигляді інтерфейсу з подальшим поєднанням цифрової реальності з культурним полем.

Триєдність психогенних, техногенних та соціогенних симуляцій формує модель реальності індивіда, фактор його суб'єктивності. Стосовно сучасних процесів соціальної реальності та становища людини в ній можна констатувати зростання техногенних симуляцій, що призводять до розмиття кордонів між «Я» та «не-Я».

Зараз уже сформувалося нове, цифрове покоління, яке народилося і виросло в цифровому суспільстві, що формується [35; 36]. Воно цікаве тим, що зростало і розвивалося в умовах бурхливого зростання інформаційно-комп'ютерних технологій та глобальних телекомунікаційних мереж, до яких не було доступу в жодного з попередніх поколінь. Усе це не могло не вплинути на фізичний та інтелектуальний розвиток, психологічні особливості та світогляд нового цифрового покоління.

Якщо раніше людина витрачала багато часу на пошук інформації, то в умовах цифрового суспільства це завдання значно спростилося і щоб ефективніше адаптуватися до сучасного світу, індивіду необхідна здатність відфільтровувати інформацію найбільш швидким і найменш енерговитратним способом. Індивіди, які не зуміли ефективно вбудуватися в цифрове суспільство, відчують і дедалі сильніше відчуватимуть стрес від агресивного маркетингу, що розповсюджується, безсоромного нав'язування не потрібних їм товарів і послуг, від фейкової інформації, що межує з шахрайством і кіберзлочинністю. Тому здатність ефективно шукати, фільтрувати та аналізувати інформацію, працювати з різними її джерелами, формування з дитинства культури роботи з сучасними інформаційними потоками [37] є умовами успішного існування людини в цифровому суспільстві.

У цифровому суспільстві складається «покоління з опущеною головою» – молоді люди, замкнуті в собі й на собі. Це походить від того, що «цифровий зір» дає більше інформації про навколишній світ, аніж зір біологічний. Стиль життя сучасного цифрового покоління, його манери спілкування та звички визначають соціальні мережі та смартфони. Різниця між мобільним телефоном і смартфоном дуже суттєва: зі смартфона можна виходити в інтернет – для пошуку потрібної інформації та спілкування в соціальних мережах. З часом одні месенджери змінюють інші, але їхній зміст залишається незмінним – заміна об'єктивної реальності цифровою, живого спілкування між людьми спілкуванням через цифрові програми. Цифрове покоління починає віддалятися від попередніх поколінь, виникають важкопереборні стіни нерозуміння. Уже зараз сучасне покоління здебільшого не в змозі сприймати інформацію так, як її сприймали їхні попередники. З чималими зусиллями цифрові молоді люди вислуховують класичні півторагодинні лекції навіть самого кваліфікованого викладача, можуть прочитати об'ємні літературні твори. Викладачам та вчителям стає дедалі складніше донести до молоді необхідну інформацію, «вплести» її в контекст нових сучасних ціннісних орієнтацій.

Продовжуючи цю думку, особливо підкреслимо, що в рамках цифрового суспільства може бути виділена особлива «цифрова аксіосфера», що включає всю сферу ціннісних відносин, у які залучені творці та користувачі сучасного цифрового медіасередовища [38; 39]. Становлення цифрової аксіосфери пов'язане з переосмисленням класичних цінностей (істини, знання) та виникненням нових, зумовлених реаліями епохи цифровізації (інформація, інтелект). Характер, спрямованість та зміст процесу формування цифрової аксіосфери корелює з амбівалентними процесами трансформації сучасного суспільства. Динаміка цифрової аксіосфери приводить до утвердження

в суспільній та індивідуальній свідомості низки позитивних світоглядних цінностей, таких як свобода, потреба у творчому пошуку та самовираженні. Разом із тим вона провокує загрозу знецінення прагнення до істини, неприйняття складноорганізованого знання, наростання фрагментованості свідомості та суперечливості самого духовного буття людини.

Цифрова аксіосфера – підсистема аксіосфери суспільства загалом, оскільки в суспільстві стався поділ на акторів цифрового суспільства і тих, хто користується сучасними цифровими технологіями. Цифрова аксіосфера є складною, відкритою, дисипативною, нелінійною, самоорганізованою, гетерогенною за змістом, нерівноважною, динамічною системою за станом, зі здатністю до самопобудови, з емерджентними та біфуркаційними властивостями та фрактальними характеристиками.

Цифрова аксіосфера включає три основні групи цінностей – організаційно-функціональні, соціально-світоглядні та особистісно орієнтовані екзистенційні цінності. Цінності організаційно-функціональної групи (мережева організація, гіпертекст) є базовими у структурі цифрової аксіосфери, оскільки саме вони забезпечують якість та успішність операцій, що здійснюються у просторі цифрового медіасередовища. Вони є основою цінностей всіх інших рівнів, зокрема соціально-світоглядних, до яких можуть бути віднесені цінності надіндивідуального характеру (свобода, новаторство, динамічність) – універсальні та загальнозначущі, що виходять за рамки функціонального устрою цифрового медіасередовища і свідомості його одиничного користувача. Особистісно орієнтовані екзистенційні цінності (творчість, самовираження, відпочинок, дозвілля) виводяться шляхом екстраполяції базових цінностей сучасної культури на аксіосферу та зумовлюють специфіку ціннісної взаємодії людини з навколишнім цифровим середовищем.

Головною перешкодою на шляху конструювання цифрової аксіосфери є наявність та наростання в ній тенденцій релятивізму та похідного від нього плюралізму. Слабкість аксіологічного релятивізму як світоглядної настанови пов'язана з тим, що істина тут не визнається об'єктивною, – вона оголошується суто особистим переживанням, що ніяк не корелює з аксіологічними уподобаннями інших суб'єктів. Тенденція релятивізації цінностей, заснована на визнанні їхньої принципової мінливості та суб'єктивності, є деструктивною, що провокує соціальний нігілізм і девальвацію самої моральності, оскільки конфлікт різних моральних позицій у принципі не може бути подоланий.

Становище людини в аксіосфері сучасного цифрового суспільства виявляється двоїстим, неоднозначним: з одного боку, завдяки цифровим технологі-

ям суттєво зростають комфортність побутового середовища, впорядкованість життя людини [40; 41]. Однак поряд із зазначеними позитивними аспектами нарастають і негативні наслідки, що виявляють себе як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях екзистенції. У разі цифровізації відбувається радикальна трансформація системи цінностей людини: знецінюються феномени знання та ерудиції, девальвується вміння вільного критичного мислення, втрачаються здібності художнього та релігійного світосприйняття. На зміну їм приходять цінності споживання та нічим не обмежений консюмеризм, що трансформується в просьюмеризм [42]. Цифровізація, що несе в собі колосальний потенціал для розвитку людини, приховує одночасно й численні загрози самому її існуванню.

Висновки. Цифрове суспільство може бути охарактеризоване як абстрактна організація (структура), що розвивається, яка перебуває на етапі становлення, нова парадигма для інформації, що виражається криптографічно (алгоритмічно, шифрувально), тригер для трансформації людини. Крім того, цифрове суспільство спрямовано на оптимізацію, упорядкування соціальних процесів, мінімізацію фізичного вираження матеріального, імплікацію предметів та процесів реальної дійсності у віртуальну реальність.

Архітектоніка цифрового суспільства створюється через цифрові процеси віртуальної комунікації. Штучні (з точки зору своєї природи) об'єкти (наприклад, роботизовані пристрої – сенсори, операційні системи та ін.) конструюють цифрову віртуальну реальність через цифрову комунікацію між собою (ознака самовідтворення), а також із людиною.

Процеси цифровізації кардинально змінюють людську ментальність та процесуальність, «розширюють» фізичне тіло у просторі через віртуальні технології та систему нейромереж. Зміни в суспільстві спричиняють соціальну трансформацію людини, проблеми формування соціальної ідентичності особистості, переоцінку соціальних цінностей, ідеалів. Виникає нове явище цифрової соціалізації, що є процесом засвоєння людиною соціального досвіду, одержуваного в онлайн-контекстах, а також відтворення цього досвіду в гібридній реальності, що включає соціальну і віртуально-цифрову реальність.

Формування цифрового суспільства на сучасному етапі соціогенезу є концептуальним викликом для сучасної гуманітарної науки. Цифрова трансформація стосується майже всіх сфер життя. Процеси та результати цифровізації економіки, політики, комунікації, духовного життя ставлять перед гуманітарною наукою, а також перед усією системою освіти нові, вкрай серйозні й у певному сенсі навіть екзистенційні завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронкова В., Нікітенко В. Проблема трансформації людини у контексті трансгуманізму: методологія цифрової антропології. *Humanities studies*. 2023. Вип. 16. С. 9–17.
2. Beck U. *The Metamorphosis of the World: How Climate Change is Transforming Our Concept of the World*. Cambridge ; Malden : Polity, 2016. 240 p.
3. Schwab K., Malleret T. *COVID-19: The Great Reset*. Geneva : Forum Publishing, 2020. 230 p.
4. Livingstone S. On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008. *Journal of Communication*. 2009. Vol. 59 (1). P. 1–18. doi: 10.1111/j.1460–2466.2008.01401.x.
5. Мар'єнко В. Онтологія інформаційно-комунікаційних технологій як чинник впливу на людину і суспільство: модуси цифрової глобалізації. *Humanities studies*. 2025. Вип. 22. С. 68–80.
6. Воронкова В., Нікітенко В., Метеленко Н. Праксеологічні засади впровадження концепції цифрової людини та цифрового суспільства в контексті глобальних змін. *Humanities studies*. 2024. Вип. 21. С. 22–31.
7. Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija, Sociologija : Policy of Publication of Scientific Journals of the Lithuanian Academy of Sciences*. 2023. 34 (3). P. 219–227.
8. Хаустова М. Г. Вигоди, ризики та проблеми цифровізації суспільства: загально-теоретичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 753–759.
9. Хаустова М. Г. Державна політика в умовах цифровізації суспільства. Міжнародний досвід реалізації програм та стратегії цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 209–216.
10. Що таке оцифровування? URL: <https://experience.dropbox.com/uk-ua/resources/what-is-digitization> (дата звернення: 01.05.2025).
11. Gray J., Rumpe B. Models for Digitalization. *Software and Systems Modeling*. 2015. Vol. 14 (4). P. 1319–1320. doi: 10.1007/s10270-015-0494-9.
12. Negroponte N. Being digital. 1995. URL: <https://www.amazon.com/Being-Digital-Nicholas-Negroponte/dp/0679762906?asin=0679762906&revisionId=&format=4&depth=1> (дата звернення: 02.05.2025).
13. Бугайчук О. Соціально-філософський аналіз цифровізації економіки. *Humanities studies*. 2025. Вип. 22. С. 18–25.
14. Криштанович М. Ф. Важливість інтелектуалізації як процесу для публічної служби: вплив цифровізації та глобалізації. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1. С. 453–463.
15. Гетьманцева Н. Д. Модифікація трудових відносин в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 309–313.
16. Couldry N., Hepp A. *The Mediated Construction of Reality*. <https://download.e-bookshelf.de/download/0010/8804/28/L-G-0010880428-0026716188.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).

17. Hepp A. Deep Mediatization. URL: https://www.researchgate.net/publication/338454784_Deep_Mediatization (дата звернення: 02.05.2025).
18. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Дослідження соціальних комунікацій: евристичний потенціал моделей Н. Лумана та К. Шеннона. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2025. № 1 (64). С. 8–24.
19. Вихованець З. С. Постнекласичні візії взаємовпливу соціальних практик та мовного потенціалу: феномен комунікації. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 3. С. 199–205.
20. Дротянко Л. Г. Унікальність людського буття у сучасних соціальних комунікаціях. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2024. № 1. С. 5–10.
21. Фісуненко Н. О. Проблеми цифровізації економіки і використання цифрових платформ: практичні аспекти та рекомендації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 2. С. 116–121.
22. Тульчинська С. О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 13–17.
23. Яремко А. В. Діджиталізація та мережевізація як чинники розвитку ІКТ-ринку. *Приморські економічні студії*. 2022. Вип. 76. С. 68–71.
24. Антонюк Л., Черкас Н. Глобальна економічна мережевізація у конкурентному зростанні країн. *Міжнародна економічна політика*. 2019. № 2. С. 82–100.
25. Гронська Н. С. Квантифікація інтеграційного менеджменту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2018. № 892. С. 239–245.
26. Дзьобань О. П. Інформаційно-цифровий континуум як соціокультурний феномен: до проблеми концептуалізації. *Інформація і право*. 2024. № 2 (49). С. 62–75.
27. Вишневецький О. С. Цифрова платформізація стратегічного управління економікою України. *Економіка промисловості*. 2021. № 3. С. 5–24.
28. Шевчук Б. В. Віртуальність у сучасному світі: вплив на суспільство, культуру та технології. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4. С. 704–715.
29. Мусіна Л. А., Кваша Т. К. Сучасні підходи до оцінювання впливу НТІ на економіку та суспільство: тенденції та проблеми. *Наука, технології, інновації*. 2024. № 4. С. 89–103.
30. Скрипнікова В. О., Дзевицька Л. С., Мовчан О. В. Роль AI у модернізації освітнього процесу та підвищенні академічної доброчесності. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1. С. 183–196.
31. Тамаркіна О. Л., Байдак Л. І. Модернізація вищої освіти через цифрові технології. *Перспективи та інновації науки. Серії: Педагогіка, Психологія, Медицина*. 2024. № 12. С. 805–815.
32. Сухова Н. М. Вплив техногуманізму та датаїзму на сферу освіти в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2019. № 2. С. 178–183.

33. Сорокіна О. Впровадження штучного інтелекту (ШІ) в роботу організацій. *Humanities studies*. 2025. Вип. 22. С. 132–138.
34. Соловійова І. І. Трансгуманізм метамодерну. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія*. 2023. Вип. 1. С. 43–49.
35. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна людина: інформаційні аспекти антропо-соціогенезу. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 2 (61). С. 6–26.
36. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 9–21.
37. Прудникова О. В. Феномен інформаційної культури: онтологічний статус та соціоантропологічні детермінанти : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2017. 496 с.
38. Денисюк Ж. З. Культурне середовище інтернету у функціонуванні аксіосфери суспільства. *Культура України. Серія: Культурологія*. 2017. Вип. 58. С. 177–184.
39. Бугайчук О. В. Феномен цифровізації економіки: соціально-філософський аналіз : дис. ... д-ра філософії. Запоріжжя, 2025. 216 с.
40. Андрущенко О. П. Вплив цифровізації на ціннісні пріоритети розвитку прав людини. *Інформація і право*. 2023. № 4. С. 106–115.
41. Гончарова О. Є. Цивілізаційна трансформація соціокультурного середовища: взаємодія «Людина – Машина» в умовах SMART-цифровізації. *Studies in history and philosophy of science and technology*. 2024. Vol. 33. № 1. С. 21–32.
42. Коваленко І., Мелякова Ю., Кальницький Е. Акценти нової соціальності: спільнота, агентність, індивідуальні права. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. 1 (56). С. 47–75.

REFERENCES

1. Voronkova, V., Nikitenko, V. (2023). Problema transformatsii liudyny u konteksti transhumanizmu: metodolohiia tsyfrovoy antropolohii. *Humanities studies*, 16, 9–17 [in Ukrainian].
2. Beck, U. (2016). *The Metamorphosis of the World: How Climate Change is Transforming Our Concept of the World*. Cambridge, Malden: Polity.
3. Schwab, K., Malleret, T. (2020). *COVID-19: The Great Reset*. Geneva: Forum Publishing.
4. Livingstone, S. (2009). On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008. *Journal of Communication*, 59(1), 1–18.
5. Mar'yenko, V. (2025). Ontolohiia informatiino-komunikatsiinykh tekhnolohii yak chynnyk vplyvu na liudynu i suspilstvo: modusy tsyfrovoy hlobalizatsii. *Humanities studies*, 22, 68–80 [in Ukrainian].

6. Voronkova, V., Nikitenko, V., Metelenko, N. (2024). Prakseolohichni zasady vprovadzhennia kontseptsii tsyfrovoi liudyny ta tsyfrovoho suspilstva v konteksti hlobalnykh zmin. *Humanitatis studies*, 21, 22–31 [in Ukrainian].
7. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko, K. (2023). Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija, Sociologija*, 34(3), P. 219–227.
8. Khaustova, M. H. (2023). Vyhody, ryzyky ta problemy tsyfrovizatsii suspilstva: zahalnoteoretychnyi aspekt. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 5, 753–759 [in Ukrainian].
9. Khaustova, M. H. (2022). Derzhavna polityka v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva. Mizhnarodnyi dosvid realizatsii prohram ta stratehii tsyfrovizatsii. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 209–216 [in Ukrainian].
10. Shcho take otsyfrovuvannia? <https://experience.dropbox.com/uk-ua/resources/what-is-digitization> [in Ukrainian].
11. Gray, J., Rumpe, B. (2025). Models for Digitalization. *Software and Systems Modeling*, 14(4), 1319–1320.
12. Negroponte, N. (1995). Being digital. URL: <https://www.amazon.com/Being-Digital-Nicholas-Negroponte/dp/0679762906?asin=0679762906&revisionId=&format=4&depth=1>
13. Buhaichuk, O. (2025). Sotsialno-filosofskyi analiz tsyfrovizatsii ekonomiky. *Humanitatis studies*, 22, 18–25 [in Ukrainian].
14. Kryshchanovych, M. F. (2025). Vazhlyvist intelektualizatsii yak protsesu dlia publichnoi sluzhby: vplyv tsyfrovizatsii ta hlobalizatsii. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, 1, 453–463 [in Ukrainian].
15. Hetmantseva, N. D. (2024). Modyfikatsiia trudovykh vidnosyn v umovakh tsyfrovizatsii. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 309–313 [in Ukrainian].
16. Couldry, N., Hepp, A. (2017). The Mediated Construction of Reality. URL: <https://download.e-bookshelf.de/download/0010/8804/28/L-G-0010880428-0026716188.pdf>
17. Hepp, A. (2018). Deep Mediatization. URL: https://www.researchgate.net/publication/338454784_Deep_Mediatization
18. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2025). Doslidzhennia sotsialnykh komunikatsii: evrystychnyi potentsial modelei N. Lumana ta K. Shennona. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1(64), 8–24 [in Ukrainian].
19. Vykhoanets, Z. S. (2024). Postneklasychni vizii vzaiemovplyvu sotsialnykh praktyk ta movnoho potentsialu: fenomen komunikatsii. *Kulturolohichniy almanakh – Cultural almanac*, 3, 199–205 [in Ukrainian].

20. Drotianko, L. H. (2024). Unikalnist liudskoho buttia u suchasnykh sotsialnykh komunikatsiiakh. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology*, 1, 5–10 [in Ukrainian].
21. Fisunenکو, N. O. (2023). Problemy tsyfrovizatsii ekonomiky i vykorystannia tsyfrovyykh platform: praktychni aspekty ta rekomendatsii. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and governance*, 2, 116–121 [in Ukrainian].
22. Tulchynska, S. O. (2023). Tsyfrovizatsiia yak faktor rozvytku rehionalnykh ekonomichnykh system v umovakh stanovlennia postindustrialnoho suspilstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 6, 13–17 [in Ukrainian].
23. Yaremko, A. V. (2022). Didzhytalizatsiia ta merezhevizatsiia yak chynnyky rozvytku IKT-rynku. *Prymorski ekonomichni studii – Maritime Economic Studies*, 76, 68–71 [in Ukrainian].
24. Antoniuk, L., Cherkas, N. (2019). Hlobalna ekonomichna merezhevizatsiia u konkurentnomu zrostanni krain. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International economic policy*, 2, 82–100 [in Ukrainian].
25. Hronska, N. S. (2018). Kvantyfikatsiia intehratsiinoho menedzhmentu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Lohistyka – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Logistics*, 892, 239–245 [in Ukrainian].
26. Dzoban, O. P. (2024). Informatsiino-tsyfrovyy kontynuum yak sotsiokulturnyi fenomen: do problemy kontseptualizatsii. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2(49), 62–75 [in Ukrainian].
27. Vyshnevskyyi, O. S. (2021). Tsyfrova platformizatsiia stratehichnoho upravlinnia ekonomikoiu Ukrainy. *Ekonomika promyslovosti – Industrial economics*, 3, 5–24 [in Ukrainian].
28. Shevchuk, B. V. (2024). Virtualnist u suchasnomu sviti: vplyv na suspilstvo, kulturu ta tekhnolohii. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, 4, 704–715 [in Ukrainian].
29. Musina, L. A., Kvasha, T. K. (2024). Suchasni pidkhody do otsiniuvannia vplyvu NTI na ekonomiku ta suspilstvo: tendentsii ta problemy. *Nauka, tekhnolohii, innovatsii – Science, technology, innovation*, 4, 89–103 [in Ukrainian].
30. Skrypnikova, V. O., Dzevytska, L. S., Movchan, O. V. (2025). Rol AI u modernizatsii osvithnoho protsesu ta pidvyshchenni akademichnoi dobrochesnosti. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, 1, 183–196 [in Ukrainian].
31. Tamarkina, O. L., Baidak, L. I. (2024). Modernizatsiia vyshchoi osvity cherez tsyfrovi tekhnolohii. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykhologhiia», Seriia «Medytsyna») – Prospects and Innovations of Science*

- (Series «Pedagogy», Series «Psychology», Series «Medicine»), 12, 805–815 [in Ukrainian].
32. Sukhova, N. M. (2019). Vplyv tekhnohumanizmu ta dataizmu na sferu osvity v informatsiinomu suspilstvi. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology*, 2, 178–183 [in Ukrainian].
33. Sorokina, O. (2025). Vprovadzhennia shtuchnoho intelektu (ShI) v robotu orhanizatsii. *Humanities studies*, 22, 132–138 [in Ukrainian].
34. Soloviova, I. I. (2023). Transhumanizm metamodernu. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia. Filosofiia – Scientific knowledge: methodology and technology. Philosophy*, 1, 43–49 [in Ukrainian].
35. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2024). Suchasna liudyna: informatsiini aspekty antroposotsiogenezu. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 2(61), 6–26 [in Ukrainian].
36. Dzoban, O. P. (2021). Tsyfrova liudyna yak filosofska problema. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2(37), 9–21 [in Ukrainian].
37. Prudnykova, O. V. (2017). Fenomen informatsiinoi kultury: ontolohichniy status ta sotsioantropolohichni determinanty. O. P. Dzoban (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
38. Denysiuk, Zh.Z. (2017). Kulturne seredovyshe internetu u funktsionuvanni aksiosfery suspilstva. *Kultura Ukrainy. Serii: Kulturolohiia – Culture of Ukraine. Series: Culturology*, 58, 177–184 [in Ukrainian].
39. Buhaichuk, O. V. (2025). Fenomen tsyfrovizatsii ekonomiky: sotsialno-filosofskyi analiz. *Doctor's PhD thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
40. Andrushchenko, O. P. (2023). Vplyv tsyfrovizatsii na tsinnisni priorytety rozvytku prav liudyny. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 4, 106–115 [in Ukrainian].
41. Honcharova, O. Ye. (2024). Tsyvilizatsiina transformatsiia sotsiokulturnoho seredovyscha: vzaiemodii (liudyna) – mashyna v umovakh SMART-tsyfrovizatsii. *Studies in history and philosophy of science and technology*, 33, 1, 21–32 [in Ukrainian].
42. Kovalenko, I., Meliakova, Yu., Kalnytskyi, E. (2023). Aktsenty novoi sotsialnosti: spilnota, ahentnist, indyvidualni prava. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1(56), 47–75 [in Ukrainian].

Danilyan Oleg Gennadievich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Dzoban Olexander Petrovich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Felipe Rodolfo Vergara Lasnibat, Master in Historical, Social
and Cultural Studies Professor Associated at the Department of Philosophy,
History and Tourism Academic at the University of Playa Ancha, Chile

DIGITAL SOCIETY: TOWARD THE PROBLEM OF PHILOSOPHICAL CONCEPTUALIZATION

An attempt is made to conceptualize the phenomenon of the digital society. It is shown that the formation of a digital society is directly linked to the intensive development of new technologies that has taken place over the past few decades. The phenomenon of digitalization is analyzed as a result of informatization and computerization, and as the next stage in technological development. The digitalization of social reality is viewed as a combination of the processes of networking, datification, algorithmization, and platformization. The problem of communication in the digital society is examined against the backdrop of the mediatization of socio-cultural reality, and it is argued that the architectonics of the digital society is formed through digital processes of virtual communication.

Keywords: digital society, digitalization, digital socialization, digital transformations, mediatization, digital human.

УДК 17.03:004

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331706>

Павлова Тетяна Сергіївна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: pavlova_tatyana@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7178-3573

Павлов Роман Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: r.pavlov.dnu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7629-2730

Панасенко Іван Олегович, спеціаліст підтримки клієнтів, ІТ-компанія «ZONE3000», м. Харків, Україна
e-mail: panasenco.ivan@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-3507-162X

ЕВОЛЮЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЕТИКИ: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ДО ВИКЛИКІВ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

Розглядається еволюція комп'ютерної етики від основоположних робіт Норберта Вінера та Джеймса Мура до сучасних викликів цифрової епохи. Проводиться історико-філософський аналіз ключових концепцій, зокрема «логічної пластичності» та «фактору невидимості» в комп'ютерних системах. Досліджуються інституційні аспекти розвитку комп'ютерної етики та її застосування до сучасних проблем штучного інтелекту, великих даних і кібербезпеки. Обґрунтовується необхідність міждисциплінарного підходу для розроблення етичних рамок, здатних спрямовувати технологічний прогрес в інтересах суспільства та розв'язувати моральні дилеми цифрової трансформації.

Ключові слова: комп'ютерна етика, історико-філософський аналіз, моральні дилеми, філософія технологій, управління ризиками, міждисциплінарний підхід.

Постановка проблеми. В умовах стрімкої цифрової трансформації комп'ютерні технології стають невід'ємною частиною життя суспільства, породжуючи нові етичні виклики. Штучний інтелект (ШІ), великі дані та питання кібербезпеки порушують проблеми захисту приватності, відповідальності за дії автономних систем і упередженості алгоритмів. Наприклад, сис-

теми розпізнавання осіб на основі ШІ часто демонструють упередженість щодо певних етнічних груп, що призводить до дискримінації та порушення прав людини. Аналогічно, витоки персональних даних підкреслюють вразливість приватності в епоху великих даних. Такі питання виходять за рамки суто технічних рішень, вимагаючи глибокого філософського осмислення моральних принципів у контексті технологічного прогресу. Актуальність теми зумовлена тим, що наявні етичні підходи часто не встигають адаптуватися до швидкості інновацій, залишаючи прогалини в регулюванні та розумінні соціальних наслідків. Це дослідження пропонує розглянути дану моральну проблему крізь призму історичної еволюції комп'ютерної етики, починаючи з ідей Норберта Вінера та Джеймса Мура, щоб поглянути на сучасні виклики з урахуванням їхніх глибинних коренів. Такий підхід дозволяє не лише зрозуміти витоки поточних проблем, а й збагатити сучасні дискусії історико-філософським поглядом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних дослідженнях в галузі комп'ютерної етики активно обговорюються виклики, пов'язані з розвитком цифрових технологій. Так, Лучано Флоріді [9] аналізує етику ШІ, наголошуючи на необхідності нових моральних рамок для управління автономними системами. Деякі роботи [13] присвячені етичним аспектам великих даних, акцентуючи увагу на проблемах прозорості та підзвітності. Хелен Нісенбаум [16] досліджує приватність у цифрову епоху, пропонуючи концепцію «контекстної цілісності» як основу для захисту даних. Ці дослідження заклали фундамент для розуміння сучасних технологічних викликів, і ми спираємося на них, щоб продемонструвати масштаб проблеми. Серед інших значущих праць варто відзначити дослідження Сеумаса Міллера та Террі Р. Дж. Боссомайєра [12], які розглядають етику кібербезпеки, а також Сари Банкінс і Пола Формози [1], де аналізуються соціальні наслідки ШІ. Водночас багато сучасних публікацій зосереджені на актуальних проблемах, таких як упередженість алгоритмів або регулювання ШІ [7], рідко звертаючись до історичних витоків комп'ютерної етики. Піонерські ідеї Джеймса Мура [14] про «логічну пластичність» і «невидимість» технологій залишаються недостатньо інтегрованими в сучасні дискусії, попри їхній потенціал для аналізу сучасних систем. Наприклад, концепція «невидимості» прямо пов'язана з непрозорістю алгоритмів ШІ, але її нечасто застосовують для розв'язання цієї проблеми. У цій статті зроблено спробу заповнити цю прогалину, пропонуючи історико-філософський підхід до осмислення сучасних викликів, що дозволяє глибше зрозуміти їхні корені та розробити ефективніші етичні стратегії.

Формулювання мети – простежити еволюцію комп'ютерної етики від її зародження в працях Норберта Вінера та Джеймса Мура до сучасних ви-

кликів цифрової епохи, таких як етика ШІ, захист даних і кібербезпека, щоб показати, як історико-філософський аналіз може збагатити розуміння та розв'язання поточних моральних дилем. Підкреслюється необхідність міждисциплінарного підходу для розроблення етичних рамок, здатних спрямовувати технологічний прогрес в інтересах суспільства.

Виклад основного матеріалу. Комп'ютерна етика виникла як відповідь на стрімкий розвиток технологій та їхнє проникнення в повсякденне життя. Сьогодні, коли цифрові системи визначають багато аспектів суспільства – від спілкування до прийняття рішень, ця галузь стає важливим інструментом осмислення взаємодії людини і машини.

Перші обговорення, що заклали основи комп'ютерної етики. Деякі дослідники [14] сходяться на думці, що передумови комп'ютерної етики (Computer Ethics) уже простежуються в працях одного із засновників кібернетики Норберта Вінера. Його вважають попередником цього дослідного напрямку, зокрема завдяки праці «The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society» [21], яку часто називають першим твором із комп'ютерної етики, оскільки вона ставить під сумнів основи етичних відносин між людиною і машиною. Зокрема, Норберт Вінер розвинув концепцію «знання-що» (knowing that), тобто сенсу, який необхідно інтегрувати в програми машин, чиє конструювання спирається лише на «знання-як» (knowing how).

Однак саме в період із 1976 по 1980 рр. термін «комп'ютерна етика» з'явився і почав розглядатися як самостійна галузь дослідження, зокрема завдяки працям Уолтера Манера, який активно сприяв її розвитку. Таким чином, у своїх витоках комп'ютерна етика є галуззю прикладної етики, що вивчає етичні проблеми, які виникають або посилюються у зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій [3].

Починаючи з 1985 р., перші праці та дискусії в галузі етики інформатики почали структуруватися і розвиватися, зокрема завдяки публікації спеціального номера журналу *Metaphilosophy* під назвою «Computers and Ethics», що вийшов за редакцією американського філософа Террелла Уорда Байнума [4].

Яка була користь від появи такої галузі досліджень? На думку перших теоретиків цього напрямку, серед яких філософи та інформатики Уолтер Манер [11], Дебора Джонсон [10], Джеймс Мур [14; 15] і Террелл Уорд Байнум [3; 4], необхідно було переосмислити етичні проблеми в контексті інформатики, оскільки вона акцентує увагу на деяких уже наявних етичних питаннях. Проте при детальнішому аналізі інформатики як об'єкта дослідження окремі вчені пропонували враховувати, що інформатика сама по собі породжує нові етичні проблеми через свою специфіку. Далі ми розглянемо різ-

ні підходи до комп'ютерної етики на основі ідей Уолтера Манера, Дебори Джонсон і Джеймса Мура.

Уолтер Манер, професор і директор департаменту науки та інформатики Університету Коннектикуту, пропонував розвивати традиційні філософські етичні теорії, такі як утилітаризм Джеремі Бентама або раціоналістична етика Іммануїла Канта, для їхнього застосування до нових етичних проблем, що виникають у сфері інформатики [11]. Однак згодом він дійшов висновку, що інформатика настільки радикально трансформує етичні питання, що їх слід розглядати як самостійну сферу досліджень і виокремити в специфічну дисципліну.

На відміну від нього, Дебора Джонсон, професорка прикладної етики та завідувачка кафедри «Наука, технологія і суспільство» Школи інженерії та прикладних наук Університету Вірджинії, дотримувалася іншої позиції. Вона стверджувала, що інформатика лише надає «новий поворот» традиційним етичним проблемам. На її думку, наявного інструментарію прикладної етики цілком достатньо для аналізу комп'ютерної етики, і немає потреби створювати нову самостійну дисципліну на базі етики інформатики [10].

Починаючи з 1985 р., у галузі комп'ютерної етики домінує підхід, запропонований Джеймсом Муром, професором моральної філософії Дартмутського коледжу. Він розробив ширше розуміння комп'ютерної етики, розглядаючи її як самостійну дисципліну, яка має не лише усувати вакуум, пов'язаний із використанням інформаційних технологій, а й розробляти нові концепції. Оскільки інформатика як інструмент відкриває унікальні можливості для дії, Джеймс Мур підкреслює необхідність оновлених політик, принципів і кодексів, здатних спрямовувати ці дії [15]. Він також виділяє дві поширені в його час концепції етики: «позицію рутинної етики», згідно з якою етичні проблеми в інформатиці не відрізняються від питань в інших сферах, і «культурний релятивізм», який стверджує, що глобальний характер комп'ютерних технологій і культурні відмінності перешкоджають застосуванню універсальних етичних стандартів. Джеймс Мур критикує релятивізм, вказуючи на його внутрішню суперечність: якщо всі норми відносні, вони втрачають значущість [15]. Франсуа Валле додає, що такий підхід може призвести до морального скептицизму, за якого неможливо встановити універсальні правила поведінки, що пригнічує моральний плюралізм, хоча спочатку його збереження було метою [20]. Таким чином, обидва підходи виявляються недостатніми, оскільки перший недооцінює концептуальні зміни, викликані розвитком інформатики, а другий – можливість вироблення універсальних принципів, заснованих на фундаментальних людських цінностях.

Визначення та формалізація комп'ютерної етики. Уолтер Манер [11] обґрунтовує необхідність виокремлення комп'ютерної етики як самостійної дисципліни, розглядаючи шість умов, які, на його думку, підтверджують її значущість як нової дослідної галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз умов Уолтера Манера для виокремлення комп'ютерної етики в окрему дослідну галузь*

№ з/п	Умова (за Уолтером Манером)	Пояснення
1	Професіонали в галузі інформатики повинні мати чіткі настанови для відповідального використання інструментів	Підкреслюється актуальність етичних стандартів у технологічних професіях, особливо в контексті відповідального розвитку ІІІ та захисту даних
2	Вивчення комп'ютерів стає дедалі важливішим для розуміння помилок і упередженостей у їхній взаємодії з суспільством	Обґрунтовується необхідність аналізу технічних систем із погляду соціальних наслідків, що відображено в сучасних дослідженнях упередженості алгоритмів, наприклад у системах розпізнавання осіб
3	Розвиток комп'ютерних технологій неминуче створює правові, політичні та етичні прогалини	Умова вказує на системні виклики, пов'язані з прогресом технологій, і підкреслює міждисциплінарний характер комп'ютерної етики, що особливо актуально в дискусіях про кібербезпеку
4	Етичні наслідки комп'ютерних технологій вимагають глибоких досліджень і адаптації традиційних принципів, таких як інтелектуальна власність	Обґрунтовується доцільність переосмислення норм у цифрову епоху, що видно в сучасних дебатах про цифрові права та комп'ютерне піратство
5	Еволюція технологій породжує дедалі складніші етичні проблеми, що вимагають нових галузей досліджень	Підкреслюється динамічність комп'ютерної етики, передбачаючи появу таких напрямів, як етика ІІІ та етика великих даних
6	Комп'ютерна етика охоплює настільки широкий спектр специфічних питань, що може стати основою для нової дисципліни	Акцентується увага на унікальності комп'ютерної етики як самостійної дослідної галузі

* Складена автором на основі аналізу джерела [11].

Комп'ютерна етика є сферою дослідження, яка, як зазначав Джеймс Мур, зосереджена на вивченні природи та соціальних наслідків комп'ютерних технологій, а також на розробленні та обґрунтуванні принципів їхнього етичного застосування [14]. Такий підхід спочатку орієнтований на людину як агента, що використовує технології, і спрямований на встановлення норм етичної взаємодії з комп'ютерними інструментами. Проте він не зачіпає питання етики проєктування технологій, що відноситься до пізніших стадій аналізу. Тим не менш ця позиція відіграє ключову роль у затвердженні етики як невід'ємної частини інформатики, спростовуючи уявлення про те, що традиційна нормативна етика здатна повністю охопити проблематику, пов'язану з комп'ютерними технологіями. Хоча деякі етичні питання, як-от крадіжка чи переслідування, можуть здаватися схожими на традиційні моральні дилеми, Джеймс Мур підкреслював, що специфіка комп'ютерних об'єктів створює своєрідний етичний вакуум, зумовлений недостатньою концептуальною ясністю цих технологій [14]. Таким чином, комп'ютерна етика покликана сприяти глибшому розумінню природи, функціонування та впливу технологій, щоб точніше формулювати пов'язані з ними етичні виклики.

Свою чергою Уолтер Манер запропонував значне переосмислення підходу до комп'ютерної етики, вказуючи на необхідність відходити від розгляду лише тих ситуацій, де комп'ютер виступає допоміжним інструментом у вже наявних етичних проблемах, як-от піратство, яке можна інтерпретувати з погляду переосмислення крадіжки в цифровому контексті [11]. Натомість він наполягав на зосередженні уваги на випадках, де інформатика сама по собі формує етичну проблему.

Уолтер Манер пропонував розрізняти дві концептуальні перспективи в рамках комп'ютерної етики. Перша, яку він позначив як «слабку», пов'язана з тим, як використання комп'ютерів трансформує традиційні етичні питання, надаючи їм нових форм, що вимагають самостійного аналізу. Друга, названа ним «сильною», акцентує увагу на унікальних етичних проблемах, що виникають виключно завдяки залученню комп'ютерних технологій і не мають аналогів в інших сферах [11].

На основі такого підходу можна стверджувати, що інформатика одночасно переосмислює класичні етичні дилеми і породжує абсолютно нові питання, зумовлені її технічною специфікою. Це особливо помітно в контексті сучасних досягнень, як-от: автоматизована ідентифікація, масова категоризація даних, відстеження поведінки в інтернеті та посилення соціально-технічних ризиків, пов'язаних із такими явищами, як інформаційне перевантаження. Техніка, таким чином, реконфігурує моральні проблеми, що лежить в основі актуальних досліджень у філософії технологій.

Уолтер Манер також пропонував визначення етичної специфіки інформатики, підкреслюючи, що вона охоплює питання і проблеми, які характеризуються первинною і значною участю комп'ютерних технологій, спираються на їхні унікальні властивості й не виникли б без такої участі [11]. Ця специфіка зівставна з тією, що раніше сформувала особливі етичні підходи в генетиці або біології, де практики і творчі можливості маніпулювання живим вимагали нових моральних меж. Одним з ознак унікальності етичних питань інформатики є те, що традиційні моральні аналогії часто виявляються недостатніми для їх осмислення і розв'язання. У зв'язку з цим деякі дослідники наголошують на необхідності глибшої концептуалізації комп'ютерних технологій, щоб краще розуміти їхні моральні наслідки.

Таким чином, комп'ютерна етика як дослідна сфера не лише адаптує наявні моральні принципи до нових умов, а й розробляє оригінальні підходи до проблем, породжених розвитком технологій. Це робить її особливо актуальною в епоху стрімкого технологічного прогресу, що вимагає осмислення нових етичних викликів.

Концептуалізація комп'ютерних об'єктів. Джеймс Мур підкреслює важливість концептуалізації комп'ютерних об'єктів та їхніх ефектів для побудови адекватних етичних теорій. Він вважає, що без чіткого розуміння таких аспектів неможливо розробити ефективні етичні політики. На його думку, першим логічним кроком у цьому процесі є формування чіткого уявлення про ситуацію, яке слугує основою для створення таких політик. Дослідник виділяє низку характеристик, притаманних комп'ютерним об'єктам, що вимагають особливої уваги з етичної точки зору [14]:

1. Нові можливості дії. Комп'ютерні технології відкривають нові можливості для дії. Оскільки етика пов'язана з аналізом поведінки та принципів вчинків, виникає потреба у вивченні нових контекстів, створюваних інформатикою, та їхнього впливу як на окремих осіб, так і на суспільство загалом. Ці нові можливості неминуче приводять до появи нових цінностей або переосмислення вже наявних, наприклад, у сфері інтелектуальної власності програмного забезпечення. Перевага такого підходу полягає в тому, що він дозволяє переглянути підстави певних цінностей і адаптувати їх до конкретних ситуацій. Наприклад, це стосується питань про те, чому захист інтелектуальної власності має значення.

2. «Логічна пластичність». На глибшому рівні Джеймс Мур розглядає те, що робить комп'ютерну революцію унікальною. Він стверджує, що ключовою особливістю комп'ютерів є «логічна пластичність», завдяки якій їх можна розглядати як універсальний інструмент. Така пластичність проявляється в здатності комп'ютерів бути сформованими для виконання будь-якого завдання, яке можна описати через вхідні дані, вихідні результати та логічні

операції. Універсальність логіки, на думку Джеймса Мура, робить потенційне застосування комп'ютерних технологій практично безмежним. Він ставить питання, як слід моделювати логіку комп'ютерів, щоб вони якнайкраще відповідали людським цілям [14]. Для відповіді на це питання вчений пропонує розрізняти дві вимірності «логічної пластичності»: синтаксичну, пов'язану зі структурою (цифри, змінні, мови програмування), і семантичну, що стосується значень, які можуть приймати символи програмування. На думку Маріз Саль, саме ця пластичність дозволяє інформатиці адаптуватися до будь-яких видів діяльності, створюючи нові ситуації, для яких відсутні заздалегідь встановлені правила поведінки [19]. Джеймс Мур підкреслює, що розуміння комп'ютерних програм вимагає врахування обох вимірностей, але при цьому застерігає, що математична логіка, хоча і є важливим складником інформатики, не може бути єдиним інструментом для аналізу комп'ютерної етики. Помилково зводити сутність комп'ютера до математичних символів і на цій основі визначати правила його використання [14].

3. «Фактор невидимості». З одного боку, можливість ховатися за екраном може сприяти певним видам поведінки, і використання такої невидимості для вчинення правопорушень вважається недоречним. З іншого боку, Джеймс Мур звертає увагу на глибший аспект – «невидимі цінності», вбудовані в концепцію комп'ютерних програм. Ці цінності пов'язані з рішеннями, які програмісти приймають у процесі розроблення, і можуть мати суб'єктивний та упереджений характер. Щоб створити програму, програміст виносить оцінні судження про те, що вважати важливим, а що ні, і ці судження стають частиною кінцевого продукту, залишаючись непомітними для користувача [14]. Такий підхід передбачає дослідження в галузі ціннісно орієнтованого проєктування (Value Sensitive Design), які з 1990-х рр. вивчають явні та неявні цінності в комп'ютерних системах. Для наочного представлення прикладів наслідків невидимих цінностей і невидимого складного обчислення в комп'ютерних системах звернімося до табл. 2.

Таблиця 2

Приклади наслідків невидимості в комп'ютерних системах*

№ з/п	Приклад	Опис проблеми	Наслідки	Зв'язок із невидимістю
1	Онлайн-сервіс бронювання авіаквитків	Алгоритм рекомендацій віддавав перевагу American Airlines, ущемляючи інтереси конкурентів	Судовий позов від Braniff Airlines, яка стверджувала, що упередженість погіршила її фінансові труднощі	Невидимі цінності, вбудовані в алгоритм

Закінчення таблиці 2

№ з/п	Приклад	Опис проблеми	Наслідки	Зв'язок із невидимістю
2	Інцидент на Three Mile Island	Програма для виявлення несправностей не могла обробити одночасні незалежні події через лінійну логіку	Неадекватна симуляція, що виявила обмеження програмної логіки	Невидимість обчислень і обмежень програми
3	Невидиме складне обчислення	Неможливість для людини перевірити й осмислити складні обчислення, що виконуються комп'ютерами	Питання про довіру до результатів, які не можна проконтролювати	Невидимість обчислень і їхніх результатів

*Складена автором на основі аналізу джерела [14].

Невидимі аспекти комп'ютерних систем, як-от приховані переваги в алгоритмах, обмеження програмної логіки або непрозорість складних обчислень, можуть призводити до серйозних наслідків, зокрема судових спорів, технічних збоїв і питань довіри.

Джеймс Мур вважає дилему невидимості однією з перших концептуалізованих проблем комп'ютерної етики. Хоча невидимість спрощує використання технологій, вона водночас робить нас уразливими до зловживань, помилок і невідповідних цінностей, вбудованих у програми. Завдання комп'ютерної етики, на його думку, полягає в розробленні політик, які дозволять визначити, коли можна довіряти комп'ютерам, а коли слід проявляти обережність [14]. Цей аналіз заклав основи комп'ютерної етики, які залишаються актуальними й нині. Таким чином, Джеймс Мур пропонує системний підхід до осмислення комп'ютерних об'єктів, підкреслюючи їхні унікальні характеристики та етичні виклики, які вони створюють. Його роботи слугують важливим орієнтиром для подальших досліджень у цій галузі.

Інститут комп'ютерної етики. Паралельно з розвитком комп'ютерної етики в академічному середовищі вона почала набувати значущості в інституційній сфері. Одним із важливих етапів цього процесу стало створення в 1985 р. Інституту комп'ютерної етики (Computer Ethics Institute) – спеціалізованої організації, заснованої професіоналами з галузі інформатики, які представляли такі структури, як «Brookings Institution», IBM, «Washington Consulting Group» і «Washington Technological Consortium». Основне завдан-

ня інституту полягало в розробленні методів, які дозволяли б запобігати виникненню етичних проблем, пов'язаних із використанням інформаційних технологій. Ця організація стала однією з перших, що звернули увагу на взаємозв'язок етики і державної політики в контексті розвитку інформаційних технологій [5].

У 1992 р. Інститут комп'ютерної етики представив документ, відомий як «10 заповідей комп'ютерної етики» [6], який був розроблений на основі міждисциплінарного колоквиуму за участю студентів, технологів і фахівців із різних підприємств. Ці заповіді являють собою набір моральних принципів, адаптованих до сфери інформатики, що відображають традиційні західні етичні норми (табл. 3).

Таблиця 3

Десять заповідей комп'ютерної етики з поясненнями*

№ з/п	Заповідь	Пояснення
1	Ти не використовуватимеш комп'ютер для заподіяння шкоди іншим	Забороляє використання технологій для нанесення фізичної, емоційної чи фінансової шкоди іншим людям. Наприклад, створення вірусів або хакерські атаки
2	Ти не втручатимешся в комп'ютерну роботу інших	Підкреслює повагу до чужої роботи, забороняючи дії, як-от видалення файлів або зміна даних без дозволу
3	Ти не шпигуватимеш за файлами інших	Захищає право на конфіденційність, забороняючи несанкціонований доступ до особистої інформації, наприклад через злом чи стеження
4	Ти не використовуватимеш комп'ютер для крадіжки	Забороляє крадіжку даних, грошей або інтелектуальної власності за допомогою технологій, наприклад через фішинг чи шахрайство
5	Ти не використовуватимеш комп'ютер для поширення неправдивих чуток	Вимагає відповідального ставлення до інформації, забороняючи дезінформацію, наклеп або поширення фейкових новин
6	Ти не використовуватимеш і не копіюватимеш програмне забезпечення, за яке не заплатив	Захищає права розробників, забороняючи комп'ютерне піратство та використання неліцензійного програмного забезпечення, що підтримує чесну економіку в ІТ-сфері

Закінчення таблиці 3

№ з/п	Заповідь	Пояснення
7	Ти не використовуватимеш комп'ютерні ресурси інших без дозволу чи компенсації	Вказує на необхідність дозволу для використання чужих ресурсів, як-от серверів чи інтернет-трафіку, щоб уникнути експлуатації
8	Ти не привласнюватимеш інтелектуальні досягнення інших	Забороняє плагіат і привласнення чужих ідей чи коду, підкреслюючи важливість визнання авторства в цифровому середовищі
9	Ти думатимеш про соціальні наслідки програм, які пишеш	Закликає розробників враховувати вплив їхніх програм на суспільство, наприклад можливі ризики для безпеки чи етичні дилеми
10	Ти завжди використовуватимеш комп'ютер із повагою й увагою до інших	Загальний принцип, що закликає до шанобливої та відповідальної поведінки в цифровому просторі, щоб підтримувати гармонію в спільноті

* Складена автором на основі аналізу джерела [6].

Така спроба формалізації етичних норм у галузі інформатики, стилізована під біблійські заповіді, спирається на моральні принципи, які можна вважати класичними для західної культури завдяки їхній історичній і культурній укоріненості. Особливої уваги в документі приділена питанням інтелектуальної власності (три пункти), що передбачає подальший розвиток законодавства в цій галузі, а також базовим правилам поведінки. Примітно, що більшість заповідей (дев'ять із десяти) зосереджені на етичному використанні комп'ютерних інструментів, і лише одна (дев'ята) – зачіпає процес створення програмного коду, вказуючи на раннє усвідомлення не нейтрального характеру діяльності програмістів.

З 1985 по 2007 рр. Інститут комп'ютерної етики активно займався організацією заходів і публікацією аналітичних матеріалів, однак нині його діяльність має переважно історичний характер. Тим не менш інститут відіграв ключову роль як першопроходець в інституційній сфері, особливо в США, де він також надавав консультаційні послуги державним органам.

Виникає питання про мотиви подібних ініціатив, які значною мірою підтримувалися постачальниками інтернет-послуг. Цілком можливо, що початкова мета формалізації комп'ютерної етики могла бути пов'язана із захистом приватних інтересів, оскільки деякі нормативні документи ви-

різнялися розпливчастістю, тоді як детальніші тексти могли слугувати інструментом захисту постачальників послуг від зловживань із боку користувачів [2].

Водночас в умовах, коли інтернет ще не був повністю врегульований законодавством, підприємствам доводилося розробляти механізми саморегуляції для протидії протиправним діям, посиленням застосуванням комп'ютерних технологій. У цьому контексті етика виступала як процедурний підхід до права в нових умовах.

Як підкреслює Жак Берльє [2], в академічному середовищі поняття «етика комп'ютера» (Ethics of Computer) незабаром поступилося місцем поняттю «етика інформатики» (Ethics of Computing), що відображало зсув акценту на етику практичного застосування технологій і центральну роль індивіда в цьому процесі. Це спостереження розбіжне з підходом Уолтера Манера [11] і Джеймса Мура [14], які прагнули зосередити увагу на технічних особливостях комп'ютерних об'єктів для глибшого розуміння їхніх етичних аспектів. Однак формалізація етики крізь призму використання технологій, імовірно, була неминучим етапом, зумовленим їхньою демократизацією. Лише з 2000-х рр. акцент знову змістився на технічні властивості цифрових об'єктів, особливо у зв'язку з розвитком технологій ШІ.

Сучасні виклики комп'ютерної етики. Сучасні технології, як-от ШІ, великі дані та кібербезпека, створюють етичні проблеми, що вимагають глибокого осмислення. Історичні концепції комп'ютерної етики, розроблені такими мислителями, як Норберт Вінер і Джеймс Мур, залишаються актуальними інструментами для аналізу цих викликів. Наприклад, ідея «невидимості» Джеймса Мура [14] про приховані наслідки технологій прямо пов'язана з проблемою непрозорості алгоритмів ШІ. Системи, як-от розпізнавання осіб, часто демонструють упередженість щодо певних етнічних груп через незрозумілі рішення, що ускладнює їхній контроль і підзвітність. Своєю чергою концепція Норберта Вінера [21] про розрізнення між «знанням-що» (розумінням цілей) і «знанням-як» (технічною вмілістю) допомагає зрозуміти, чому автономні системи потребують етичного контексту.

Ще однією проблемою є упередженість алгоритмів у системах найму. Алгоритми, навчені на історичних даних, можуть посилювати стереотипи, віддаючи перевагу певним групам кандидатів [8]. Це пов'язано з «невидимими цінностями», вбудованими в програми, про що попереджав Джеймс Мур [14]. Наприклад, якщо дані містять історичну дискримінацію, алго-

ритм її відтворить. Історичний погляд дозволяє запропонувати рішення: аудит алгоритмів, корекція даних і включення етичних принципів у процес розроблення. Ідеї Норберта Вінера [21] про «знання-що» підказують, що системи повинні не лише виконувати завдання, а і враховувати моральні наслідки своїх дій.

Кібербезпека також становить серйозний виклик. Зростання числа кібератак, як-от програми-шантажисти (ransomware), підкреслює необхідність етичних стандартів для захисту даних. Історичні «10 заповідей комп'ютерної етики» [6], зокрема невикористання комп'ютера для заподіяння шкоди іншим, залишаються актуальними, але потребують оновлення. Наприклад, кібератаки показують, що етичні рамки мають застосовуватися не лише до користувачів, а й до розробників систем, щоб мінімізувати вразливості.

Етика автономних систем, як-от самокеровані автомобілі, додає ще один рівень складності. Тут концепція Норберта Вінера [21] стає ключовою, оскільки машини володіють «знанням-як» (здатністю діяти), але позбавлені «знання-що» (розуміння моральних дилем). У разі аварії за участю автономного автомобіля виникає питання: хто є відповідальним – розробник, власник чи сама система? Дискусії про роль людини в управлінні технологіями [17; 18] допомагають сформулювати підходи до розподілу відповідальності та розроблення безпечніших систем.

Комп'ютерна етика, спираючись на ідеї минулого, залишається живою галуззю, здатною адаптуватися до нових реалій. Розуміння «невидимості» [14] і відмінностей між «знанням-що» та «знанням-як» [21] дає нам інструменти для створення технологій, які будуть не лише ефективними, а й справедливими. Це допомагає справлятися з викликами цифрової епохи, від упередженості алгоритмів до кіберзагроз, пропонуючи основу для майбутнього розвитку.

Однією з ключових дилем є пошук балансу між свободою технологічного прогресу та необхідністю етичного регулювання. Міждисциплінарна співпраця філософів, інженерів і політиків може сприяти створенню адаптивних етичних рамок, що спрямовуватимуть інновації в інтересах суспільства. Таким чином, еволюція комп'ютерної етики становить інтерес як в академічному, так і в інституційному контексті, дозволяючи простежити, як суспільство та інститути підійшли до розв'язання пов'язаних із нею питань.

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що комп'ютерна етика, зародившись як відповідь на технологічний прогрес середини ХХ ст., залишається «живою» дисципліною, що прогресує і що здатна осмислювати

сучасні виклики цифрової епохи. Еволюція комп'ютерної етики від ранніх дискусій до інституційного оформлення виявляє ускладнення моральних питань, спричинене проникненням технологій у соціальну тканину, що підкреслює необхідність міждисциплінарного підходу, який поєднує філософію з практичним поглядом на управління ризиками. Значущість дослідження полягає в його здатності показати, як філософське осмислення технологій може слугувати основою для розроблення етичних рамок, що відповідають на виклики цифрової трансформації. Перспективи подальших досліджень відкриваються в застосуванні цих історичних концепцій до конкретних технологій, як-от ШІ чи блокчейн, а також у створенні практичних рекомендацій для їхнього етичного регулювання, що робить комп'ютерну етику не лише теоретичною рефлексією, а й орієнтиром для відповідального управління технологічним майбутнім.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bankins S., Formosa P. The Ethical Implications of Artificial Intelligence (AI) For Meaningful Work. *Journal of Business Ethics*. 2023. Vol. 185, №4. P. 725–740. doi: <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05339-7>.
2. Berleur J. Questions éthiques pour la gouvernance de l'internet [Ethical Questions for Internet Governance]. *Les Cahiers du numérique*. 2002. Vol. 3, №2. P. 15–33. URL: <https://shs.cairn.info/revue-les-cahiers-du-numerique-2002-2-page-15?lang=fr> (дата звернення: 29.03.2025).
3. Bynum T. W. A Very Short History of Computer Ethics. *APA Newsletter on Philosophy and Computers*. 2000. Vol. 99, №2. P. 163–165.
4. Bynum T. W. (Ed.). Computers and Ethics. *Metaphilosophy*. 1985. Vol. 16, №4. P. 263–377.
5. CEIS history. *Computer Ethics Institute*. URL: <https://computerethics.institute/ceis-history/> (дата звернення: 29.03.2025).
6. Ten Commandments of Computer Ethics. *Computer Ethics Institute*. URL: <https://computerethics.institute/publications/ten-commandments-of-computer-ethics/> (дата звернення: 29.03.2025).
7. Crawford K. The Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence. New Haven: Yale University Press, 2021. 288 p.
8. Dastin J. Amazon Scraps Secret AI Recruiting Tool that Showed Bias Against Women. *Reuters*. 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G> (дата звернення: 29.03.2025).
9. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities. Oxford : Oxford University Press, 2023. 272 p.

10. Johnson D. G. Computer Ethics. 4th ed. Upper Saddle River: Pearson Education, 2009. 322 p.
11. Maner W. Unique Ethical Problems in Information Technology. *Science and Engineering Ethics*. 1996. Vol. 2, №2. P. 137–154. doi: <https://doi.org/10.1007/BF02583549>.
12. Miller S., Bossomaier T. R. J. Cybersecurity, Ethics, and Collective Responsibility. New York : Oxford University Press, 2024. 384 p.
13. Mittelstadt B. D., Floridi L. The Ethics of Big Data: Current and Foreseeable Issues in Biomedical Contexts. *Science and Engineering Ethics*. 2016. Vol. 22, №2. P. 303–341. doi: <https://doi.org/10.1007/s11948-015-9652-2>.
14. Moor J. H. What is Computer Ethics? *Metaphilosophy*. 1985. Vol. 16, №4. P. 266–275. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1985.tb00173.x>.
15. Moor J. H. Reason, Relativity, and Responsibility in Computer Ethics. *SIGCAS Computers and Society*. 1998. Vol. 28, № 1. P. 14–21. doi: <https://doi.org/10.1145/277351.277355>.
16. Nissenbaum H. F. Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life. Stanford : Stanford University Press, 2009. 304 p.
17. Павлова Т., Павлов Р. Етика by design та переосмислення суб'єкт-об'єктних відносин у цифрову епоху. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2024. Vol. 7, №2. P. 88–99. doi: <https://doi.org/10.15421/342447>.
18. Павлова Т., Павлов Р. Онтологія цифрових об'єктів і технологічна нормативність: нові перспективи для цифрової етики. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2024. Vol. 7, №1. P. 86–96. DOI: <https://doi.org/10.15421/342419>.
19. Salles M. Responsabilité économique et sociale des concepteurs de systèmes d'information: contribution à une éthique appliquée [Economic and Social Responsibility of Information Systems Designers: A Contribution to Applied Ethics]. *Innovations*. 2015. Vol. 46, № 1. P. 197–226. doi: <https://doi.org/10.3917/inno.046.0197>.
20. Vallaey F. Pour une vraie responsabilité sociale: clarifications, propositions [For a Genuine Social Responsibility: Clarifications and Proposals]. Paris : Presses universitaires de France, 2013. 300 p.
21. Wiener N. The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society. Boston : Houghton Mifflin, 1950. 261 p.

REFERENCES

1. Bankins, S., & Formosa, P. (2023). The Ethical Implications of Artificial Intelligence (AI) For Meaningful Work. *Journal of Business Ethics*, 185(4), 725–740. doi: <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05339-7>
2. Berleur, J. (2002). Ethical Questions for Internet Governance [Questions éthiques pour la gouvernance de l'internet]. *Les Cahiers du numérique*, 3(2), 15–33. URL: <https://shs.cairn.info/revue-les-cahiers-du-numerique-2002-2-page-15?lang=fr> [in French].
3. Bynum, T. W. (2000). A Very Short History of Computer Ethics. *APA Newsletter on Philosophy and Computers*, 99(2), 163–165.
4. Bynum, T. W. (Ed.). (1985). Computers and Ethics. *Metaphilosophy*, 16(4), 263–377.

5. Computer Ethics Institute. (n.d.). CEIS history. URL: <https://computerethics.institute/ceis-history/>
6. Computer Ethics Institute. (n.d.). Ten Commandments of Computer Ethics. URL: <https://computerethics.institute/publications/ten-commandments-of-computer-ethics/>
7. Crawford, K. (2021). *The Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven: Yale University Press.
8. Dastin, J. (2018). Amazon Scraps Secret AI Recruiting Tool that Showed Bias Against Women. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G>.
9. Floridi, L. (2023). *The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford: Oxford University Press.
10. Johnson, D. G. (2009). *Computer Ethics* (4th ed.). Upper Saddle River: Pearson Education.
11. Maner, W. (1996). Unique Ethical Problems in Information Technology. *Science and Engineering Ethics*, 2(2), 137–154. doi: <https://doi.org/10.1007/BF02583549>
12. Miller, S., & Bossomaier, T. R. J. (2024). *Cybersecurity, Ethics, and Collective Responsibility*. New York: Oxford University Press.
13. Mittelstadt, B. D., & Floridi, L. (2016). The Ethics of Big Data: Current and Foreseeable Issues in Biomedical Contexts. *Science and Engineering Ethics*, 22(2), 303–341. doi: <https://doi.org/10.1007/s11948-015-9652-2>
14. Moor, J. H. (1985). What is Computer Ethics? *Metaphilosophy*, 16(4), 266–275. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1985.tb00173.x>
15. Moor, J. H. (1998). Reason, Relativity, and Responsibility in Computer Ethics. *SIGCAS Computers and Society*, 28(1), 14–21. doi: <https://doi.org/10.1145/277351.277355>
16. Nissenbaum, H. F. (2009). *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford: Stanford University Press.
17. Pavlova, T., & Pavlov, R. (2024). Ethics by Design and Reconsideration of the Subject-Object in the Digital Era. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 7(2), 88–99. doi: <https://doi.org/10.15421/342447> [in Ukrainian].
18. Pavlova, T., & Pavlov, R. (2024). Ontology of Digital Objects and Technological Normativity: New Perspectives for Digital Ethics. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 7(1), 86–96. doi: <https://doi.org/10.15421/342419> [in Ukrainian].
19. Salles, M. (2015). Economic and Social Responsibility of Information Systems Designers: A Contribution to Applied Ethics [Responsabilité économique et sociale des concepteurs de systèmes d'information: contribution à une éthique appliquée]. *Innovations*, 46(1), 197–226. doi: <https://doi.org/10.3917/inno.046.0197> [in French].
20. Vallaeys, F. (2013). For a Genuine Social Responsibility: Clarifications and Proposals [Pour une vraie responsabilité sociale: clarifications, propositions]. Presses universitaires de France [in French].
21. Wiener, N. (1950). *The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society*. Boston: Houghton Mifflin.

Pavlova Tetiana Serhiivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of Department of Philosophy, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Pavlov Roman Anatoliiovych, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Panasenko Ivan Olehovych, Customer Support Specialist, ZONE3000 IT Company, Kharkiv, Ukraine

THE EVOLUTION OF COMPUTER ETHICS: FROM THEORETICAL FOUNDATIONS TO THE CHALLENGES OF DIGITAL AGE

The article examines the evolution of computer ethics from the ground-laying works of Norbert Wiener and James Moore to the contemporary challenges of the digital age. A historical and philosophical analysis of key concepts, including «logical plasticity» and the «invisibility factor» in computer systems is concluded. The institutional aspects of the development of computer ethics and its application to contemporary issues of artificial intelligence, big data and cybersecurity is studied. The article describes necessity of an interdisciplinary approach to developing an ethical framework capable of guiding technological progress in the interests of society and resolving the moral dilemmas of digital transformation.

Keywords: computer ethics, historical-philosophical analysis, moral dilemmas, philosophy of technology, risk management, interdisciplinary approach.

Прудникова Олена Вікторівна, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: elenvikprud@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4610-908X

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ВІТЧИЗНЯНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті досліджується інформаційна безпека українського суспільства в інформаційно-технічному та ціннісно-світоглядному контекстах під час російської агресії. Стверджується, що розвиток системи інформаційної безпеки України в умовах російсько-української війни має спиратись на новітні інформаційно-комунікаційні технології, вітчизняний програмний продукт, висококваліфікованих фахівців у цій царині. Констатується, що в світоглядному сенсі з початком російсько-української війни набули трансформацій змістовні характеристики антиукраїнських наративів, що використовуються як «сміслова» та «інформаційна» зброя.

Ключові слова: інформаційна безпека, російсько-українська війна, інформаційна зброя, медіаграмотність, інформаційна війна, наративи.

Постановка проблеми. Інформаційна безпека є важливим складником загальної системи національної безпеки в реаліях сьогодення, коли інформаційно-комунікаційні технології, штучний інтелект та віртуальна реальність стали визначальними чинниками суспільного буття. Проблематика інформаційної безпеки набуває нового звучання під час війн, суспільних криз, соціальних протистоянь. Зокрема, в Україні в умовах широкомасштабної російської агресії інформаційна безпека потребує особливої уваги з боку держави як у комунікаційно-технологічному контексті, так і в світоглядно-ціннісному значенні. Забезпечення належного рівня інформаційної безпеки Української держави, вітчизняного суспільства та окремих громадян є невідкладним завданням, від вирішення якого залежить збереження державного суверенітету нашої країни, її національного культурного простору, споконвічних ціннісних орієнтирів українства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інформаційної безпеки України під час російської агресії аналізуються вченими з різних галу-

зей знань. Зупинімось на наукових роботах, які стали підґрунтям для нашої статті.

Концептуальні ідеї щодо розуміння сутності інформаційної безпеки в умовах розвитку інформаційного суспільства знайшли відображення в науковому доробку А. Гетьмана, О. Данильяна, О. Дзьобаня, Ю. Калиновського [1]. Натомість у науковій праці Л. Мазуренко аналізується структура інформаційної безпеки та виокремлюються її складники [2]. Конкретизації інформаційно-технічного складника інформаційної безпеки України під час російської агресії присвячено роботи І. Залєвської та Г. Удренас [3] і Д. Смотрича та Л. Браїлко [4].

Окрема група наукових праць репрезентує дослідження законодавчої бази функціонування системи інформаційної безпеки українського суспільства в довоєнні та воєнні часи: роботи К. Владімірової та В. Стрелкова [5] й наукова розвідка В. Новородовського [6]. Інформаційно-психологічні та світоглядно-ціннісні складники інформаційної безпеки вітчизняного соціуму в умовах інформаційного та військового протистояння з РФ подано в наукових розвідках Д. Гончаренко [7], О. Курбана [8], Ю. Калиновського та С. Жданенко [9], Ю. Горбаня [10], О. Косогова [11], Є. Архипової [12] та ін.

Формулювання мети. Статтю присвячено особливостям буття інформаційної безпеки вітчизняного соціуму під час російської агресії.

Виклад основного матеріалу. У наш час науковці констатують, що інформаційна безпека – це одна з актуальних соціокультурних проблем сучасного суспільства, яка має системний характер і торкається діяльності основних інститутів і підсистем. Зокрема, у поле її впливу потрапляють ключові соціокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві, системні зміни в політичній, правовій та духовній сферах. Ключовим фактором ризику для інформаційної підсистеми соціуму виступають масштабні соціокомунікативні та соціокультурні трансформації, що несуть у собі низку негативних соціальних наслідків. В останні роки чітко фіксуються дезорганізаційно-дисфункційні тенденції, безпосередньо пов'язані з високими швидкостями інформаційних змін [1, р. 12].

Відповідно, під час війни ризику для всієї системи інформаційної безпеки значно зростають, оскільки суттєво збільшуються спроби деструктивних впливів на всі її складники та інститути. Необхідно підкреслити, що до початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну проти нашої країни була розв'язана безпрецедентна інформаційна війна, яка лише посилилася з 24 лютого 2022 р.

Для всебічного аналізу феномену інформаційної безпеки зупинімося на її сутнісних характеристиках. На думку Л. Мазуренко, можна виокремити такі складники інформаційної безпеки:

- інформаційно-технічний: створення системи надійного захисту – від несанкціонованого втручання, хакерських атак до інформаційно-комп'ютерних систем та окремих сайтів; блокування комп'ютерних вірусів та радіоелектронних атак, недопущення незаконного використання телерадіомовних частот тощо;

- інформаційно-психологічний захист соціуму та країни від деструктивних інформаційних впливів. Ця проблема особливо «гостро відчувається у воєнний час, бо тоді емоції заважають критично оцінювати та аналізувати ситуацію і ту інформацію, що поширюється в соціальних мережах. Інформація під час воєнних конфліктів стає ще одним видом зброї ворога, враховуючи інформаційно-психологічний аспект інформаційної безпеки» [2, с. 53].

Конкретизуючи загрози інформаційно-технічному складнику інформаційної безпеки, І. Залєвська та Г. Удренас доводять, що на сьогодні одним із найважливіших об'єктів безпеки в оборонній сфері є інформаційні ресурси та інформаційна структура оборонного потенціалу країни (Збройних Сил та військово-промислового комплексу). Автори підкреслюють, що це найсучасніші засоби озброєння, військової техніки, систем управління зброєю та військами, які оснащені системами критичних додатків із високим рівнем комп'ютеризації. Такі системи можуть бути особливо вразливими для інформаційної зброї ворога як у мирний, такі особливо у воєнний час. «Останнє може призвести до того, що до загрозливого періоду зброя стримування країни виявиться повністю або частково заблокованою за рахунок прихованого впровадження ворогом у програмне забезпечення систем управління програмних закладок. Про реальність такої ситуації свідчить досвід локальних воєн останніх років» [3, с. 24].

У продовження вищезначеного Д. Смотрич та Л. Браїлко переконливо стверджують, що «технічні загрози інформаційного характеру стосуються як функціонування інформаційних систем, що використовуються у військах, у тому числі систем управління, так і збереження конфіденційної інформації, що передається військовими каналами зв'язку. Види технічних загроз діяльності Збройних Сил можуть бути різного характеру: від умисного пошкодження систем і крадіжки інформації до недбалості окремих співробітників. Заходи захисту в цьому випадку передбачатимуть підвищення рівня безпеки автоматизованих систем управління та навчання персоналу необхідним вимогам захисту інформації» [4, с. 123].

Отже, забезпечення інформаційної безпеки України під час війни потребує захисту та подальшого розвитку інформаційно-комунікаційних систем держави, створення новітнього вітчизняного програмного продукту, підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних обслуговувати складні технологічні комплекси управління оборонним сектором країни тощо.

Аналізуючи вищезначені проблеми щодо зміцнення інформаційної безпеки нашої держави в умовах російсько-української війни, К. Владімірова та В. Стрелков зауважують, що український уряд прийняв декілька законодавчих актів необхідних для зміцнення кібербезпеки та спрямованих на подолання інформаційних загроз. Так, було прийнято національні стратегії з кібербезпеки та інформаційної безпеки, у яких означено пріоритетні напрями діяльності щодо захисту інформаційного простору України. Відповідно, це сприяє створенню структурованої системи протидії інформаційним атакам. Зокрема, «реалізація технічних заходів включає впровадження сучасних систем кіберзахисту та моніторингу, що дозволяють виявляти і нейтралізувати загрози на ранніх етапах. Українські державні органи та великі приватні компанії поступово переходять на використання більш захищених програмних продуктів і протоколів зв'язку, що значно підвищує рівень кібербезпеки. Також створено спеціальні кіберпідрозділи в структурах Міністерства оборони та Служби безпеки України, які займаються виключно питаннями кіберзахисту» [5, с. 9].

Необхідно зауважити, що посилення законодавчої бази України щодо захисту підвалин національної безпеки та інформаційної зокрема активізувалось починаючи з 2014 р. В умовах розгортання російсько-української війни було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на захист інформаційного простору та протидію ворожій пропаганді, спрямованої проти нашої держави. Загалом базовими законодавчими актами, які регулюють сферу інформаційної безпеки, є Конституція України, Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність», Закон України «Про національну безпеку», Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Стратегія національної безпеки України, Стратегія кібербезпеки України, Доктрина інформаційної безпеки тощо. Важливе значення мав Указ Президента України № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», який зобов'язував українських провайдерів блокувати російські інформаційні ресурси – соціальні мережі, сайти («вконтакте», «однокласники», «mail.ru», «яндекс», «Лабораторія Касперського», «Dr. Web») та офіційного дистриб'ютора «1С» на території України терміном

на три роки [6, с. 163]. Такі кроки мали позитивний вплив щодо захисту інформаційного простору України, сприяли зміцненню інформаційної безпеки держави, утруднювали можливості ворога здійснювати інформаційно-психологічні операції у вітчизняному соціумі.

Продовжуючи аналіз інформаційної безпеки українського суспільства під час російської агресії, зупинімось на її сутнісних аспектах смислового характеру. В інформаційно-психологічному та когнітивному сенсі з початком широкомасштабного російського вторгнення набули певних трансформацій змістовні характеристики агресивних, антиукраїнських наративів, що використовуються проти України в якості «сислової» та «інформаційної» зброї.

Д. Гончаренко констатує, що лютий 2022 р. характеризується посиленням російських інформаційно-психологічних атак проти Української держави та західних країн. Наративи ворожих інформаційно-психологічних операцій маніпулятивного спрямування суттєво змінились. Так, до повномасштабної агресії РФ проти України головним пріоритетом інформаційних кампаній був історичний ревізіонізм. Із початком російсько-української війни абсурдний характер російської дезінформації набув нового смислового забарвлення. «Серед прикладів є «нацистський уряд в Україні», «сіоністські теорії змови», «українські біологічні лабораторії з тренування бойових комах» тощо. Російська дезінформація використовується для підризу діяльності суперників, заплутування та відволікання від важливіших, але менш приємних новин» [7, с. 388].

З точки зору О. Курбана, у сфері інформаційних війн наративи, які мають деструктивний характер, варто класифікувати як «бойові наративи». Їх природа має агресивний та атакувальний характер. Вищеозначений науковець визначає існування як ситуативних наративів, так і супернаративів, які застосовуються у значних часових межах та становлять дезінформаційну смислову базу інформаційно-гібридної, а починаючи з лютого 2022 року – широкомасштабної війни Росії проти України. Одним з основних «довготривалих наративів аналітична група «АМ & РМ» визначила ностальгію за СРСР. (Вперед у світле минуле). Цей наратив з'явився на початку 2000-х рр. як засіб ідеологічного обґрунтування претензій РФ на спадок СРСР та спроби відтворити цю державу у форматі Єдиного економічного простору або Митного союзу. За визначенням експертів «АМ & РМ», основними субнаративами цього супернаративу стали такі: росія – це як СРСР, тільки краще; США та НАТО – це зло, проти якого бореться росія; росія перемогла нацизм і фашизм; росія, білорусь та Україна – братські країни; у росії гідне й заможне життя; культ особистості; захід загниває під вагою аморальності та безкультур'я» [8, с. 151].

Для обґрунтування широкомасштабного вторгнення напередодні та вже під час російсько-української війни, РФ системно розповсюджувала у інформаційних ресурсах України та інших країн наративи, що ставлять під сумнів українську державність, європейський вибір України, підвалини української національно-культурної окремішності та ін. Для прикладу такими «бойовими наративами» є: «Україна недодержава; росіяни й українці – це один народ»; «Україна під впливом Заходу обрала неправильний цивілізаційний вектор розвитку»; «росіяни, українці та білоруси становлять єдиний національно-культурний організм тощо». Для обґрунтування вищенаведених наративів РФ використовувала всі наявні інформаційно-аналітичні ресурси, застосовувала технології перекручування історичних подій, «знецінення» національних героїв України, штучно загострювала дискусії щодо ролі російської мови у суспільному житті нашої держави, задіявала інститут церкви для антиукраїнської пропаганди тощо» [9, с. 31].

Відповідно під час російсько-української війни ворог практикує використання як попередніх «довоєнних» наративів, так і створює нові (як підкреслювалось вище), в залежності від політичних, військових, геополітичних реалій, що склались у певний період часу. Для нівелювання цих загроз інформаційній безпеці, Українська держава має розробити та втілювати системні заходи протидії, оскільки прогалини на інформаційному фронті суттєво впливають на здатність нашої країни чинити ефективний опір російській агресії.

Загалом, якщо порівнювати методи інформаційно-психологічних операцій, що здійснювались у довоєнні часи, з тими технологіями, які використовуються зараз, то цілком можна погодитись з думкою Ю. Горбаня, який досліджуючи «інформаційну війну Росії проти України розглядав п'ять основних методів її ведення: 1) дезінформація та маніпуляція; 2) пропаганда; 3) диверсифікація громадської думки; 4) психологічний тиск; 5) поширення чуток» [10, с. 138].

На переконання фахівців у сфері інформаційної безпеки, можна виокремити такі загрози для України у цій царині:

- послідовне формування недружніми іноземними державами негативного міжнародного іміджу України;
- посилення критики вищого політичного керівництва України;
- потужний інформаційний тиск з боку низки зарубіжних країн на Українську державу з метою підштовхування політичного керівництва до прийняття вигідних для цих держав рішень у внутрішньо та зовнішньополітичній сферах нашої країни;

– «посилення інформаційних заходів із перешкоджання реалізації Україною її зовнішньополітичного курсу та спонукання її до участі в проєктах, які в сучасних умовах не вигідні нашій державі;

– дискредитація нашої держави як конкурента у сфері міжнародного військово-технічного співробітництва;

– зростання для України загроз кібернетичних атак, що обумовлено появою нових, більш досконалих зразків кібернетичної зброї» [11, с. 128].

На індивідуальному рівні, під час російсько-української війни значно збільшився інформаційний та психологічний тиск на людину, що негативно впливає на характеристики особистої інформаційної безпеки. У такій ситуації людиною простіше маніпулювати, спрямовувати її думки та дії у відповідне русло.

Коментуючи психологічний та когнітивний стан людини як підґрунтя інформаційної безпеки в період значних соціальних потрясінь, Є. Архипова стверджує, що суттєве збільшення інформаційного навантаження, кардинальна трансформація соціокультурних умов, руйнування усталеної системи ціннісних та ідеологічних орієнтирів є причиною дезадаптації та дезорієнтації людини, виникнення проблем в оцінюванні соціальної дійсності. «В той же час сучасний світ вимагає постійного включення, інтелектуальної активності людини, адже кожний новий день може принести важливу інформацію та змінити “правила гри”, а нетривале випадення з інформаційного потоку може призвести до серйозної і тривалої втрати позицій. Із збільшенням кількості інформаційних каналів розширюються можливості маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю, розвиваються техніки та методи управління громадською думкою» [12, с. 11].

Російсько-українська війна показала, що людина, її емоційний стан та ментальне здоров'я у такій складній ситуації напряду залежать від якості, актуальності та систематичності інформаційних повідомлень. При цьому людина в період воєнного стану об'єктивно стає інфозалежною, чекаючи позитивних новин та важливих для її особистого простору повідомлень. На жаль, такою ситуацією психологічної розбалансованості особистості користується ворог, «вкидуючи» в інформаційний простір неправдиві, маніпулятивні повідомлення.

Можна погодитися з П. Квіткіним, І. Дятловою, Л. Петровою, які підкреслюють, що в системі чинників, які впливають на інформаційну безпеку людини, основне місце посідають пропагандистсько-інформаційні та психологічно-інформаційні впливи. Вони спрямовані на розповсюдження дезінформації та здійснення негативного впливу на суспільну та індивідуальну свідомість,

що спричинює викривлене сприйняття соціальних подій. З точки зору даних науковців, найбільш значними інформаційними загрозами для інформаційної безпеки держави, суспільства та особистості є: «...такий інформаційний вплив (внутрішній або зовнішній), при якому створюється потенційна або актуальна (реальна) небезпека зміни напрямку або темпів прогресивного розвитку держави, суспільства, індивідів; небезпека заподіяння шкоди життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави шляхом інформаційного впливу на свідомість, інформаційні ресурси й інфосферу комп'ютерно-технічних систем; сукупність чинників, що перешкоджають розвитку і використанню інформаційного середовища в інтересах особистості, суспільства і держави» [13, с. 52–53].

Для подолання негативних чинників впливу на інформаційну безпеку вітчизняного соціуму в умовах війни варто здійснювати комплекс заходів, одним із напрямів реалізації яких є підвищення якісного стану медіаграмотності населення.

На переконання Ю. Ніколаєць, такими векторами покращення медіаграмотності вітчизняних громадян є: формування негативного ставлення до інформації анонімного характеру та критичне ставлення до інформаційних оцінних повідомлень без обґрунтованих належним чином висновків; недопущення коментування чуток та неперевірених даних з метою здійснення висновків на їх підставі; недопустимість поширення меседжів з закритих джерел або джерел, походження яких приховується автором повідомлення; недоцільність використання джерел, походження яких не має можливості підтвердити за відповідними посиланнями. Також «ставлення з пересторогою має бути сформоване до раптової появи нових джерел контенту, які поширюють інсайдерську інформацію; до джерел, які подають інформацію незбалансовано, а також до інформації експертів, походження знань, умінь і навичок яких неможливо встановити або прогнози яких переважно не справджуються. Важливо переконати громадян у тому, що джерелом аналітики мають бути передусім визнані експерти-науковці» [14, с. 58].

Українською важливо, щоб, незважаючи на війну, постійно зростав інтелектуальний потенціал суспільства та інформаційна грамотність конкретного громадянина на основі сучасних знань і достовірної інформації.

Як стверджує Ю. Калиновський, «в умовах зростання рівня глобальної турбулентності й конфліктності, знання виконують функцію інтелектуального бар'єру, який захищає духовний простір країни від деградації. Суттєвою загрозою для інформаційної та духовно-ціннісної безпеки держави є поширення псевдонаукових даних та фейкового інформаційного контенту. Людина у XXI сторіччі незалежно від рівня освіти та характеру професійної діяль-

ності має постійно працювати над набуттям компетентностей з медіаграмотності та медіагігієни задля забезпечення власного духовного світу й ментального здоров'я від агресивних інформаційних впливів» [15, с. 37].

Висновки. Інформаційна безпека українського суспільства в умовах російсько-української війни є однією з ключових ланок різнорівневого захисту державного суверенітету. Для зміцнення її підвалин вітчизняна законодавча база в цій царині має постійно актуалізуватись, оперативно реагуючи на швидкоплинні зміни в умовах воєнного стану. При цьому заходи з інформаційної безпеки мають узгоджуватися з правом людини на достовірну та всебічну інформацію – неприпустимими є прояви невмотивованої цензури.

Досліджуючи зміни в інфопросторі України під час російської агресії, варто враховувати показники інформаційно-психологічного переважання як на рівні соціуму, так і на індивідуальному рівні. Також, плануючи систему заходів щодо зміцнення інформаційної безпеки нашої держави, необхідно ретельно аналізувати зміни в характері та змістовному наповненні інформаційно-психологічних операцій ворога, спрямованих проти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Getman A., Danilyan O., Dzeban A., Kalinovsky Y., Hetman Y. Information security in modern society: sociocultural aspects. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, № 25. P. 6–14.
2. Мазуренко Л. І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2022. Вип. 42. С. 50–57.
3. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1/2. С. 20–26.
4. Смотров Д., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 121–127.
5. Владімірова К. П., Стрелков В. В. Інформаційна безпека України в умовах повномасштабного вторгнення. *Acta securitatae volynienses*. 2024. № 4. С. 5–10.
6. Новородовський В. Інформаційна безпека України в умовах російської агресії. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2020. Вип. 9. С. 150–179.
7. Гончаренко Д. Ю. Стратегічні підходи до забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни України з РФ. *Політологічний вісник*. 2024. № 92. С. 383–397.
8. Курбан О. В. Бойові наративи в системі сучасних геополітичних інформаційних війн (досвід російсько-української гібридної інформаційної війни 2014–2021 рр.). *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2021. № 27 (3). С. 149–158.

9. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Роль цивілізаційно-ціннісних наративів у глобальному інформаційному протиборстві. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 3 (58). С. 23–38.
10. Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. С. 136–141.
11. Косогов О. М. Пріоритетні напрямки державної політики щодо забезпечення безпеки національного кіберпростору. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2014. Вип. 3. С. 127–130.
12. Архипова Є. О. Соціально-філософське осмислення поняття «інформаційна безпека». *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Вип. 3. С. 7–11.
13. Квіткін П., Дятлова І., Петрова Л. Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 4 (51). С. 46–62.
14. Ніколаєць Ю. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Політичні дослідження*. 2024. № 1 (7). С. 42–67.
15. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Трансформація ролі знань у соціокультурних процесах сучасності: аксіологічний та безпековий контексти. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 1 (60). С. 23–42.

REFERENCES

1. Getman, A., Danilyan, O., Dzeban, A., Kalinovsky, Y., Hetman, Y. (2020). Information security in modern society: sociocultural aspects. *Amazonia Investiga*, Vol. 9, 25, 6–14.
2. Mazurenko, L. I. (2022). Informatsiina bezpeka v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zahrozy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriia «Pytannia politolohii» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: «Problems of Political Science»*, issue 42, 50–57 [in Ukrainian].
3. Zalievska, I. I., Udrenas, H. I. (2022). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii. *Pivdennoukrainskyi pravnychy chasopys – Southern Ukrainian Law Journal*, 1–2, 20–26 [in Ukrainian].
4. Smotrych, D., Brailko, L. (2023). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, Seriia Pravo – Scientific Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, issue 77 (2), 121–127 [in Ukrainian].
5. Vladimirova, K. P., Strelkov, V. V. (2024). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoho vtorhnennia. *Acta securitatae volyniensis*, 4, 5–10 [in Ukrainian].

6. Novorodovskyi, V. (2020). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia – Society. Document. Communication, issue 9*, 150–179 [in Ukrainian].
7. Honcharenko, D. Yu. (2024). Stratehichni pidkhody do zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v umovakh informatsiinoi viiny Ukrainy z RF. *Politolohichnyi visnyk – Political Science Bulletin*, 92, 383–397 [in Ukrainian].
8. Kurban, O. V. (2021). Boiovi naratyvy v systemi suchasnykh heopolitychnykh informatsiinykh viin (dosvid rosiisko-ukrainskoi hibrydnoi informatsiinoi viiny 2014–2021 rr.). *Synopsis: tekst, kontekst, media – Synopsis: text, context, media*, 27(3), 149–158 [in Ukrainian].
9. Kalynovskyi, Yu.Yu., Zhdanenko, S. B. (2023). Rol tsyvilizatsiino-tsinnisnykh naratyviv u hlobalnomu informatsiinomu protyborstvi. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 3(58), 23–38 [in Ukrainian].
10. Horban, Yu. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Issue 1*, 136–141 [in Ukrainian].
11. Kosohov, O. M. (2014). Priorytetni napriamky derzhavnoi polityky shchodo zabezpechennia bezpeky natsionalnoho kiberprostoru. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl – Collected Scientific Works of the Kharkiv Air Force University, Issue 3*, 127–130 [in Ukrainian].
12. Arkhypova, Ye.O. (2011). Sotsialno-filosofske osmyslennia poniattia «informatsiina bezpeka». *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy, Issue 3*, 7–11 [in Ukrainian].
13. Kvitkin, P., Diatlova, I., Petrova, L. (2021). Informatsiina bezpeka osobystosti: teoretyko-metodolohichni analiz. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 4(51), 46–62 [in Ukrainian].
14. Nikolaiets, Yu. (2024). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoho voiennoho vtorhnennia Rosiiskoi Federatsii: suspilno-mobilizatsiinyi potentsial i efektyvnist. *Politychni doslidzhennia – Political research*, 1(7), 42–67 [in Ukrainian].
15. Kalynovskyi, Yu.Yu., Zhdanenko, S. B. (2024). Transformatsiia roli znan u sotsiokulturnykh protsesakh suchasnosti: aksiolohichni ta bezpekovi konteksty. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1(60), 23–42 [in Ukrainian].

Prudnykova Olena Victorivna, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Culturology, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

INFORMATION SECURITY OF THE DOMESTIC SOCIETY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article explores the information security of Ukrainian society in the informational-technical and value-worldview contexts during the Russian aggression. It is argued that the development of Ukraine's information security system under the conditions of the Russian-Ukrainian war must rely on advanced information and communication technologies, domestic software products, and highly qualified specialists in this field. It is noted that, in the worldview dimension, the onset of the Russian-Ukrainian war has led to the transformation of the substantive characteristics of anti-Ukrainian narratives, which are used as «semantic» and «informational» weapons.

Keywords: *information security, Russian-Ukrainian war, informational weapons, media literacy, information warfare, narratives.*

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331774>

Бондаренко Максим Олександрович, аспірант, кафедра психології,
політології та соціокультурних технологій, Сумський державний
університет, Україна
e-mail: m.bondarenko@socio.sumdu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0004-6040-9972

ЛЮДИНА ЯК ЦІННІСТЬ У МЕЖАХ НОВОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

У статті аналізується антропологічна криза в межах новоєвропейського права, зумовлена змінами в уявленнях про людину, її природу та роль у праві. Розглянуто еволюцію правових ідей від класичних філософських до психоаналітичних теорій. Особливу увагу приділено трансформації права з інструмента захисту до засобу соціального контролю. Автор наголошує на потребі перегляду сучасних правових концепцій через нову наукову парадигму.

Ключові слова: антропологічна криза, правова система, права людини, власність, природне право.

Постановка проблеми. Сьогодні ми переживаємо глибоку кризу, яка зачіпає не лише соціально-політичні, а й правові сфери суспільного життя. Однією з основних проблем є трансформація уявлень про людину, її природу та роль у правовій системі, що стало причиною антропологічної кризи. Історично право розвивалося як механізм, що служив захисту індивідуальних прав людини, однак з часом цей фокус поступово зсувався, і сьогодні людина в правовій системі часто стає лише суб'єктом економічних і політичних відносин.

На цей процес значний вплив мала наука, яка, розвиваючись, періодично змінювала уявлення про людину, почергово абсолютизуючи або людину, або умови її існування, що не могло не позначитися на праві. У зв'язку з цим актуальним є дослідження залежності між розвитком правових ідей та впливом на них уявлень про людину в науці, які традиційно були обмеженими певним характером суб'єкт-об'єктних відносин, не адекватних реальній лю-

дині. Його з'ясування дозволить зрозуміти антропологічні витоки нинішньої кризи в правовій системі, а отже, знайти відповідні шляхи виходу з неї, у подальшому переосмислюючи людину на новій раціональній основі. Стаття присвячено аналізу змін ідей у праві крізь призму змін уявлень про людину у філософсько-правовій думці від XVII до початку XXI ст., що дозволить краще зрозуміти причини кризи сучасної правової системи та шляхи її подолання.

Результат аналізу останніх досліджень та публікацій свідчить про критичну необхідність досягнути питання зв'язку людини та права. Так, наприклад, Б. Г. Розовський, розмірковуючи про сучасний стан юридичної професії та права, взагалі ставить під сумнів ефективність існуючої правової системи в Україні [1]. Він висловлює своє розчарування через формальність та догматизм у правовій теорії та практиці, що спричиняє відчуження людини від правової реальності. Окрему увагу автор приділяє ідеї про необхідність реформування правової системи, її модернізації під впливом науково-технічного прогресу та нових соціальних відносин. Критикується також нормативно-правова база, яка часто не відповідає реальним потребам суспільства та сприяє соціальним нерівностям і корупції [Там само]. Однак залишаються недостатньо дослідженими аксіологічні аспекти правових концепцій, які б дозволили поставити людину не лише як формального суб'єкта, а як ключову цінність у правовій системі.

Використовуючи потенціал трансдисциплінарного підходу, Л. В. Теліженко розглядає кризу сучасної правової системи як прояв глобальної кризи сучасності, що охопила різні сфери людської діяльності, у тому числі й право [2]. Автор аналізує негативні тенденції в розвитку правових систем, що спричинили відрив їх від моральних, релігійних та культурних засад, а також призвели до зниження ефективності правового регулювання. Наголошується на тому, що однією з основних причин кризи права є кризова ситуація самої людини, яка втратила традиційні цінності, сенс життя та самоідентифікацію, що відобразилося на правовій реальності. У контексті цих процесів особливу увагу й приділено новим підходам до осмислення права, зокрема трансдисциплінарності, яка автором аналізується як більш високий тип наукової раціональності [2, с. 76–82].

Причини сучасної кризи права аналізує С. О. Сунегін, вказуючи на внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на ефективність правової системи [3]. Зокрема, розглядається взаємодія права з іншими соціальними регуляторами, такими як мораль і релігія, та їхнє значення для стабільності правової системи. Автор наголошує на необхідності відновлення внутрішньої мотивації правових норм, яка формується через моральні та релігійні засади

суспільства. У контексті кризових тенденцій також порушується питання – з сутності права, яке повинно виступати ефективним регулятором суспільних відносин, забезпечуючи соціальну стабільність і гармонію [Там само].

С. І. Максимов у статті «Універсальність прав людини» досліджує питання глобалізації прав та місця людини в глобалізаційних процесах [4]. Зокрема, розглянуто питання універсальності таких прав та їхньої взаємодії з культурними відмінностями. Глобалізація питання прав людини набуває особливої актуальності, зокрема стосовно їхньої універсальності та взаємодії з культурними відмінностями. Автор доходить висновку, що сучасний дискурс прав людини потребує поєднання універсалістських підходів із культурною чутливістю, що дасть змогу розв'язати суперечності між універсальними правами та культурними відмінностями в їхніх розумінні та реалізації [Там само].

Метою статті є виявлення аксіологічного потенціалу новоєвропейських правових концепцій щодо ролі людини як цінності, а також з'ясування причин її маргіналізації в сучасній правовій системі.

Виклад основного матеріалу. Антропологічна криза є суттєвим викликом для сучасної правової теорії та практики. Вона виникає в умовах, коли право перестає бути справжнім відображенням людської природи і потребує корекції, щоб адекватно відповідати на зміни в суспільстві. Розвиток права, зокрема новоєвропейського, свідчить про постійну еволюцію розуміння людини та її ролі в правових відносинах. У класичних правових концепціях людина часто виступала як основна цінність, але з плином часу акцент зміщувався на формальні аспекти права – на державні структури, соціальні норми та економічні інтереси.

Цей процес призвів до антропологічної кризи, коли людина як індивід із власними правами та гідністю стала абстрактною категорією, а її основні потреби залишалися поза увагою правових систем. Якщо спочатку право повинно було захищати індивідуальну свободу та гідність, то з часом воно стало інструментом для підтримки соціальних і економічних порядків, що існують. Зокрема, у рамках правових систем, орієнтованих на захист прав власності, інтереси окремої людини часто відступали на задній план перед вимогами економічної еліти.

Враховуючи це, антропологічна криза виражається в розриві між формальними правовими нормами та реальними потребами людей. Зміни у правових системах, зокрема вплив психоаналітичних і соціальних теорій, хоч і збагачують розуміння соціальної природи людини, не приводять до глибшого захисту індивідуальних прав. Процес антропологічної кризи права розпочався ще за часів формування новоєвропейського права, у період епохи

Відродження, коли розпочався процес переосмислення юридичних норм попередніх віків.

Новоєвропейське право формувалося на межі епохи Відродження, коли ідеї гуманізму набули найвищого розквіту, та епохи Просвітництва, яка поставила людину в центр правової думки. Основною метою права стало не лише підтримання соціального порядку, але й захист індивідуальних прав людини, її гідності та свободи, зокрема економічних прав людини, які зазнавали певного занепаду та були невід'ємними від державних прав, що виражалося в системі взаємин «сеньйор-васал».

Утім слід відзначити, що правова теорія цієї епохи відзначається різними підходами до розуміння природи людини та її ролі в суспільстві. Мислителі Нового часу по-різному трактували природу людини, її свободи та роль права в суспільстві. Не в останню чергу це було обумовлене суспільними зрушеннями, зміною форм правління, зростанням впливу буржуазії на прийняття управлінських рішень у державі та домінації капіталу, матеріального над родовим, спадковим. Відбувся злам в уявленні людини, і тепер заможна людина не обов'язково була зі знаної сім'ї чи династії.

Томас Гоббс (1588–1679) у своєму творі «Левіафан» [5] описує людину як істоту, яка в природному стані керується власними інтересами та інстинктами самозбереження. Такий стан, за Т. Гоббсом, є «війною всіх проти всіх» [5, с. 7], де кожен бореться за виживання. Саме через цю природну ворожість і конфліктність людина створює державу та закон, аби уникнути хаосу. Держава, у розумінні Гоббса, це «штучний Левіафан», який тримає людей у страху перед покаранням, забезпечуючи тим самим суспільний порядок. Т. Гоббс наголошує, що права людини в такій системі поступаються загальній безпеці.

У природному стані, на думку Т. Гоббса, власності як такої не існує. Оскільки в природному стані панує «війна всіх проти всіх», кожен має право на все, що він може здобути й утримати силою. Тільки через суспільний договір людина відмовляється від цього необмеженого права на користь держави, яка визначає закони, включно з правом власності. Таким чином, Т. Гоббс вважає, що право власності є штучним і його захист є прерогативою сильної держави [5, с. 166].

У розумінні Гуго Гроція (1583–1645), людина наділена природними правами, які існують незалежно від держави чи законів. Відповідно, право не створює цих прав, а лише їх закріплює. Основна мета права, за Г. Гроцієм, полягає в забезпеченні співжиття людей та гарантуванні справедливості. Природні права, такі як свобода, життя і власність, є невід'ємними цінностями людини. Гуго Гроцій був одним із засновників концепції природного

права, що існує незалежно від волі держави. У своїй праці «Про право війни і миру» [6] він розглядає власність як природне право людини. За Гроцієм, спочатку всі ресурси були спільними, але через збільшення населення і конкуренцію за обмежені ресурси люди почали встановлювати особисту власність. Держава та право мають лише підтверджувати та захищати це природне право на власність. Він підкреслює, що приватна власність виникає через працю та договір, а порушення цих прав є порушенням природного права.

Френсіс Бекон (1561–1626) зосереджувався на емпіричному методі пізнання і вважав, що закони мають базуватися на спостереженнях реальності, а не абстрактних догмах. Він вважав, що право повинно захищати загальне благо та бути інструментом для поліпшення умов життя людей. Водночас людина, на думку Ф. Бекона, є активним суб'єктом, який за допомогою розуму та науки може змінювати свій соціальний та природний світ [7].

Ф. Бекон не був настільки зосереджений на філософії права власності, як інші мислителі. Проте у своїх працях він звертав увагу на важливість експериментального пізнання і контролю людини над природою через працю і знання. У своїх політичних есе він наголошував, що власність є необхідною для досягнення загального блага і слугує інструментом для підвищення рівня життя та забезпечення стабільності суспільства.

Джон Локк (1632–1704) сформулював ідею прав людини, зокрема права на життя, свободу та власність. Він стверджував, що ці права є природними і не можуть бути відчужені навіть державою. Держава, за Дж. Локком, створюється через суспільний договір для захисту цих прав, і її влада обмежена. Якщо держава порушує природні права людини, народ має право на повстання та зміну уряду. Для Дж. Локка право існує для забезпечення справедливості та індивідуальної свободи.

Джон Локк є одним із головних мислителів, чиї погляди на право власності мали тривалий вплив на західну правову традицію. У своєму творі «Два трактати про правління» [8] Дж. Локк стверджує, що власність є природним правом людини, що випливає з її праці. Людина володіє своїм тілом і плодами своєї праці, тому будь-яка річ, яку вона перетворює своєю працею, стає її власністю. Це право на власність є невід'ємним і незалежним від держави. Однак держава повинна захищати власність через встановлення законів і забезпечення справедливості. Якщо держава не виконує своїх функцій, люди мають право на повстання.

Жан-Жак Руссо (1712–1778) у праці «Про суспільний договір» [9] критикує інститут приватної власності як джерело соціальної нерівності та конфліктів. На його думку, право власності було штучно створено для захисту інтересів багатих і привілейованих, і саме воно стало причиною відчуження

людини від її природної рівності та свободи. Руссо вважав, що справедливе суспільство повинно забезпечити рівний доступ до ресурсів і можливостей для всіх його членів. Проте власність може бути обмеженою на користь загального блага, що впливає з волі народу.

У вченнях Гоббса, Гроція, Бекона, Локка та Руссо право часто послуговує інструментом захисту матеріальних інтересів буржуазії та економічних еліт того часу. Незважаючи на різні концепції походження і природи права, усі ці мислителі визнавали, що право власності та індивідуальні матеріальні інтереси були головними об'єктами правової охорони. Буржуазія використовувала право для закріплення свого економічного та соціального впливу, забезпечуючи захист приватної власності та привілеїв через правові механізми.

Тож людина в системі права Нового часу була відносною цінністю. Хоча філософи часто проголошували ідеї природних прав і свобод людини, на практиці право спрямовувалося на захист матеріальних інтересів конкретних соціальних груп, особливо буржуазії. У такій правовій системі права людини залежали від її економічного статусу та здатності володіти власністю, що робило людину цінною лише тією мірою, якою вона могла бути суб'єктом економічних і правових відносин.

З появою нових філософських та психологічних концепцій, що з'явилися під впливом революційних змін у науці кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема таких, як теорії З. Фрейда і К. Г. Юнга, право зазнало значних змін. Почали враховуватися внутрішні, психічні аспекти людини, що впливають на її поведінку, колективні архетипи, що формують суспільні відносини. Проте, незважаючи на розширення теоретичних підходів, право як інститут не стало більш ефективним для захисту прав та гідності індивіда.

Зигмунд Фрейд (1856–1939) змінив уявлення про людину, ввівши концепцію підсвідомого, яке впливає на поведінку та рішення. Його психоаналітична теорія показала, що люди не завжди діють раціонально, оскільки їхні дії керуються несвідомими бажаннями, страхами і внутрішніми конфліктами [10]. Цей підхід вплинув на правову науку, оскільки породив нові питання щодо відповідальності та вини. Наприклад, у кримінальному праві виникла потреба враховувати психологічні аспекти поведінки людини під час вчинення злочину.

З. Фрейд також зробив важливий внесок у розуміння соціальної природи права, стверджуючи, що правові норми є інструментом контролю та сублімації людських інстинктів, що дозволяє суспільству існувати без хаосу. Таким чином, право почало розглядатися не лише як система правил, але й як механізм регуляції психічних процесів [11].

З погляду З. Фрейда [12], право власності пов'язане з глибокими психічними процесами, такими як відчуття контролю, володіння та захисту. У своїй психоаналітичній теорії З. Фрейд підкреслював, що власність може бути проєкцією людського «Я», тобто об'єкти власності часто слугують продовженням особистості людини. Це особливо помітно в тому, як люди захищають власність, що стає вираженням їхніх несвідомих бажань і страхів втратити контроль або статус у суспільстві.

З. Фрейд також розглядав право власності як засіб соціального контролю над інстинктами. У контексті його теорії сублімації власність виступає заміномником більш фундаментальних потреб і бажань, допомагаючи людині спрямовувати свою енергію в соціально прийнятні форми, зокрема через накопичення та захист власності.

Карл Юнг (1875–1961) розширив розуміння підсвідомого, запропонувавши концепцію колективного несвідомого – загальної системи символів і архетипів, які формують мислення та поведінку людства впродовж історії. Ця ідея стала важливою для правової антропології та правової культури. Право почало розглядатися як соціокультурний феномен, що відображає архетипічні структури суспільства [13].

Юнгівська теорія також вплинула на правосуддя, зокрема на правові аспекти вирішення конфліктів. Вона підкреслювала важливість колективної мудрості та підсвідомих структур, що можуть впливати на правові процеси. Завдяки цьому правознавці та судді почали більше звертати увагу на символічні аспекти законодавства та соціальну роль правових норм [14].

К. Юнг розглядав право власності крізь призму колективного несвідомого, зокрема через архетипи володіння та безпеки. Він стверджував, що власність – це не лише правовий інститут, але й глибокий архетипічний образ, закладений у культурну та психологічну основу людини. Володіння чимось, на думку К. Юнга, має не тільки матеріальне, але й духовне значення: власність символізує здатність людини до самоствердження та контролю над зовнішнім світом [15].

З погляду К. Юнга, право власності також є відображенням колективної потреби в порядку та стабільності, які втілюються в правових системах. Архетипічний образ дому, землі або майна як захисту і безпеки був глибоко вкорінений у свідомість людства і відображається в сучасних правових нормах.

Ганс Кельзен (1881–1973) був теоретиком, який прагнув відокремити право від будь-яких зовнішніх впливів, таких як мораль чи психологія. У своїй чистій теорії права він намагався створити автономну систему правових норм, яка функціонує незалежно від людських емоцій, суб'єктивних бажань чи політичних і соціальних чинників.

Проте зміна уявлення про людину, ініційована Фрейдом і Юнгом, опосередковано вплинула і на Г. Кельзена. Його «чисте» право вимагало стабільних і чітких правових норм, але водночас він визнавав, що правова система залежить від колективної віри суспільства в її легітимність. Ця легітимність виявляється у прийнятті правових норм як частини соціального порядку, що має психологічні та соціальні корені, зокрема, через структуру колективного несвідомого (Юнг) або через регуляцію несвідомих імпульсів (Фрейд).

Г. Кельзен у своїй «чистій теорії права» трактував право власності як юридичну конструкцію, що існує в рамках правової системи, відокремленої від етичних або моральних міркувань. Він не вважав власність чимось природним або невід'ємним правом людини, як це було у класичних теоріях. Для нього власність – це просто набір правових норм, що регулюють стосунки між індивідами та державою [16].

Оскільки Г. Кельзен прагнув відокремити право від усіх зовнішніх факторів, власність розглядалася ним як соціально-конвенційне явище, яке має легітимність лише в контексті правової системи. Це означає, що право власності існує не як природне право, а як частина структури соціального порядку, яку людина повинна прийняти через юридичний консенсус.

Із появою ідей З. Фрейда, К. Юнга та Г. Кельзена до правової системи додався новий аспект розуміння людини, який ґрунтується на її внутрішніх психологічних і несвідомих процесах (З. Фрейд, К. Юнг) та на формальній природі правових норм (Г. Кельзен). Це розширило концепцію права, враховуючи не лише зовнішні соціальні й матеріальні аспекти, але й внутрішні психічні та колективно несвідомі фактори, які впливають на поведінку людини та її взаємодію з правом і власністю.

Проте цей новий підхід не привів до підвищення захищеності людини. Незважаючи на глибше розуміння людської природи, право продовжило функціонувати як інструмент контролю й регуляції, а не як засіб посилення захисту людських прав. Формальні правові норми (за Г. Кельзенем) залишилися домінантними, зводячи людину до суб'єкта правової системи без значного впливу на її реальний захист або добробут.

Із попередніх висновків видно, що на різних етапах розвитку правової думки філософи й мислителі створювали моделі права, що розширювали уявлення про людину. Однак поступово право втратило свій первинний фокус на людині як цінності. Хоча З. Фрейд, К. Юнг та Г. Кельзен розширили поняття людини, включивши її психічні й соціальні аспекти в правову систему, ці зміни лише створили нові аспекти права, не забезпечивши при цьому реальної захищеності людини. Більше того, вони віддалили людину від

її первинної ролі як суб'єкта правових відносин, перевівши акцент на формальні, інституційні та колективно несвідомі чинники.

Право, яке історично слугувало для захисту матеріальних інтересів буржуазії, стало ще більше відірваним від індивідуальних потреб людини в контексті її прав та свобод. Воно трансформувалося в інструмент регуляції соціальних відносин та контролю, а не захисту гідності й інтересів людини. Включення несвідомих і психологічних аспектів розширило інтерпретацію правової реальності, але не привело до більшого захисту індивідуальних прав. Таким чином, людина залишилася суб'єктом правової системи, але не об'єктом реальної турботи або захисту.

Ця втрата фокусу на людині стала однією з причин антропологічної кризи, де право перестає бути ефективним механізмом для забезпечення людських прав і гідності. Людина більше не сприймається як центральна цінність правової системи. Формальні правові норми за Г. Кельзенем, колективні архетипи К. Юнга та психоаналітичні структури З. Фрейда підкреслили абстрактну природу права, залишивши конкретну людину на периферії.

У результаті цього виникає криза: право більше не реагує на реальні потреби індивіда. Відсутність акценту на захисті особистості призводить до того, що людина в правовій системі стає частиною механізму, а не її основним пріоритетом.

З початку ХХІ ст., як доводять дослідники, критерії раціональності взагалі почали стрімко руйнуватися, оскільки з'явилася багата та впливова частина населення, яка стала бачити й оцінювати реальність (закон) зі своєї виключно прагматичної точки зору, вважаючи істину соціально і контекстуально сконструйованим, а отже, тимчасовим та необов'язковим для дотримання міркуванням. На правовій теорії це позначилося тим чином, що право почало розглядатися як другорядне явище, сформоване поза правовими факторами, такими як історія, економіка, культура тощо. Наслідком такого розпаду визначальних для людини понять та ідей, які робили її світ зрозумілим та керованим, стало те, що сьогодні межі між правомірним і протиправним почали розмиватися, як і відмінності між добром і злом.

Висновки. Таким чином, новоевропейська правова традиція, попри проголошення цінності людини, виявляється орієнтованою на інституційні й економічні інтереси. Необхідність нової аксіологічно орієнтованої парадигми права впливає з виявленої внутрішньої суперечності між проголошеними правами та реальною роллю людини в правовій системі.

Тому узагальнювальними щодо наслідків наукової раціональності можна вважати слова Б. Ніколеску, який сказав, що під її впливом почало існувати

варварство: онтологічне, логічне, гносеологічне, про що сьогодні добре повинні пам'ятати правники, політики, лідери різних країн [17].

Це дає підстави зробити ще один важливий висновок – про те, що право не повинне залишатися виключно в межах вузькоюридичного підходу. Будучи своїми сторонами одночасно вкоріненим у різні сфери й практики людської діяльності, у саму сутність людини, для нього необхідним є вихід на більш високий науковий рівень, у межах якого можливим було б осмислення і людини, і суспільства, і права на новій, спільній для них науковій основі. Фактично йдеться про необхідність нової наукової парадигми, людський вимір якої здатен бути спільним для різних наук і дисциплін, а отже, рятівним для людини й суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розовський Б. Г. Мені соромно бути юристом! *Економіка та право*. 2018. № 1. С. 163–183.
2. Теліженко Л. В. Трансдисциплінарний підхід у сучасному праві: антропологічний аспект. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки* : міжнар. наук. журн. 2021. № 12 (46). С. 76–82.
3. Сунегін С. О. Криза сучасного права: сутнісний аспект. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 13–147.
4. Максимов С. І. Універсальність прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 110–117.
5. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. с англ. Київ : Дух і Літера. 606 с.
6. Grotius H. The rights of war and peace. Indianapolis : Liberty Fund, 2005. 432 p.
7. Bacon F. The new organon or true directions concerning the interpretation of nature. URL: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf> (дата звернення: 11.02.2025).
8. Локк Д. Два трактати про правління. URL: https://nashformat.ua/pdf-preview/dva-traktaty-pro-pravlinnya-709359?srsId=AfmBOoqVRWARrQos_fn3Kum9-oFUPmaK4edS4YMaiV_VIA2YVhi5cjfh (дата звернення: 10.03.2025).
9. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.
10. Фройд З. Тлумачення снів. URL: <https://knigogo.top/chitati-online/tlumachennya-sniv/> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Київ : Основи, 1998. 714 с.
12. Freud S. Civilization and its Discontents. New York ; London : W. W. Norton & Company, 1962. 110 p.
13. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. 595 с.
14. Юнг К. Г. Психологія та алхімія. Київ : ЦУЛ, 2023. 646 с.

15. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ : ЦУЛ, 2022. 407 с.
16. Ковтонюк А. М. Ганс Кельзен і його чиста теорія права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_7 (дата звернення: 10.03.2025).
17. Nicolescu B. Transdisciplinarity: a hope for humanity. *Transdisciplinarity and education for the future*. Brasilia : UNESCO Chair on Youth, Education and Society ; Catholic university of Brasilia. 2019. P. 13–18.

REFERENCES

1. Rozovskyi, B. H. (2018). Meni soromno buty yurystom! *Ekonomika ta pravo – Economics and law*, 1, 163–183 [in Ukrainian].
2. Telizhenko, L. V. (2021). Transdystyplinarnyi pidkhid u suchasnomu pravi: antropolohichniy aspekt. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal "Internauka". Seriya: "Iurydychni nauky" – International scientific journal "Internauka". Series: "Legal Sciences"*, 12(46), 76–82 [in Ukrainian].
3. Sunegin, S. O. (2015). Kryza suchasnoho prava: sutnisnyi aspekt. *Pravova derzhava – Legal state*, 26, 134–147 [in Ukrainian].
4. Maksimov, S. (2013). Universalnist prav liudyny. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava – Philosophy of law and general theory of law*, 1, 110–117 [in Ukrainian].
5. Hobbs, T. Levafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi: Per. s anhl. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
6. Grotius, H. (2005) The rights of war and peace. Indianapolis: Liberty Fund.
7. Bacon, F. (2017). The new organon or true directions concerning the interpretation of nature. URL: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf>
8. Locke, D. (2020). Dva traktaty pro pravlinnia. URL: https://nashformat.ua/pdf-preview/dva-traktaty-pro-pravlinnya-709359?srsId=AfmBOoqVRWARrQos_fN3Kum9-oFUPmaK4edS4YMaiV_VIA2YVhi5cjfh [in Ukrainian].
9. Rousseau, J.-J. (2001). Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyipy politychnoho prava. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
10. Froid, Z. Tlumachennia sniv. URL: <https://knigogo.top/chitati-online/tlumachennya-sniv/> [in Ukrainian].
11. Froid, Z. (1998). Vstup do psykhoanalizu. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
12. Freud, S. (1962). Civilization and its Discontents. New York; London: W. W. Norton & Company, 1962.
13. Yunh, K. H. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome. Kyiv: Astroliabiia [in Ukrainian].
14. Yunh, K. H. (2023). Psykholohiia ta alkhimiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
15. Yunh, K. H. (2022). Liudyna ta yii symvoly. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
16. Kovtoniuk, A. M. (2007). Hans Kelzen i yoho chysta teoriia prava. *Universytetski*

naukovi zapysky – University research notes, 1, 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_7 [in Ukrainian].

17. Nicolescu, B. (2019). Transdisciplinarity: a hope for humanity. *Transdisciplinarity and education for the future*. Brasília: UNESCO Chair on Youth, Education and Society; Catholic university of Brasilia, 13–18.

Bondarenko Maksym Oleksandrovych, graduate student of academic,
Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies,
Sumy State University, Ukraine

A PERSON AS A VALUE WITHIN THE LIMITS OF NEW EUROPEAN LAW

The article analyzes the anthropological crisis within the framework of modern European law, caused by changes in conceptions of the human being, human nature, and the role of the individual in the legal system. It examines the evolution of legal ideas from classical philosophical doctrines to psychoanalytic theories. Particular attention is given to the transformation of law from a means of protection to a tool of social control. The author emphasizes the need to reconsider contemporary legal concepts through the lens of a new scientific paradigm.

Keywords: anthropological crisis, legal system, human rights, property, natural law

Коломієць Олександр Леонідович, кандидат філософських наук, викладач кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін факультету забезпечення державної безпеки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, Україна
e-mail: oleksa.kolomiets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0336-200X

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається питання формування системи «Військової юстиції» в Україні як окремого елементу ювенальної системи з фокусом на військовій специфіці. Запропоновано створити комплексну структуру, до якої увійдуть: військова поліція (що виконуватиме слідчі функції), військова прокуратура й адвокатура, а також військові трибунали.

Ключові слова: військова поліція, військова прокуратура, військова адвокатура, трибунал.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день уже четвертий рік продовжується повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Цей тривалий період боротьби змушує українців переосмислювати не лише зовнішні, а й внутрішні взаємини – наше ставлення до сусідів, так званих братів, і до самих себе як нації. Початковий шок і розгубленість через підступність нападу поступилися місцем глибокому обуренню через його жорстокість та аморальність. Водночас байдуже ставлення до широкого спектра тем, актуальних для західного світу, трансформується в інтерес, що зростає, та залучення до глобального діалогу.

Сьогодні вже очевидно: війна не завершиться найближчим часом, а загроза з боку агресора залишатиметься актуальною на довгі роки. Це вимагає від нас не лише мужності на фронті, а й рішучості в розбудові держави. Передусім – у створенні справедливої та ефективної системи правосуддя, здатної відповідати на виклики сьогодення і бути опорою на шляху підсилення демократичних інституцій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перебуваючи у стані збройного конфлікту, Україна вимушена так чи інакше залучати більшість громадян до процесів, пов'язаних із війною. Такі дослідниці, як О. Балацька та О. Ку-

чинська, зазначають: «...можна прослідкувати тенденцію, що виокремлення військового судочинства у формат окремого інституту військового суду або трибуналу відбувалось синхронно з посиленням і розвитком української державності, водночас послаблення її міцності, втрата державності та спроможності військових формувань циклічно породжувало потребу відновлення військового правосуддя, що можна спостерігати і сьогодні» [1, с. 466]. Та незважаючи на актуальність відповідних викликів, питання правового статусу військової юстиції в державі досі залишаються неврегульованими. Зокрема, проблематика створення інституцій військової поліції та військових судів неодноразово порушувалася на рівні законодавчих ініціатив, проте донині не отримала належного правового оформлення. Так С. Оверчук зазначає: «У Верховній Раді України вже зареєстровані проєкти Законів України “Про військову поліцію”» [8, с. 1], але й по сьогодні ми маємо «Військову службу правопорядку», з якої військова поліція мала б бути сформована.

Законопроектом від 19.09.2019 № 1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» було ліквідовано військові прокуратури. Військової адвокатури як інституції в історії юриспруденції України ніколи не існувало. А от військове судочинство зародилось на теренах українських земель ще в прадавні часи. Досліджуючи це питання, І. Слюсар зазначає таке: «Початковий етап формування вітчизняної судової системи закладений радянською владою. З'їзд українських юристів, який відбувся 13–14 червня 1917 року, визнав, що судову систему України повинен очолювати Вищий крайовий суд...» [11, с. 124]. Дослідник Ю. Бобров наводить такі факти, що військові суди було ліквідовано у вересні 2010 р. внаслідок певних суб'єктивних та об'єктивних чинників [2; 3].

Отже, проблема реформи нинішньої системи юстиції в Україні є комплексною. На сьогодні ми б визначили її як одну з ключових у питанні існування української державності, тож вона вимагає правильного і якомога швидшого свого вирішення.

Мета статті – обґрунтування реформи ювенальної системи України в частині створення системи військової юстиції.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України – Основному Законі держави закріплено взаємні права та обов'язки держави і громадян. Зокрема, ст. 55 гарантує, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [7], тоді як ст. 64 передбачає, що ці права, закріплені у ст. 55, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [7]. Отже, чинна система права повинна гарантувати кожному громадянину ефективний доступ до судового захисту. Водночас ст. 26 Закону України «Про правовий

режим воєнного стану» [5] чітко визначає, що правосуддя в умовах воєнного стану здійснюється виключно судами, створеними відповідно до Конституції України, без звуження процесуальних норм та із заборобою на утворення спеціальних чи надзвичайних судів. Враховуючи актуальну потребу в ефективному правозастосуванні в умовах війни та зазначені конституційні обмеження, обґрунтованим і доцільним кроком виглядає створення повноцінної військової юстиції як окремої складової ювенальної системи України. Крім того, як зазначає А. Оганесян: «Відсутність структурованої системи військового правосуддя підриває не лише дисципліну та ефективність збройних сил, а й суспільну довіру до армії як інституту. Це також заважає Україні реалізувати свої прагнення НАТО» [15].

Хотілося б відзначити кілька важливих аспектів цієї проблеми. Військова юстиція в Україні вже має певну структуру, але з огляду на зростання складності й масштабності військових конфліктів її ефективність і адаптація до нових реалій дійсно потребують змін.

Створення військової поліції може допомогти в забезпеченні дисципліни серед військовослужбовців, а також у боротьбі з правопорушеннями, які безпосередньо пов'язані з військовими діями. Військова поліція могла б мати чітко визначені повноваження для розслідування правопорушень, таких як дезертирство, насильство, порушення військової дисципліни, а також зловживання під час виконання службових обов'язків.

Питання надання військовій поліції повноважень щодо розслідування таких правопорушень, як дезертирство чи акти насильства, видається очевидним і, на нашу думку, не потребує додаткового обґрунтування. Натомість питання її компетенції у сфері контролю за дотриманням військової дисципліни є значно складнішим і потребує глибшого наукового осмислення. Це передусім стосується балансу між забезпеченням дисципліни, підтриманням правопорядку та збереженням ефективності командної структури. У загальному випадку, військова поліція виконує функції щодо гарантування правопорядку в Силах оборони та контролю за дотриманням вимог військових статутів, у тому числі – стосовно дисциплінарних порушень. У цьому контексті існують певні аргументи на користь делегування їй зазначених повноважень.

Командири можуть виявляти упередженість або опинятися в ситуації конфлікту інтересів, тоді як діяльність військової поліції ґрунтується на чітко визначених процедурах, що підсилює аргумент щодо її об'єктивності.

Крім того, спеціалізований орган володіє ширшими ресурсами та має належну фахову підготовку для здійснення розслідувань, що підтверджує аргумент про вищу ефективність.

Функціонування незалежної контрольної структури унеможливорює безкарне зловживання владою з боку командування, сприяючи зниженню рівня корупції та зловживань у військовому середовищі.

Антитезою може слугувати думка, що у випадку, якщо військовослужбовці відчуватимуть сильніший страх перед військовою поліцією, ніж перед власним командиром, це може підірвати його авторитет і, як наслідок, ослабити командну вертикаль.

Існує загроза трансформації системи із виховної у репресивну, що може призвести до деморалізації особового складу та послаблення бойового духу.

Оскільки командири вже наділені дисциплінарними повноваженнями, додаткове залучення іншого органу може ускладнити управлінську структуру через дублювання функцій. У цьому контексті надзвичайно важливо забезпечити належний баланс між підтриманням дисципліни, ефективністю військового управління та дотриманням прав військовослужбовців.

Питання здійснення функцій з запобігання зловживанням владою під час виконання службових обов'язків та реагування на них доцільно покласти саме на поліцію. Така позиція ґрунтується на низці вагомих аргументів:

- забезпечення правопорядку: поліція за своєю природою покликана розслідувати правопорушення незалежно від того, чи вони вчинені цивільними особами, чи службовцями. Якщо службова особа зловживає владою, вдається до насильства чи вчиняє корупційні дії – це залишається кримінальним або адміністративним правопорушенням і підлягає правовій оцінці;
- підтримання інституційної доброчесності: безкарне зловживання владою підриває авторитет і довіру до відповідної інституції – будь то військо, поліція чи інший державний орган;
- забезпечення неупередженості: внутрішні структури можуть бути схильні до замовчування фактів порушень – наприклад, командири можуть захищати своїх підлеглих. Натомість зовнішній орган, такий як незалежна або військова поліція, має більше шансів діяти об'єктивно та неупереджено;
- попередження системної деградації: за відсутності зовнішнього контролю в органах служби можуть утворитися умови, у яких зловживання стають нормою. Ефективний зовнішній контроль є запорукою того, що такі явища не укоріняться в системі.

Альтернативним підходом може бути створення внутрішніх інспекцій – спеціалізованих органів у межах самого відомства, уповноважених розслідувати зловживання владою. Також можливе залучення незалежних інституцій, таких як омбудсмени або громадські наглядові ради, що здійснювали б моніторинг за законністю дій державних службовців. Ще одним варіантом є судові трибунали – розгляд порушень у військових судах.

У воєнний час військова прокуратура має бути наділена спеціальними інструментами для оперативного реагування на правопорушення, скоєні під час бойових дій, та для ефективного захисту прав цивільного населення, що може постраждати внаслідок військових операцій. До таких механізмів належать контроль за правомірністю застосування сили, розслідування військових злочинів, а також забезпечення дотримання правових норм на територіях, охоплених конфліктом.

Функція контролю за правомірністю застосування сили також викликає низку суперечностей. Існують ризики того, що військові прокурори можуть створювати штучні бар'єри, ускладнюючи реалізацію повноважень військовослужбовців. Серед найбільш очевидних проблем, які потребують уваги: страх перед кримінальною відповідальністю може стримувати військовослужбовця – у разі кожного застосування сили він може зволікати або уникати рішучих дій. Ще одна загроза – зловживання контролем: якщо військова прокуратура отримає надмірні повноваження, вони можуть бути використані як інструмент тиску на командирів або окремих військових. Існує також ризик політизації, коли розслідування не слугують правосуддю, а є засобом політичного впливу на конкретні частини чи офіцерів. Нарешті, слід зважати на ризик розмивання відповідальності: усвідомлення того, що будь-яке застосування сили може стати предметом прокурорської перевірки, здатне призвести до «перекладання» відповідальності за прийняття рішення і, як наслідок, до зниження швидкості та рішучості дій у критичних ситуаціях.

Задля уникнення вищезазначених ризиків, ми пропонуємо:

- чітке законодавче окреслення меж відповідальності: приміром, військовослужбовець, який діяв згідно з наказом або в межах статуту, не повинен притягуватись до відповідальності, за винятком очевидних випадків воєнних злочинів;
- спрощення процедур перевірки в умовах бойових дій: у зоні бойових дій прокуратура має діяти за прискореною процедурою, без надмірного обтяження формальностями;
- роль трибуналу як остаточного арбітра, а не прокуратури: прокуратура повинна обмежитися збором доказової бази, не маючи повноважень остаточно впливати на оцінку військових рішень;
- спеціалізоване навчання для прокурорів щодо специфіки бойових операцій, аби їхні оцінки спиралися на розуміння військового контексту, а не базувалися виключно на цивільному правозастосуванні.

Таким чином, ключовим завданням є досягнення балансу: контроль за дотриманням законності в діях військових є необхідним для запобігання зло-

вживанням та воєнним злочинам, однак він не має підривати боєздатність чи зменшувати ефективність оперативних рішень.

А. Оганесян наголошує: «...Національне антикорупційне бюро, Служба безпеки та Національна поліція зберегли свою юрисдикцію щодо розслідування деяких злочинів. Це призводить до юрисдикційного дублювання та додаткових процесуальних проблем, що зрештою призводить до збоїв у правосудді» [15].

У цьому контексті важливою ланкою могла б стати військова адвокатура, яка забезпечувала б правовий захист військовослужбовців у судових провадженнях. Вона була б необхідною як для обстоювання інтересів військових у випадку необґрунтованих обвинувачень, так і для гарантування прав осіб, які постраждали внаслідок дій армії.

Ще один дослідник В. Вдовитченко наводить такі факти: «У нашій державі практики діяльності такої інституції не було. Хоча заслуговує на увагу досвід функціонування військової юстиції радянської армії, де у військах обмеженого контингенту радянських військ у Демократичній Республіці Афганістан при військових трибуналах були посади військових адвокатів, які здійснювали захист військовослужбовців у кримінальних справах. У якості адвокатів залучалися штатні офіцери з вищою юридичною освітою. Юристи-адвокати були у штаті усіх військових трибуналів, які перебували на той час в обмежених військових контингентах зарубіжних країн (Німецька Демократична Республіка, Чехословацька Соціалістична Республіка, Угорська Народна Республіка, Монголія, Куба, В'єтнам). Проте якщо підсудний клопотав про допуск захисника із числа цивільних колегій адвокатів, справа розглядалася на території колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік незалежно від того, що це було пов'язано із додатковими організаційними труднощами» [4]. Тож певний досвід функціонування даної інституції у нас є.

Наразі на сьогодні ми маємо в цьому питанні повне юридичне свавілля. 28.03.2025 голова Національної асоціації адвокатів України Лідія Ізовітова зробила відкриту заяву щодо того, що «Діяльність “військових адвокатів”, які силоміць “відбивають” мобілізованих військовозобов'язаних у ТЦК, не має жодного стосунку до адвокатської практики, заснованої на принципах верховенства права та законності» [5]. Іншою проблемою, про яку зазначає авторка цієї заяви, є порушення професійних прав і втручання у гарантії адвокатської діяльності з боку сторонніх осіб. Про необхідність заснування такої інституції, як військова адвокатура, заявляли як экс-заступниця міністра оборони Ганна Маляр, так і в минулому професійні адвокати, а нині військовослужбовці Сил оборони І. Костін та А. Донець [5].

На сьогодні в Україні послуги у сфері військового права надаються адвокатськими фірмами широкого профілю, і через продовження загальної мобілізації [12] кількість звернень по даному напрямку діяльності, скоріш за все, буде зростати, але через специфіку військової служби і, більш того, через її різноманітність (служба в лавах НГУ, прикордонних військах, СБУ та ін.), на наш погляд, було б доречним створити окрему структуру, яка б спеціалізувалась за цим напрямком.

Ще одним нагальним питанням, пов'язаним із діяльністю цієї інституції, є залученість іноземних військових адвокатських фірм у правове поле України. На сьогодні в Україні не існує спеціальних міжнародних угод, які б прямо дозволяли або регулювали діяльність міжнародних військових адвокатських фірм на її території. Проте іноземні юридичні фірми можуть надавати правову допомогу в Україні, дотримуючись національного законодавства та міжнародних зобов'язань держави. А враховуючи націленість держави до все більшої інтеграції до Європейського Союзу і все глибшої зануреності України в його справи, зокрема пов'язані з оборонною сферою, можна спрогнозувати, що це питання постане перед нами найближчим часом. Так, наприклад, представники американської компанії «JAG Defense» спеціалізуються виключно на військовому праві та питаннях безпеки допуску, але адвокати фірми представляють клієнтів по всьому світу, включаючи Європу, Азію та Близький Схід [14].

Питання доцільності створення військових трибуналів залишається дискусійним і не має однозначної відповіді. Воно вже стало предметом численних наукових досліджень, у яких розглядаються як потенційні переваги, так і недоліки такого кроку. Так, у праці Ю. Боброва «Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження» [2] обґрунтовується необхідність запровадження військових трибуналів, з посиланням на результати соціологічних опитувань, що нібито свідчать на користь такого рішення. Утім іншу точку зору представлено в дослідженні І. Слюсаря, який акцентує увагу на численних структурних вадах чинної судової системи України. Зокрема, автор перераховує такі проблеми судочинства, як незавершеність судової реформи, кадровий дефіцит серед суддів та працівників апарату, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, перевантаження судів, обмежений рівень прозорості, нестача незалежності суддівського корпусу, складнощі з доступом до реєстрів, а також низку організаційних проблем: ліквідацію та реорганізацію судів, потребу в упровадженні електронного документообігу, вдосконаленні функціонування антикорупційного суду, суду присяжних, електронного суду, господарських судів тощо. У цьому контексті ініціатива створення військових трибуналів повинна розглядатися з ураху-

ванням наявних системних викликів [11]. Разом із тим, на думку А. Піпко: «Прийняття такого закону хоч і важко переоцінити, однак він не є панацеєю, адже для його практичної реалізації вкрай необхідно невідкладно приймати відповідні спеціальні закони, а також низку підзаконних актів, роботу над якими потрібно вже розпочинати.

З цією метою наукова спільнота має звернути увагу на проблематику військових судів, виділити здобутки військових судів за час їх існування в Україні та врахувати передовий досвід держав-партнерів...» [10, с. 217].

Схожі проблеми з військовими судами виникли не лише в Україні. Так автори статті «Роль військових судів у Європі» зазначають, що необхідність військової юстиції ставиться під сумнів через нібито неупередженість військових судів та розвиток міжнародного права. Крім того, у статті говориться про необхідність відповідності внутрішнього судочинства Міжнародному гуманітарному праву і можливій проблематиці у співпраці двох різних систем військової і цивільної систем судочинства [13].

Формулюючи певні підходи у світлі успішного запуску в Україні першої у світі платформи цифрової держави – «Дія», яка вже сьогодні забезпечує більшість державних послуг у режимі онлайн, ми вбачаємо логічним наступним кроком розвиток концепції «Електронного суду». Водночас необхідно застерегти від надмірного покладання на штучний інтелект у вирішенні питань, що стосуються людських доль. Щоб мінімізувати ризики системних помилок, пропонується впровадження дворівневої моделі військового судочинства: на першому етапі – розгляд справ електронним судом, на другому – остаточне рішення ухвалює військовий трибунал, сформований із суддів відповідної військової спеціалізації. Такий підхід дозволить істотно скоротити час розгляду справ, зменшити потребу в великій кількості залучених правників, забезпечити повний перехід документообігу в цифровий формат, оптимізувати матеріально-технічні ресурси судового процесу, а найважливіше – знизити рівень корупційних ризиків. Запуск пілотного проєкту військового електронного суду в разі його ефективності може стати основою для масштабування моделі на інші напрями судової практики. Подібні ідеї висловлює Н. Ясельська у статті «Access to Justice During Martial Law» [16], де як приклади для наслідування розглядаються системи Processo Civile Telematico в Італії та e-KIS в Естонії. Авторка обґрунтовує переваги цифрових механізмів саме у сфері військового правосуддя, наводячи комплекс аргументів на їхню користь.

Прийняття подібної моделі має передбачати систему безперервної правової освіти та професійної підготовки як для особового складу, так і для офіцерів пропонованого органу військової юстиції. Як зазначає О. Петрук:

«Підготовка фахівців із військової юстиції у більшості країн здійснюється у два етапи: спочатку студенти проходять загальну підготовку в юридичних університетах, а надалі отримують відповідну спеціалізацію» [9, с. 135]. Крім того, її впровадження в чинну військову структуру та процесуальні механізми потребуватиме ретельного переопрацювання чинної нормативно-правової бази.

Висновок. Таким чином, оптимальним підходом бачиться створення не окремої військової юстиції, а спеціалізованих структур усередині вже існуючої системи правосуддя – зокрема, військових палат чи суддівських колегій. Водночас доцільно відновити військову прокуратуру і сформувати військове слідство на базі ВСП і ДБР. Така система дозволить зберегти баланс між ефективністю, прозорістю та захистом прав людини навіть у надзвичайних умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацька О., Кучинська О. Відновлення військових судів в системі правосуддя України: досвід минулого та сучасні реалії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №6. С. 462–467. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/117>.
2. Бобров Ю. О. Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження. *Публічне право*. 2019. № 3 (35). С. 99–105. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?Itemid=483&catid=91&id=120%3App-2019-35-12&lang=uk&option=com_content&view=article&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.03.2025).
3. Бобров Ю. О. Військовий суд: сучасна українська парадигма. *Публічне право*. 2019. №4 (36). С. 125–132. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?Itemid=483&catid=92&id=154%3App-2019-36-14&lang=uk&option=com_content&view=article&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.03.2025).
4. Вдовитченко В. Система військової юстиції як частина військової організації України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2 (60). С. 16–27. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&t=rec&id=254624 (дата звернення: 20.05.2025).
5. Ізовітова Л. «Військові адвокати» не мають нічого спільного з адвокатурою – заява НААУ. *Національна асоціація адвокатів України*. 2025. 23 берез. URL: <https://unba.org.ua/news/10111-vijs-kovi-advokati-ne-mayut-nichogo-spil-nogo-z-advokaturoyu-zayava-naau.html> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 06.03.2025)
7. Конституція України. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/> (дата звернення: 05.03.2025).

8. Оверчук С. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 1 (11). С. 1–21. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).
9. Петрук О. Міжнародна практика підготовки юристів військової галузі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 83. С. 133–137. doi: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.83.27>.
10. Піпко А. Відновлення військових судів як складова державного управління системою судової влади України. *Інформація і Право*. 2024. № 2 (49). С. 208–218. URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/306293/297729> (дата звернення: 01.05.2025).
11. Слюсар І. В. Історія виникнення та перспективи розвитку судової влади України. *Наукові записки. Серія: Право / Центральноукраїнський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка*. 2019. № 7. С. 123–127. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_2019/123-127.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.03.2025).
12. Про продовження строку проведення загальної мобілізації : Указ Президента України № 236/2025 від 15.04.2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2362025-54549> (дата звернення: 20.05.2025).
13. The Role of Military Courts Across Europe. A Comparative Understanding of Military Justice Systems. *An expertise forum contributing to european armies interopera armies interoperability since 1953*. URL: <https://finabel.org/wp-content/uploads/2021/06/20.-The-role-of-Military-Courts-across-Europ.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
14. JAG Defense. A military and security clearance law firm. URL: <https://jagdefense.com/> (дата звернення: 20.05.2025 р.)
15. Ohanesian A. Military Justice Reform in Ukraine Is Urgently Needed. *Focus Ukraine. Kennan Institute*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/military-justice-reform-ukraine-urgently-needed> (дата звернення: 19.05.2025).
16. Yaselska N. M. Access to justice during martial law. *Law. Human. Environment*. 2022. № 13(2). Р. 78–85. URL: https://environmentalscience.com.ua/web/uploads/pdf/LAW.%20HUMAN.%20ENVIRONMENT_2022_Vol.%2013,%20No.%202_78-85.pdf (дата звернення: 08.03.2025).

REFERENCES

1. Balatska, O., Kuchynska, O. (2024). Vidnovlennia viiskovykh sudiv v systemi pravosuddia ukrainy: dosvid mynuloho ta suchasni realii. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – The scientific electronic journal*, 6, 462–467. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/117> [in Ukrainian].
2. Bobrov, Yu.O. (2019). Aktualnist stvorennia viiskovykh sudiv v Ukraini: ohliad rezultativ doslidzhennia. *Publichne pravo – Public law*, 3(35), 99–105. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?Itemid=483&catid=91&id=120%3App->

- 2019-35-12&lang=uk&option=com_content&view=article&utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
3. Bobrov, Yu.O. (2019). Viiskovyi sud: suchasna ukrainska paradyhma. *Publichne pravo – Public law*, 4(36), 125–132. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?Itemid=483&catid=92&id=154%3App-2019-36-14&lang=uk&option=com_content&view=article&utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
 4. Vdovytchenko, V. (2019). Systema viiskovoi yustyttsii yak chastyna viiskovoi orhanizatsii Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 2(60), 16–27. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_t=rec&id=254624 [in Ukrainian].
 5. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].
 6. Izovitova, L. (2025). «Viiskovi advokaty» ne maiut nichoho spilnogo z advokaturou – zaiava NAAU. *Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy – National Bar Association of Ukraine*, 23 mars URL: <https://unba.org.ua/news/10111-vijs-kovi-advokati-ne-mayut-nichogo-spil-nogo-z-advokaturoyu-zayava-naau.html> [in Ukrainian].
 7. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/> [in Ukrainian].
 8. Overchuk, S. (2015). Viiskovi sudy – neobkhidna skladova viiskovoi yustyttsii v Ukraini. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia “Pravo” – Journal of the National University of Ostroh Academy. Series “Law”*, 1 (11), 1–21. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf> [in Ukrainian].
 9. Petruk, O. (2021). Mizhnarodna praktyka pidhotovky yurystiv viiskovoi haluzi. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov*, 83, 133–137. doi: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.83.27>
 10. Pipko, A. (2024). Vidnovlennia viiskovykh sudiv yak skladova derzhavnoho upravlinnia systemoiu sudovoi vlady ukrainy. *Informatsiia i Pravo – Information and Law*, 2(49), 208–218. URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/306293/297729> [in Ukrainian].
 11. Sliusar, I. V. (2019). Istoriia vynyknennia ta perspektyvy rozvytku sudovoi vlady Ukrainy. *Tsentralkoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. «Naukovi zapysky. Seriia: Pravo” – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. «Scientific Notes. Series: Law»*, 7, 123–127. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_2019/123–127.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
 12. Ukaz prezidenta Ukrainy № 236/2025 (2025). Pro prodovzhennia stroku provedennia zahalnoi mobilizatsii. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2362025-54549> [in Ukrainian].
 13. The Role of Military Courts Across Europe. A Comparative Understanding of Military Justice Systems. *An expertise forum contributing to european armies interopera armies interoperability since 1953*. URL: <https://finabel.org/wp-content/uploads/2021/06/20.-The-role-of-Military-Courts-across-Europ.pdf>.

14. JAG Defense. A military and security clearance law firm. URL: <https://jagdefense.com/>
15. Ohanesian, A. Military Justice Reform in Ukraine Is Urgently Needed. *Focus Ukraine. Kennan Institute*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/military-justice-reform-ukraine-urgently-needed>
16. Yaselska, N. M. (2022). Access to justice during martial law. *Law. Human. Environment*, 13(2), 78–85. URL: https://environmentalscience.com.ua/web/uploads/pdf/LAW.%20HUMAN.%20ENVIRONMENT_2022_Vol.%2013,%20No.%202_78-85.pdf

Kolomiets Oleksandr Leonidovich, PhD in philosophy lecturer at the department of social, humanitarian and legal disciplines, faculty of state security, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Ukraine

PHILOSOPHICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF THE MILITARY JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE

The article considers the issue of forming a system of «Military Justice» in Ukraine as a separate element of the juvenile system with a focus on military specifics. It is proposed to create a comprehensive structure that will include: military police (which will perform investigative functions), military prosecutor's office and bar, as well as military tribunals.

Keywords: military police, military prosecutor's office, military advocacy, tribunal.

УДК 316.77:004.738.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331784>

Артемчук Олександр Федорович, аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, Україна
e-mail: oartemchuk@e-u.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-9271-8147

Побочій Роман Володимирович, аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, Україна
e-mail: rpobochij@e-u.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-8350-8586

МОЛОДЬ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ: ІНФОРМАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗМІНА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті акцентовано увагу на тому, що молодь як найактивніша аудиторія цифрових платформ перебуває під значним впливом новітніх механізмів комунікації, як-от соціальні мережі, алгоритми персоналізації контенту та інтерактивні форми. Виявлено, що поряд із позитивними змінами цифрова комунікація породжує низку викликів, пов'язаних із поширенням дезінформації, маніпулятивного контенту та формуванням інформаційних ізоляцій. Актуальність дослідження обґрунтовано необхідністю визначення шляхів оптимізації цифрової політичної комунікації для підвищення її прозорості та ефективності. Акцентовано увагу на тому, що для покращення навичок критичного мислення у сфері політики молоді необхідно впроваджувати освітні програми з медіаграмотності, розвивати механізми перевірки фактів, використовувати технології штучного інтелекту для раннього виявлення дезінформації та забезпечувати прозорість цифрових платформ. Рекомендовано приділити особливу увагу створенню інтерактивних платформ, які залучатимуть молодь до обговорення і прийняття рішень, підвищуючи їхню довіру до громадських і політичних ініціатив.

Ключові слова: молодь України, політична культура молоді, епоха цифрової політики, інформаційні трансформації.

Постановка проблеми. Зростання ролі соціальних мереж, алгоритмів персоналізації контенту та інтерактивних форматів взаємодії значно змінює способи формування громадської думки та участі молоді в політичних процесах. З огляду на важливість дослідження цього питання наукові завдання включають аналіз впливу алгоритмів платформ, соціальних мереж та цифрових стратегій на сприйняття політичної інформації, визначення факторів, що сприяють формуванню резонансу політичних меседжів серед молоді, та вивчення ролі цифрових інструментів у створенні політичних наративів. Важливим є також оцінювання впливу цих процесів на формування політичної культури в умовах глобалізації та посилення інформаційної конкуренції, що має стратегічне значення для розвитку громадянського суспільства та демократичних інститутів в Україні. Політична культура молоді – це сукупність політичних знань, цінностей, настанов, норм, моделей поведінки та форм участі, які визначають ставлення молодого покоління до політичної системи, її інститутів, процесів і явищ, а також рівень їхньої активності та включеності в політичне життя суспільства. Вона формується під впливом соціальних інститутів, історико-культурного контексту, освітнього середовища та особистісного досвіду і виступає важливим чинником політичної соціалізації, стабільності демократичного розвитку та модернізації політичної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні В. Крижановської запропоновано детальний аналіз цифровізації політичної участі з огляду на її ризики і перспективи. Авторка зазначає, що цифрові платформи відкривають можливості для молоді брати участь у політичних ініціативах, проте такі недоліки, як дезінформація та маніпуляції, залишаються вагомими проблемами [3]. Праця І. Каліні та її колег висвітлює використання цифрових медіа та соціальних мереж у виборчих кампаніях. Науковці детально розглядають, як ці платформи впливають на мобілізацію виборців, підкреслюючи їхню здатність швидко поширювати політичні меседжі серед молоді [4].

Вплив засобів масової комунікації на формування політичних уподобань здобувачів вищої освіти досліджують вчені О. Гуцол та Р.-У. Гуцол, наголошуючи на важливості розвитку медіаграмотності. В їхній роботі виділено роль критичного мислення в протидії дезінформації та маніпуляціям [5].

У дослідженні В. Світлої проаналізовано наслідки диджиталізації для громадської думки, особливо в аспекті прозорості цифрової комунікації. Авторка підкреслює, що хоча цифрові платформи посилюють взаємодію між політиками та громадськістю, вони також створюють ризики нерівного доступу до інформації [6].

Аналіз міжнародного досвіду представлено в роботі Ю. Гетман, яка порівнює підходи до громадсько-політичної активності в різних країнах, наголошуючи, що український контекст потребує особливого підходу до інтеграції цифрових технологій у політичні процеси [7]. У дослідженні Л. Полторака розглянуто міжнародний і вітчизняний досвід формування громадянської позиції через цифрові платформи, зокрема через державну підтримку молодіжних ініціатив [8].

Роль цифровізації у формуванні молодіжної політики досліджує О. Пархоменко-Куцевіл, яка підкреслює необхідність адаптації цифрових інструментів до реалій українського суспільства. Авторка акцентує увагу на такій проблемі, як низький рівень залученості молоді через цифрову нерівність [9]. Праця В. Путрашика та його співавторів пропонує аналіз впливу цифрової журналістики на формування громадської думки про повномасштабну російсько-українську війну, наголошуючи на її мобілізаційному потенціалі [10].

Проаналізовані роботи висвітлюють різні аспекти політичної комунікації в епоху цифрових медіа, підкреслюючи як можливості, так і виклики цифровізації. Водночас ідентифіковано прогалини у вивченні специфіки українського контексту, що відкриває перспективи для подальших досліджень у цій сфері.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження механізмів впливу цифрових медіа на політичну комунікацію, формування громадської думки серед молоді в Україні та зміни її політичної культури.

Виклад основного матеріалу. Поняття «політична культура молоді» розуміється нами як інтегральна характеристика політичної свідомості, настанов, орієнтацій і моделей поведінки молодого покоління, яка охоплює: засвоєну систему політичних знань та уявлень; ціннісно-нормативні орієнтири щодо політики, влади, держави, демократії тощо; емоційно-психологічне ставлення до політичних інститутів і процесів; форми політичної участі (від інформованості до активної участі в політичному житті); рівень довіри до політичної системи та інститутів громадянського суспільства.

Цифрові медіа значно трансформували політичну комунікацію, особливо у взаємодії з молодіжною аудиторією, яка є однією з найбільш активних груп користувачів новітніх технологій. Сучасні тенденції розвитку цифрових платформ демонструють зростання впливу соціальних мереж, алгоритмів персоналізації контенту та інтерактивних форматів на політичні процеси. В Україні, де понад 70% молоді активно користуються цифровими пристроями, як вказує Л. Полторака, ці процеси набувають особливої ваги [8]. Політичні партії, громадські організації та окремі лідери думок активно ви-

користовують нові інструменти цифрової комунікації, щоб залучити молодь до участі у виборах, акціях чи обговореннях важливих суспільних питань. Одночасно зростають і ризики маніпуляцій, пов'язаних із поширенням фейкових новин, таргетингом уразливих груп та створенням «інформаційних бульбашок» (рисунок).

Зміни в розвитку цифрових медіа суттєво трансформують механізми політичної комунікації, створюючи нові можливості для взаємодії з молодіжною аудиторією, але водночас породжуючи складнощі, пов'язані з дезінформацією та маніпуляціями. Зростання ролі соціальних мереж, як-от Instagram, TikTok та Telegram, формує динамічне середовище, де політичні ідеї поширюються миттєво, але іноді стають поверхневими через формат подачі. Наприклад, короткі відеоролики на TikTok із політичними меседжами часто здатні викликати емоційну реакцію, не забезпечуючи глибокого аналізу змісту.

Рисунок. Основні тенденції розвитку цифрових медіа та їхній вплив на політичну комунікацію серед молоді в Україні

Алгоритми персоналізації, що лежать в основі більшості цифрових платформ, водночас збільшують ефективність донесення меседжів до конкретних груп користувачів, але сприяють формуванню так званих «інформаційних бульбашок». Це призводить до того, що молодь споживає лише контент, який підтверджує їхні переконання, уникаючи альтернативних поглядів, що обмежує розвиток критичного мислення. Як приклад, використання тар-

гетингових кампаній під час виборів в Україні дозволяє політичним силам охоплювати специфічні групи молоді, але також спричиняє ризик алгоритмічних упереджень, коли важлива інформація може залишатися поза увагою окремих аудиторій.

Інтерактивні формати, зокрема прямі трансляції, опитування та меми, підвищують рівень залученості молоді до політичного дискурсу, забезпечуючи неформальну, але ефективну взаємодію між політичними лідерами та виборцями. Наприклад, трансляції в Instagram, де лідери думок відповідають на запитання в реальному часі, формують атмосферу довіри та взаємодії. Проте така комунікація може іноді спрощувати складні політичні теми до розважального формату, що впливає на рівень політичної освіченості.

Особливу увагу слід приділити загрозі дезінформації, яка через цифрові платформи стає інструментом інформаційної війни. Наприклад, поширення фейкових новин у соціальних мережах під час повномасштабного російського вторгнення в Україну стало чималою проблемою. Як вказує К. В. Лукач, це підкреслює необхідність посилення медіаграмотності, зокрема через освітні ініціативи, спрямовані на підвищення критичного мислення серед молоді [2]. Такі програми, як «Фільтр», допомагають зменшити вплив маніпуляцій та дезінформації, формуючи покоління, здатне протидіяти інформаційним викликам цифрової епохи.

Механізми поширення політичних меседжів у цифровому середовищі, як підкреслює Ю. Гетман, базуються на адаптації інформації до характеристик цільової аудиторії, використанні інтерактивних форматів та персоналізації контенту [7]. Основними інструментами є соціальні мережі, алгоритми, що формують унікальні стрічки новин, і рекламні кампанії з точним таргетингом. Соціальні платформи забезпечують швидкість і масштабність охоплення, тоді як алгоритми та інтерактивні елементи сприяють залученню користувачів до політичного дискурсу. Ці механізми створюють ефективні канали комунікації, але також спричиняють ризики маніпуляцій і обмеження доступу до альтернативних поглядів (таблиця).

Механізми поширення політичних меседжів, представлені в таблиці, ілюструють різні підходи до побудови комунікації в цифровому середовищі. Соціальні мережі виконують функцію багатоканальних платформ для передачі інформації, забезпечуючи як горизонтальну (поширення між користувачами), так і вертикальну (передача від офіційних джерел до громадськості) комунікацію. Наприклад, під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 р. такі платформи, як Telegram та Twitter, стали ключовими засобами для швидкого розповсюдження інформації про загрози, евакуацію та підтримку, водночас виступаючи каналами для збору ресурсів і мобілізації громадян.

Механізми поширення політичних меседжів у цифровому середовищі та їхній вплив

Механізм поширення	Ключові характеристики	Результати та вплив
Соціальні мережі	Швидке поширення інформації через платформи (Facebook, Instagram, TikTok); акцент на візуальному контенті, відео та мемах	Масове охоплення, мобілізація молоді, але також ризик поширення дезінформації
Алгоритми персоналізації	Створення персоналізованих стрічок новин на основі поведінки користувачів, їхніх інтересів і геолокації	Зростання ефективності комунікації, але ризик формування «інформаційних бульбашок» і обмеження доступу до альтернативної інформації
Інтерактивний контент	Стріми, опитування, короткі відео, чатботи для залучення користувачів до політичного діалогу	Створення ефекту відкритості, формування довіри до політичних діячів, але спрощення складних політичних тем
Рекламні кампанії	Використання таргетингових інструментів для досягнення різних сегментів аудиторії; адаптація політичних меседжів до інтересів користувачів	Підвищення впізнаваності політичних діячів, можливість маніпуляцій через емоційний контент

Алгоритми персоналізації, інтегровані в платформи, зокрема YouTube та Facebook, дозволяють адаптувати меседжі до індивідуальних особливостей користувачів. У цьому контексті Україна може слугувати прикладом використання таких алгоритмів у проєктах медійної підтримки військових. Зокрема, таргетована реклама у Facebook для інформування громадян про важливість волонтерської підтримки залучала аудиторію з огляду на її географічне розміщення та попередні уподобання, що підвищувало ефективність комунікації. Проте існує проблема алгоритмічної ізоляції, яка спостерігалася у випадках, коли аудиторія отримувала лише підтвердження власних переконань, уникаючи доступу до альтернативних поглядів.

Інтерактивний контент розширює горизонти політичної участі, забезпечуючи прямий зв'язок між громадянами та політиками. Наприклад, у межах реформи децентралізації в Україні інтерактивні стріми з сільськими голо-

вами, які проводилися на платформі Zoom, стали ефективним інструментом для обговорення місцевих проблем. Водночас меми та гумористичні відео, популяризовані в TikTok, не лише створюють вірусний ефект, але й використовуються для складних політичних дискусій. Наприклад, гумористичний підхід застосовувався для пояснення бюджету країни, привертаючи увагу аудиторії, яка раніше не цікавилася цими питаннями.

Рекламні кампанії, які включають таргетинг, не обмежуються лише традиційною рекламою. Наприклад, у рамках кампаній щодо підвищення енергетичної безпеки України 2023 р. використовувалися інтегровані повідомлення в мобільних додатках банків для інформування населення про необхідність енергозбереження. Подібний підхід дозволяє охоплювати аудиторію в точках безпосереднього контакту з щоденними технологіями.

Формування політичної свідомості молоді в сучасних умовах цифрового середовища є багатофакторним процесом, який залежить від багатьох компонентів, зокрема від впливу лідерів думок, розповсюдження дезінформації та застосування маніпулятивних цифрових інструментів. L. Muth і C. Peter вказують, що молодь як одна з найбільш активних аудиторій у цифровому середовищі часто зазнає впливу контенту, що створюється публічними особами або поширюється через соціальні платформи [12]. Лідери думок, які діють у сфері блогерства, активізму чи медіа, мають змогу формувати погляди молодіжної аудиторії завдяки довірі, яка ґрунтується на їхній персоналізованій взаємодії з прихильниками. Одночасно дезінформація та цифрові маніпуляції, як-от алгоритмічні обмеження доступу до альтернативних джерел чи поширення фейкових новин, значно впливають на сприйняття молоддю політичних подій, часто знижуючи в них рівень критичного мислення.

Лідери думок стали ключовими фігурами в українському інформаційному просторі, на думку В. Крижановської, особливо після 2022 р. [3]. Наприклад, блогер і військовий волонтер Сергій Стерненко активно використовує свої сторінки в соціальних мережах для пояснення складних політичних процесів, як-от законодавчі ініціативи або міжнародна підтримка України. Його відео на YouTube з аналізом політичних подій набирають сотні тисяч переглядів, впливаючи на формування політичної позиції молодіжної аудиторії. Водночас виникає ризик надмірної суб'єктивності, коли акценти в комунікації можуть бути зміщені на користь власних поглядів автора.

Дезінформація активно поширюється через месенджери, зокрема Telegram. У 2023 р. в українському інфопросторі було зафіксовано фейкові повідомлення в каналах, пов'язаних з окупованими територіями, наприклад, «Новости Запорожжя». Ці повідомлення часто містили інформацію про «провали» української армії або перебільшені втрати, створюючи панічні настрої серед місцево-

го населення. Такі канали були ідентифіковані як частина інформаційної війни та заблоковані завдяки співпраці з українськими кібервійськами.

Розважальний контент також став вагомим інструментом політичного впливу. Наприклад, у TikTok активно поширювалися відео з використанням хештегу #StandWithUkraine, які розповідали про важливість міжнародної підтримки України. Один із популярних роликів, створений українським блогером із псевдонімом «ПолітЛегко», пояснював значення ленд-лізу для економіки країни у формі анімованої історії, яка набрала понад мільйон переглядів. А. Kutsyk і V. Golovei вважають, що такий формат допомагає донести складну інформацію в доступний спосіб, але водночас може спрощувати сприйняття та знижувати критичність аудиторії [11].

Емоційні кампанії активно використовуються для залучення молоді до волонтерських ініціатив. Наприклад, проєкт «Повернись живим» створив серію відеороликів, у яких військові ділилися своїми історіями з фронту. Один із таких роликів зібрав понад 5 мільйонів переглядів у YouTube і став поштовхом до нової хвилі збору коштів на підтримку армії [11]. Такий контент формує сильний емоційний зв'язок з аудиторією, але вимагає обережного підходу, щоб уникнути надмірного емоційного перенасичення.

Цифрові маніпуляції також проявляються через селективне висвітлення інформації на платформах із високим рівнем аудиторії серед молоді. Наприклад, у 2023 р. на платформах YouTube і Instagram були зафіксовані випадки, коли рекламні кампанії певних політичних діячів у форматі спонсорованих відео представляли лише позитивні аспекти їхньої діяльності, уникаючи згадок про контroversійні рішення або невиконані обіцянки. Такі відео часто поширювалися в стилі «історій успіху» із закликом підтримати подальші ініціативи. Це створювало в молодіжній аудиторії враження об'єктивності, хоча насправді матеріали мали однобічний характер, спрямований на маніпуляцію громадською думкою.

Рівень політичної залученості молоді в Україні через цифрові платформи демонструє щораз більшу тенденцію, що підтверджується результатами національних опитувань. Згідно з дослідженням «Молодь України 2021», 52% респондентів віком 13–15 років і 32% віком 16–35 років вважають себе активними членами своїх громад. Ця активність проявляється через участь у розвитку публічних просторів, відвідування культурних та спортивних заходів, а також підтримку електронних петицій, що здійснюється 35% молоді. Крім того, 25% молодих людей стежать за діяльністю посадовців, а 17% займаються волонтерською діяльністю для соціальних та політичних справ.

Політична участь молоді також відображається в їхній готовності брати участь у виборах. Серед молоді віком 10–15 років 83% планують голосувати,

коли отримують таку можливість. Серед тих, хто мав право голосу в 2019–2020 рр., 74% брали участь у президентських виборах, 53% – у парламентських, а 52% – у місцевих виборах [16; 17].

Рівень політичної залученості молоді в Україні через цифрові платформи має значний потенціал, однак його реалізація обмежується низкою структурних і технологічних бар'єрів. Одним із ключових викликів є цифрова нерівність, яка залишається, на думку В. Крижановської, значущою проблемою в регіонах із нерозвинутою інфраструктурою доступу до інтернету [3]. У районах, які постраждали від бойових дій, відсутність стабільного зв'язку або електроенергії фактично виключає молодь із громадського дискурсу. Наприклад, дослідження Л. Полторака показали, що лише 58% молоді на деокупованих територіях мають стабільний доступ до цифрових платформ [8].

Другим бар'єром є інформаційна перевантаженість, коли молодь зіштовхується з надмірною кількістю інформації, яка часто є суперечливою або незрозумілою. У сучасному цифровому середовищі соціальні платформи, як от Instagram чи Telegram, не лише надають доступ до політичних тем, але й генерують потоки новин, які важко перевірити або критично осмислити. Це спричиняє когнітивну втому, що обмежує залученість до тривалих політичних дискусій.

Особливе значення має політична ізоляція через алгоритмічні фільтри, коли соціальні мережі показують користувачам лише контент, який підтверджує їхні попередні переконання. Така ситуація призводить до формування «інформаційних бульбашок», які знижують рівень обізнаності молоді про альтернативні позиції або ширший контекст політичних подій. Наприклад, у Facebook алгоритми таргетингових кампаній під час виборів у 2020 р. в Україні обмежували доступ до загальної інформації про кандидатів, формуючи вузьке уявлення про політичний спектр [4].

Недовіра до інституцій є ще одним значним бар'єром. Молодь часто сприймає громадські ініціативи або онлайн-консультації як формальність, що не впливає на реальні рішення [1]. Це частково пов'язано з низькою прозорістю процесів ухвалення рішень. Наприклад, в опитуванні 2023 р. 64% молодих респондентів зазначили, що вони брали участь в електронних петиціях, але жодного разу не бачили реального результату таких дій [17].

Культурні та психологічні бар'єри також відіграють важливу роль. Серед молоді зберігається тенденція до сприйняття політики як складної та недоступної сфери, яка не має прямого впливу на їхнє життя. Крім того, вплив розважального контенту, що домінує на таких платформах, як TikTok, часто зменшує зацікавленість у серйозних темах, особливо коли політична інформація не має емоційно привабливої форми подачі.

Зрештою, як вказують О. Гуцол та Р.-У. Гуцол, відсутність інтеграції молодіжних цифрових ініціатив у системні політичні процеси створює бар'єр для довгострокової участі [5]. Наприклад, онлайн-ініціативи на кшталт обговорення законопроектів у «Дії» часто залишаються лише на етапі зворотного зв'язку, не включаючи молодь у подальші етапи реалізації.

Розроблення ефективних рекомендацій щодо покращення політичної грамотності молоді, забезпечення прозорості цифрової комунікації та протидії маніпуляціям у цифровому середовищі вимагає комплексного підходу. Насамперед необхідно створювати освітні програми, спрямовані на розвиток критичного мислення та вміння аналізувати джерела інформації. Медіаграмотність має стати частиною шкільної та університетської програм, включаючи навчання з виявлення маніпулятивних технік, фейкових новин і алгоритмічних обмежень. Наприклад, інтеграція модулів із медіааналітики в дисципліни з гуманітарних і соціальних наук сприятиме формуванню стійкості молоді до інформаційного впливу.

Забезпечення прозорості цифрової комунікації має ґрунтуватися на впровадженні стандартів відповідальності для соціальних платформ. Державні органи можуть ініціювати розроблення регламентів щодо маркування політичної реклами, розкриття джерел фінансування кампаній та звітності про алгоритми таргетингу. Крім того, необхідно створювати незалежні майданчики для перевірки фактів, які допоможуть користувачам швидко ідентифікувати достовірність інформації. Такі проекти, як уже наявний в Україні «СтопФейк», можуть бути масштабовані для інтеграції в популярні соціальні платформи.

Для протидії маніпуляціям у цифровому середовищі важливо розвивати механізми раннього виявлення дезінформації. Використання штучного інтелекту для аналізу інформаційних потоків дозволить ідентифікувати поширення маніпулятивного контенту на ранніх етапах. Наприклад, алгоритми аналізу тональності тексту та виявлення аномалій у поширенні новин можуть слугувати ефективним інструментом для цифрових платформ. Водночас необхідно посилювати відповідальність за поширення маніпуляцій, запроваджуючи штрафи для організацій, які навмисно продукують та поширюють фейки.

Залучення молоді до створення контенту також є важливим аспектом протидії маніпуляціям. Підтримка ініціатив, у межах яких молоді люди можуть створювати інформаційні проекти, зосереджені на роз'ясненні складних політичних процесів, сприятиме формуванню активної громадянської позиції. Наприклад, платформи для створення відеоконтенту з відкритим доступом

до офіційних даних можуть стати основою для розроблення наочних і доступних матеріалів про політику.

Спільні зусилля державних, громадських і приватних організацій мають бути спрямовані на формування довіри до цифрових ініціатив через активне залучення молоді до процесів прийняття рішень. Це може включати інтерактивні консультації, публічні обговорення законопроектів і створення цифрових платформ для відкритого діалогу між владою та громадянами. Забезпечення прозорості таких платформ допоможе знизити рівень недовіри до цифрової комунікації, а розроблення захисних механізмів проти маніпуляцій сприятиме підвищенню політичної культури серед молоді.

Висновки. Дослідження засвідчило, що в умовах цифрової епохи політична комунікація набуває ключового значення у формуванні громадської думки молоді – найбільш залученої до цифрових платформ аудиторії. Особливий акцент зроблено на вивченні способів трансляції політичних меседжів, що реалізуються через соціальні мережі, алгоритми персоналізованої видачі контенту та інтерактивні комунікаційні моделі.

З'ясовано, що цифрові технології забезпечують швидке та широкомасштабне поширення інформації, проте одночасно створюють підґрунтя для маніпуляцій і розповсюдження недостовірної інформації. Серед основних викликів – недостатній рівень критичного мислення серед молоді, що робить її вразливою до дезінформації; нерівний доступ до цифрових ресурсів, особливо в окремих регіонах; а також формування «інформаційних бульбашок» унаслідок дії алгоритмічних фільтрів. Відсутність прозорості в ухваленні рішень у цифровому середовищі також негативно впливає на рівень довіри з боку молодого покоління.

У зв'язку з цим рекомендовано впроваджувати системні освітні програми з медіаграмотності на всіх рівнях навчання. Крім того, важливо розробити національні стандарти прозорості у сфері цифрової комунікації. Серед пріоритетних завдань – створення незалежних платформ для перевірки фактів та розвиток інструментів раннього виявлення дезінформації із залученням технологій штучного інтелекту.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розробленні гнучких моделей комунікації, які об'єднують цифрові інновації з традиційними підходами, забезпечуючи баланс між ефективністю технологій та етичними принципами. Перспективними напрямками є також емпіричне вивчення впливу різноманітних типів контенту на політичну культуру молоді, а також створення інтерактивних платформ для громадської участі, які сприятимуть розвитку політичної культури молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалевська Т. А. Особливості політичної комунікації в мережі Інтернет. *Регіональні студії*. 2023. № 34. С. 91–95. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/34/34_2023.pdf#page=91 (дата звернення: 17.04.2025).
2. Лукач К. В. Вплив цифрових технологій на розвиток політичної комунікації. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2018. № 1. С. 135–139. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Guseva/publication/356667429_Podoroznij_naris_i_travelog_aspekti_komunikacii/links/61a76a4a6864311d939011f8/Podoroznij-naris-i-travelog-aspekti-komunikacii.pdf#page=135 (дата звернення: 10.03.2025).
3. Крижановська В. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. *Грані: наук.-теор. альманах*. 2021. Т. 24, №9. С. 82–90. doi: <https://doi.org/10.15421/172193>.
4. Каліна І. І., Майстренко К. М., Холашинський К. Роль цифрових медіа та соціальних мереж у виборчих кампаніях. *Публічне урядування*. 2023. № 2 (35). С. 17–22. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2\(35\)-2](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2(35)-2).
5. Гуцол О., Гуцол Р.-У. Медіа та політика: як ЗМК впливають на політичні уподобання та переконання студентів. *Інтегровані комунікації*. 2024. № 1 (17). С. 115–122. doi: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1715>.
6. Світла В. В. Громадська думка та політичні наслідки діджиталізації: специфіка та вектори взаємовпливу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 2 (58). С. 92–98. doi: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2\(58\).285610](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285610).
7. Гетман Ю. Зарубіжний досвід досліджень громадсько-політичної активності онлайн. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 2023. № 2. С. 104–115. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2023-2/7.pdf> (дата звернення: 03.02.2025).
8. Полтораки Л. Ю. Міжнародний та вітчизняний досвід державної політики формування активної громадянської позиції. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 12. С. 454–475. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1617/1/%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%ba%20%d0%9b.%20%d0%ae..pdf> (дата звернення: 17.04.2025).
9. Пархоменко-Куцевіл О. Цифровізація формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 1 (19). С. 207–219. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)-207-219](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-207-219).
10. Путрашик В. І., Марчук Г. І., Плеханова Т. М. Цифрова журналістика та вплив соціальних мереж на формування громадського уявлення про російсько-українську війну. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74), № 2, ч. 2. С. 189–195. doi: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/30>.
11. Kutsyk A., Golovei V. Social networks as a factor in the development of civil society in Ukraine. *European Journal of Transformation Studies*. 2020. Vol. 8, Issue 1. P. 109–125. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/5000> (дата звернення: 03.01.2025).

12. Muth L., Peter C. Social Media Influencers' Role in Shaping Political Opinions and Actions of Young Audiences. *Media and Communication*. 2023. Vol. 11, Issue 3. P. 164–174. doi: <https://doi.org/10.17645/mac.v11i3.6750>.
13. Dreshpak V. M. Transformation of subjects of public communication in innovative information space of modern Ukraine. *International Journal of Information Systems and Change Management*. 2019. Vol. 11, Issues 3/4. P. 292–309. doi: <https://doi.org/10.1504/IJISCM.2019.107518>.
14. Perloff R. M. (2021). The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age. Routledge. doi : <https://doi.org/10.4324/9780429298851>.
15. Alberti A., De Serio L. (2020). Social media and politics: The case of Ukraine. *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal*. №3 (1). P. 65–86. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/gssfj-2020-0006>.
16. Молодь України 2021: участь у громадському житті. *Info Sapiens*. 2024. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=174> (дата звернення: 09.03.2025).
17. Громадська та політична активність молоді: сучасна дійсність. *Громадський проєкт*. 2024. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=hromadska-ta-politychna-aktyvnist-molodi-suchasna-dijsnist> (дата звернення: 16.02.2025).

REFERENCES

1. Kovalevska, T. A. (2023). Osoblyvosti politychnoi komunikatsii v merezhi Internet. *Rehionalni studii – Regional Studies*, 34, 91–95. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/34/34_2023.pdf#page=91 [in Ukrainian].
2. Lukach, K. V. (2018). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na rozvytok politychnoi komunikatsii. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii – State and Regions. Series: Social Communications*, 1, 135–139. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Guseva/publication/356667429_Podoroznij_naris_i_travelog_aspekti_komunikatsii/links/61a76a4a6864311d939011f8/Podoroznij-naris-i-travelog-aspekti-komunikatsii.pdf#page=135 [in Ukrainian].
3. Kryzhanivska, V. (2021). Tsyfrovyzatsiia politychnoi uchasti: zahrozy ta perspektyvy. *Naukovyi almanakh Hrani – Scientific Almanac Grani*, Vol. 24, 9, 82–90. doi: <https://doi.org/10.15421/172193> [in Ukrainian].
4. Kalina, I. I., Maistrenko, K. M., Kholashchynskyi, K. (2023). Rol tsyfrovyykh media ta sotsialnykh merezh u vyborchyykh kampaniiakh. *Publichne uriaduvannia – Public Administration*, Vol. 2, 35, 17–22. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2\(35\)-2](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2(35)-2) [in Ukrainian].
5. Hutsol, O., Hutsol, R.-U. (2024). Media ta polityka: yak ZMK vplyvaiut na politychni upodobannia ta perekonannia studentiv. *Intehrovani komunikatsii – Integrated Communications*, Vol. 1, 17, 115–122. doi: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1715> [in Ukrainian].
6. Svitla, V. V. (2023). Hromadska dumka ta politychni naslidky didzhitalizatsii: spetsyfika ta vektory vzaiemovplyvu [Public opinion and political consequences of digitalization:

- Specifics and vectors of interaction]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI». Political Science. Sociology. Law, Vol. 2, 58, 92–98. doi: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2\(58\).285610](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285610) [in Ukrainian].*
7. Hetman, Yu. (2023). Zarubizhnyi dosvid doslidzhen hromadsko-politychnoi aktyvnosti onlain. *Sociology: Theory, Methods, Marketing, 2, 104–115. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2023-2/7.pdf>* [in Ukrainian].
8. Poltorak, L. Yu. (2021). Mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid derzhavnoi polityky formuvannia aktyvnoi hromadianskoi pozytsii. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public Administration and Regional Development, 12, 454–475. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1617/1/%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%ba%20%d0%9b.%20%d0%ae..pdf>* [in Ukrainian].
9. Parkhomenko-Kutsevil, O. (2024). Tsyfrovyzatsiia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi – Current Issues in Modern Science, Vol. 1, 19, 207–219. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)-207-219](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-207-219)* [in Ukrainian].
10. Putrashyk, V. I., Marchuk, H. I., Plekhanova, T. M. (2024). Tsyfrova zhurnalistyka ta vplyv sotsialnykh merezh na formuvannia hromadskoho uiavlennia pro rosiisko-ukrainsku viinu. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific Notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism, Vol. 35(74), part 2(2), 189–195. doi: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/30>* [in Ukrainian].
11. Kutsyk, A., Golovei, V. (2020). Social networks as a factor in the development of civil society in Ukraine. *European Journal of Transformation Studies, Vol. 8, 1, 109–125. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/5000>*
12. Muth, L., Peter, C. (2023). Social Media Influencers' Role in Shaping Political Opinions and Actions of Young Audiences. *Media and Communication, Vol. 11, 3, 164–174. doi: <https://doi.org/10.17645/mac.v11i3.6750>*
13. Dreshpak, V. M. (2019). Transformation of subjects of public communication in innovative information space of modern Ukraine. *International Journal of Information Systems and Change Management, Vol. 11, 3/4, 292–309. doi: <https://doi.org/10.1504/IJISCM.2019.107518>*
14. Perloff, R. M. (2021). The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429298851>
15. Alberti, A., De Serio, L. (2020). Social media and politics: The case of Ukraine. Geopolitical, *Social Security and Freedom Journal, Vol. 3,1, 65–86. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/gssfj-2020-0006>*
16. Molod' Ukrainy 2021: uchast' u hromadskomu zhytti (2024). *Info Sapiens. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=174>* [in Ukrainian].
17. Hromadska ta politychna aktyvnist' molodi: suchasna diisnist' (2024). *Hromadskyi prostir. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=hromadska-ta-politychna-aktyvnist-molodi-suchasna-diisnist>* [in Ukrainian].

Artemchuk Oleksandr Fedorovych, PhD student Department of Social Sciences and Humanities, Private Higher Educational Institution “European University”, Kyiv, Ukraine

Pobochii Roman Volodymyrovych, PhD student, Department of Social Sciences and Humanities, Private Higher Educational Institution “European University”, Kyiv, Ukraine

YOUTH OF UKRAINE IN THE ERA OF DIGITAL POLICY: INFORMATION TRANSFORMATIONS AND CHANGES IN OF POLITICAL CULTURE

The article focuses on the fact that young people, as the most active audience of digital platforms, are significantly influenced by the latest communication mechanisms, such as social networks, content personalisation algorithms and interactive formats. It has been found that along with positive changes, digital communication poses a number of challenges related to the spread of disinformation, manipulative content and the formation of information isolation. The relevance of the study is substantiated by the need to identify ways to optimise digital political communication to increase its transparency and efficiency. The author emphasises that in order to improve critical thinking skills in the field of politics among young people, it is necessary to implement media literacy education programmes, develop fact-checking mechanisms, use artificial intelligence technologies for early detection of disinformation and ensure transparency of digital platforms. It is recommended to pay special attention to the creation of interactive platforms that will engage young people in discussion and decision-making, increasing their trust in public and political initiatives.

Keywords: youth of Ukraine, political culture of youth, digital age, information transformations.

УДК 327:004.056

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331787>

Вівчар Інна Володимирівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна
e-mail: innavivchar79@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3661-101X

Постельжук Олександр Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна
e-mail: olexandr1506@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7123-7908

Валюх Людмила Іванівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна
e-mail: lydmullav@gmail.com.
ORCID ID: 0000-0002-0212-5400

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СФЕРА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПЕРІОД ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено кібербезпеку як ключовий компонент міжнародного співробітництва в умовах глобальної безпекової кризи. Проаналізовано трансформацію кіберзагроз у фактор стратегічної нестабільності та необхідність формування глобального режиму кібербезпеки. Розглянуто правові, технічні та інституційні аспекти реагування на кіберінциденти, діяльність міжнародних організацій (ITU, ENISA, NATO), а також європейські ініціативи (NIS2, CERT-EU). Визначено особливості участі України в міжнародних кібербезпекових механізмах і наголошено на потребі уніфікації нормативних підходів, посиленні кіберспроможностей і між-державній координації дій. Кібербезпека трактується як глобальне публічне благо, що потребує багаторівневого управління та політичної солідарності.

Ключові слова: кібербезпека, міжнародне співробітництво, кібератаки, глобальна безпека, інституційна архітектура, кіберзагрози, цифровий суверенітет.

Постановка проблеми дослідження, що стосується кібербезпеки як сфери міжнародного співробітництва в умовах глобальної кризи безпеки, ґрунту-

ється на усвідомленні принципово нових викликів, які постають перед міжнародною спільнотою в цифрову епоху. Сутність проблеми полягає в тому, що стрімка цифровізація всіх сфер життєдіяльності, з одного боку, відкриває нові можливості для розвитку, але з іншого, – створює вразливі точки, які дедалі частіше використовуються державними й недержавними суб'єктами для реалізації агресивних дій у кіберпросторі.

У такому контексті кіберзагрози вже не мають локального або регіонального характеру – вони є транснаціональними за своєю природою, здатними одночасно паралізувати будь-яку інфраструктуру, дестабілізувати цілі сектори економіки, впливати на політичні процеси й підривати довіру до демократичних інституцій. Особливої гостроти проблема набуває в умовах ескалації традиційних форм конфліктів, коли кіберпростір перетворюється на один із ключових театрів бойових дій.

Це яскраво демонструє приклад повномасштабної війни Росії проти України, яка супроводжується масштабними кібератаками на урядові структури, об'єкти критичної інфраструктури, медіа, приватний сектор і громадянське суспільство. Водночас реагування на ці загрози не може бути ефективним без міждержавної координації, оперативного обміну даними про інциденти, уніфікації нормативно-правових підходів та об'єднання технічних ресурсів для протидії загрозам у реальному часі. На тлі зростання частоти та складності кібератак, виявляється дефіцит загальноприйнятих міжнародно-правових механізмів регулювання поведінки більшості держав у сучасному кіберпросторі. Відсутність консолідованих норм, які б унормовували межі допустимого в умовах конфлікту, питання відповідальності за використання шкідливих програм, захист цивільної інфраструктури або реагування на кіберінциденти, значно ускладнює можливість ефективної превенції та притягнення до відповідальності винних. Проблемою є нерівномірність кіберспроможностей різних країн, що створює глобальний цифровий розрив і посилює асиметрію у спроможності до протидії таким кіберзагрозам.

У цьому контексті надзвичайної **актуальності** набуває питання міжнародної солідарності, передачі технологій, підвищення кіберосвіченості та підтримки країн, що розвиваються у формуванні їхніх кіберзахисних механізмів. Тож проблемне поле дослідження охоплює як політико-правові, так і технологічні аспекти кібербезпеки, з акцентом на необхідності системного, міждисциплінарного підходу до формування ефективного міжнародного співробітництва в цій сфері. Розв'язання означеної проблеми потребує комплексної мобілізації багатьох ресурсів, нової моделі довіри між державами, інтеграції приватного сектору та забезпечення балансу між безпекою, правами людини та свободою інтернету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблематиці кібербезпеки як сфери міжнародного співробітництва в умовах нинішньої глобальної кризи безпеки, демонструє високий рівень міждисциплінарної зацікавленості щодо теми та наявність як теоретичних, так і практичних наукових розробок у цій галузі. Представлені джерела охоплюють спектр аспектів – від філософсько-правових основ до аналізу конкретних інституційних механізмів і практик міжнародної взаємодії. У роботі М. Барана акцентовано увагу на правових принципах регулювання інституту інформаційної безпеки, що є наразі концептуально важливим для розуміння кібербезпеки як складника ширшої інформаційної парадигми [2]. Автор підкреслює необхідність гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами, зокрема в частині правових визначень, що має вкрай важливе значення в умовах транснаціонального характеру кіберзагроз.

У низці робіт – С. Савчука [17], В. Гавриляка [10] – розкрито перспективи інтеграції України в європейську систему кібербезпеки. Ідеться про поступове наближення до нормативного поля ЄС включно з директивами NIS/NIS2, розвиток національної інституційної архітектури (CERT-UA, Національний координаційний центр) та зміцнення спроможності до транскордонного реагування на такі інциденти. Ці дослідження наголошують на потребі системного підходу до побудови спроможності як основи для повноцінної участі в глобальних безпекових процесах.

Дослідження М. Сливки [5] присвячено практичному виміру міжнародної взаємодії України у сфері кібербезпеки. Особливо цінною є увага до інституційних механізмів співпраці, таких як діяльність у рамках FIRST, співпраця з НАТО та ООН, а також участь у багатосторонніх платформах, що сприяють оперативному обміну інформацією. У працях О. Архипова, В. Бровка [8] та Л. Веселової [9] явно простежується прагнення до концептуального переосмислення феномену кібербезпеки.

Працю Д. Дубова присвячено аналізу кіберпростору як нового виміру геополітичного суперництва. У ній обґрунтовується, що цифрове середовище трансформує природу міжнародної конкуренції, де держави втрачають монополію на насильство, а основними загрозами стають асиметричні, децентралізовані та нелінійні форми впливу. Автор акцентує на необхідності розроблення національної кіберстратегії, що поєднує технологічну адаптивність і превентивну безпеку в умовах глобальної динаміки [11]. Робота С. Савчука зосереджена на викликах та можливостях інтеграції України в систему кібербезпеки Європейського Союзу. Автор аналізує стан нормативної сумісності, наявні бар'єри інституційного та технічного характеру, а також перспективи приєднання України до ключових європейських структур, таких як ENISA

і CERT-EU. Запропоновано заходи з посилення національного потенціалу, гармонізації законодавства та налагодження стійкої оперативної взаємодії з державами – членами ЄС [17]. Праця А. Тарасюка є фундаментальним дослідженням теоретико-правових основ кібербезпеки України. У дисертації системно висвітлено нормативне регулювання у сфері захисту кіберпростору, проаналізовано функціональну взаємодію органів національної безпеки, обґрунтовано потребу в оновленні законодавства з урахуванням принципів технологічної нейтральності, пропорційності, субсидіарності та верховенства права. Значну увагу приділено критичному переосмисленню інституційної архітектури та необхідності її трансформації відповідно до викликів кіберсередовища [18]. Узагальнено ці джерела забезпечують міждисциплінарне підґрунтя для аналізу кібербезпеки України крізь призму стратегічних, інтеграційних і правових підходів.

Формулювання цілей. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування кібербезпеки як самостійної та стратегічно важливої сфери міжнародного співробітництва в умовах глобальної кризи безпеки з визначенням її ролі в забезпеченні цифрового суверенітету, стабільності міжнародної системи та захисту сучасної критичної інфраструктури. Основної уваги приділяється з'ясуванню того, яким чином міжнародна взаємодія у сфері кібербезпеки може протистояти зростанню транснаціональних загроз, а також зменшувати асиметрію кіберспроможностей між державами та формувати нові моделі управління цифровим середовищем.

Цілями цього дослідження виступають: розроблення науково вивірених підходів до інституціоналізації та нормативної уніфікації міжнародної кіберспівпраці, вивчення основних механізмів і практик узаємодії між державами, міжурядовими організаціями та приватним сектором у протидії кіберзагрозам, а також виявлення потенціалу національних держав (зокрема України), щодо участі у формуванні міжнародної кіберполітики як одного з ключових напрямів нової архітектури глобальної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні та методологічні засади дослідження кібербезпеки як феномену міжнародних відносин, ґрунтуються на міждисциплінарному синтезі сучасного безпекознавства, інформаційного та міжнародного права, а також системного аналізу, що дозволяє розглядати кіберпростір одночасно як соціотехнічну систему, правовий режим і арену політичного протиборства. Вихідним поняттям виступає «безпека» в її соціальному вимірі як збалансований стан функціонування суспільних систем, що передбачає своєчасне розпізнавання та мінімізацію загроз. Саме так його науково інтерпретують О. Довгань, В. Пилипчук, О. Баранов і І. Корж [7], пропонуючи визначити кібербезпеку як структурний компонент інформацій-

ної безпеки з власними мережевими, інтернет- та аплікативними підрівнями. Методологічний каркас формують кілька взаємодоповнювальних рівнів. На макрорівні використовуються світоглядні й філософські підходи, що спираються на концепцію глобального інформаційного суспільства та ідею цифрового суверенітету держав. Це зумовлює потребу в універсальному та інтегрованому підході до аналізу кіберзагроз, адже вони переплітаються з політичними, економічними та соціальними процесами світової системи [9].

Мезорівень охоплює соціально-правові та організаційні механізми, де, за А. Тарасюком, ключову роль завжди відіграють норми міжнародного й національного права, багаторівнева культура кібербезпеки та державно-приватне партнерство у сфері критичної інфраструктури. На мікрорівні в центрі уваги перебуває людина як найуразливіший суб'єкт інформаційних правовідносин. З методологічного погляду, визначальними є принципи комплексності, варіативності та соціальної інклюзивності, що забезпечують можливість поєднання системного, ризикологічного, правового та сучасного конструктивістського аналізу кібербезпеки. Водночас системний аналіз, за А. Тарасюком, дозволяє ідентифікувати взаємозв'язки між природними, техногенними та соціополітичними процесами в кіберсередовищі й будувати нормативні алгоритми їхнього правового регулювання [18]. Ризикологічний підхід спрямовано на кількісне оцінювання й прогнозування кіберінцидентів з урахуванням транснаціональної природи різних загроз, а правовий – на гармонізацію національного законодавства з нормами міжнародного публічного права та «Будапештської конвенції», зокрема через уточнення категорій «стан захищеності», «кіберзагроза», а також «кіберзлочин» [2].

Конструктивістська перспектива пояснює, як сучасні держави шляхом кібердипломатії формують спільні смисли та норми поведінки, утверджуючи кібербезпеку як нову «третю ділянку» безпекового порядку, поряд із сушею та морем [9]. Окрему методологічну проблему становить термінологічна невизначеність. Як слушно акцентують О. Архипов і В. Бровко, відсутність уніфікованого понятійного апарату ускладнює порівняльні дослідження й розроблення узгоджених міжнародних стандартів [8]. Це зумовлює потребу у фасетному аналізі дефініцій кібербезпеки, кіберпростору та кіберзагроз, що дозволяє виділити інваріантні ознаки й уникнути семантичних викривлень. Таким чином, теоретико-методологічні засади дослідження кібербезпеки в міжнародних відносинах спираються на поєднання світоглядних і правових концепцій безпеки, міждисциплінарних методів системного та ризикового аналізу, а також конструктивістського розуміння нормотворчої ролі держав у кіберпросторі. Такий гнучкий підхід забезпечує наукову цілісність, дозволяє інтегрувати національні інтереси в архітектуру цифро-

вої безпеки та формулювати правові й політичні механізми нейтралізації кіберзагроз [18].

У законодавчому полі України, ключовим міжнародно-правовим орієнтиром у сфері кібербезпеки виступає Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція, 2001 р.), ратифікована Верховною Радою України (ВРУ) Законом №2824-IV від 7 вересня 2005 р. із застереженнями та заявами. Для України вона набрала чинності 1 липня 2006 р. Сам факт ратифікації інтегрував національну правову систему до єдиного транскордонного механізму протидії кіберзагрозам, а також поклав на державу обов'язок криміналізувати незаконний доступ, перехоплення, втручання в дані й системи, комп'ютерне шахрайство та порнографічні злочини проти дітей, запровадити корпоративну відповідальність і процедурні інструменти збереження, вилучення та міжнародного обміну електронними доказами [12].

У практичному вимірі це означає, що слідчі органи України зобов'язані оперативно співпрацювати з цілодобовою контактною мережею 24/7, забезпечувати термінове збереження всіх трафікових даних, а також використовувати спрощені процедури транскордонного доступу до відкритих інформаційних ресурсів або даних, добровільно наданих їхнім власником. Конвенція передбачає механізм екстрадиції та взаємної правової допомоги, який діє незалежно від наявності двостороннього договору, що критично підсилює можливості Києва під час розслідування здійснених кібератак за умов глобальної безпекової турбулентності. Водночас ВРУ, залишивши застереження щодо окремих процесуальних статей, зберегла суверенне право обмежувати співпрацю лише тоді, коли вона суперечить основоположним інтересам держави, що забезпечує баланс між міжнародними зобов'язаннями й внутрішньою безпекою. Отже, через ратифікацію Будапештської конвенції українське законодавство отримало нормативну рамку, яка синхронізує внутрішню кримінально-процесуальну практику з новітніми європейськими стандартами і зміцнює міжнародне партнерство у сфері кібербезпеки, особливо актуальне в умовах поточної глобальної кризи безпеки [12].

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (№2163-VIII) у редакції від 20.04.2025 встановлює комплексну нормативно-правову базу для захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави в кіберпросторі. Він визначає правові та організаційні засади державної політики в сфері кібербезпеки, окреслює повноваження ключових суб'єктів, механізми координації їхніх дій, встановлює принципи взаємодії державного та приватного секторів, а також інтегрує міжнародні стандарти та рекомендації ЄС і НАТО в національне законодавство. Визначення базових термінів у ст. 1 є фундаментальною частиною Закону. Поняття «кібер-

інцидент», «кібератака», «кіберзагроза» і «кіберзахист» визначаються з достатньою конкретністю, що дозволяє чітко розмежувати відповідальність суб'єктів у сфері реагування на подібні події.

Так, «кіберзахист» включає організаційні, правові, інженерно-технічні заходи, криптографічний та технічний захист інформації з метою протидії кіберзагрозам, забезпечення стійкості та конфіденційності інформаційних ресурсів. Відповідно до статей 4 і 5, об'єктами кібербезпеки є не тільки критична інфраструктура, але й конституційні права громадян, суспільний розвиток, суверенітет і територіальна цілісність Української держави. Закон передбачає систему державних та громадських суб'єктів, які залучаються до забезпечення кібербезпеки. Центральним органом, відповідальним за координацію та оперативне реагування, є Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Уповноваженим органом у сфері реалізації політики є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка керує національною системою реагування на кіберінциденти (CERT-UA). Водночас ключовими механізмами забезпечення кібербезпеки, відповідно до ст. 8, є формування та адаптація державної політики згідно зі стандартами ЄС і НАТО, нормативне регулювання, проведення навчань для профільних фахівців, створення команд реагування на кіберінциденти (CSIRT), функціонування систем оцінювання стану кіберзахисту, криптографічного захисту та резервування державних інформаційних ресурсів.

Важливою інновацією є запровадження Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів, що передбачає зберігання всіх резервних копій критично важливих даних для безперервного функціонування державних органів навіть під час кризових ситуацій чи воєнного стану. Стаття 9 деталізує організацію національної системи реагування на кіберінциденти, що складається з національної команди CERT-UA, галузевих і регіональних команд CSIRT, Центру кіберзахисту Національного банку (CSIRT-NBU), а також військового центру кіберзахисту Міністерства оборони (MIL. CERT-UA). Координацію оперативного реагування здійснює постійно діюча Об'єднана група реагування на кіберінциденти при Національному координаційному центрі кібербезпеки. Ця модель є цілісною та забезпечує як централізоване керівництво, так і децентралізоване галузеве та регіональне реагування. Стаття 9¹ визначає порядок обміну інформацією щодо кіберінцидентів через спеціальну платформу, підтримувану Держспецзв'язком. Власники об'єктів критичної інформаційної інфраструктури зобов'язані швидко надавати обов'язкові повідомлення про значні кіберінциденти, що забезпечує прозорість, своєчасність та ефективність реагування.

У ст. 10 передбачено взаємодію держави з приватним сектором, що включає обмін інформацією про кіберзагрози, спільні освітні програми, державно-приватні проєкти, залучення експертного середовища, а також підтримку волонтерських організацій. Це дозволяє забезпечити синергію між державними структурами та приватним сектором у реагуванні на кіберзагрози. Важливим аспектом є положення ст. 13, яка визначає джерела фінансування кібербезпеки, зокрема державні бюджети, власні кошти суб'єктів, міжнародну технічну допомогу. Це дозволяє забезпечити фінансову стабільність заходів із кіберзахисту. Стаття 14 передбачає активне міжнародне співробітництво України у сфері кібербезпеки, що включає двосторонні й багатосторонні угоди, участь у міжнародних навчаннях, а також узаємодію з міжнародними організаціями. Це забезпечує інтеграцію української системи кібербезпеки в глобальний контекст. Остання редакція Закону суттєво посилює контроль та відповідальність у сфері кіберзахисту. Стаття 15 передбачає регулярний незалежний аудит суб'єктів національної кібербезпеки з обов'язковим звітуванням перед вищими органами влади, що гарантує постійний моніторинг ефективності вжитих заходів [14].

Еволюція кібербезпеки як предмета міжнародного співробітництва характеризується системною трансформацією, що відображає перехід від розрізнених національних зусиль до створення комплексних міжнародних механізмів узаємодії, які координуються впливовими міжнародними організаціями. На початковому етапі кібербезпека розглядалася переважно як суто технічна та юридична проблема, що вирішувалась окремими державами у відповідь на поодинокі інциденти та загрози. Проте з часом кіберпростір, через свою безмежну природу та транснаціональний характер кіберзлочинів, виявився неможливим для ефективного управління виключно на національному рівні, що і стало рушієм до активізації міжнародної співпраці, вироблення спільних політик та якісної уніфікації регуляторних практик. Центральну роль у цьому процесі відіграє Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) – спеціалізована агенція ООН, яка ініціювала розроблення Глобальної програми кібербезпеки (Global Cybersecurity Agenda). Ця програма сформувала системний підхід до міжнародного управління кібербезпекою, що базується на 5 ключових стратегічних стовпах: правовому, технічному, організаційному, кадровому розвитку та міжнародному співробітництві. Кожен із цих напрямів став базисом для міжнародної координації, посилення діалогу та стандартизації кібербезпекових практик [3].

У правовій площині сучасне міжнародне співробітництво значно еволюціонувало через спроби створення спільних нормативних рамок, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинністю та усунення прогалин у юрисдикції.

Ключовими прикладами таких зусиль є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція 2001 р.), Конвенція Африканського Союзу про кібербезпеку та захист персональних даних (2014 р.), а також інші регіональні угоди. Вони створили передумови для транскордонної правової співпраці, гармонізації юридичних визначень кіберзлочинів та ефективної взаємодії правоохоронних органів. Технічний аспект еволюції міжнародної кібербезпеки яскраво представлений розвитком і поширенням команд швидкого реагування на комп'ютерні інциденти (CERT та CSIRT) [3].

Ці спеціалізовані структури стали ключовим механізмом як для оперативного реагування на кіберзагрози, так і для проактивного забезпечення інформаційної безпеки. Регіональні мережі на кшталт «Asia-Pacific CERT» (APCERT) та «Africa CERT» (AfricaCERT) продемонстрували високий рівень координації між країнами, дозволяючи швидко поширювати важливу інформацію про загрози та ефективно реагувати на інциденти в глобальному масштабі. З організаційної точки зору, помітною є тенденція до створення спеціалізованих державних органів та агенцій, що відповідають за кібербезпекову політику та координацію національних зусиль. Такі органи, як Федеральне бюро інформаційної безпеки Німеччини, Офіс з питань кібербезпеки Великої Британії та Міністерство науки, ІКТ і майбутнього планування Республіки Корея, стали центральними елементами управління кібербезпекою в національному та міжнародному масштабах. Кадровий розвиток також суттєво змінився: від поодиноких заходів до цілісних, стратегічних програм освіти та просвіти суспільства у сфері кібербезпеки. Такі ініціативи, як австралійська кампанія «Stay Smart Online», канадська програма «Get Cyber Safe» та американська кампанія «StaySafeOnline», свідчать про системні міжнародні зусилля з формування безпечних навичок користувачів та значного підвищення рівня загальної інформаційної безпеки населення. ITU підтримує такі програми, надаючи технічні інструменти для моніторингу та аналізу кіберзагроз (наприклад, HORNET та AWARE) [3].

Найбільшу трансформацію продемонстрував напрям міжнародної співпраці, що полягає у створенні та розширенні мереж обміну інформацією, публічно-приватних партнерств і багатосторонніх цільових угод. Яскравими прикладами цього є Міжнародна стратегія кіберзалучення Австралії, співпраця держав із такими організаціями, як ENISA (Агентство ЄС із питань мережевої та інформаційної безпеки), ОБСЄ, НАТО та низка регіональних і міждержавних конвенцій і домовленостей. Узаємодія держав у рамках цих структур дозволяє ефективніше координувати дії щодо запобігання кіберзагрозам та оперативно реагувати на спільні виклики. Порівняльний аналіз ОЕСР (OECD, 2012 р.) національних стратегій кібербезпеки в 10 країнах по-

казав, що попри певні відмінності у визначеннях та термінології країни мають спільні підходи до вирішення кіберзагроз, інтегруючи у свої стратегії всі 5 основних напрямів ІТУ.

У своїх рекомендаціях 2018 р. щодо розроблення національних стратегій кібербезпеки ІТУ також запропонував включити тематичні сфери управління ризиками, захисту критичної інфраструктури, нормативного регулювання, а також поглибленої міжнародної співпраці, що стало додатковим стимулом для формування більш ефективної системи міжнародного управління кібербезпекою [11]. Інституційна архітектура міжнародної взаємодії у сфері кібербезпеки є багаторівневою та включає широкий спектр суб'єктів – міжурядові організації, спеціалізовані агентства, координаційні структури, а також багатосторонні ініціативи та платформи, що забезпечують співпрацю держав, недержавних акторів і приватного сектору. Основна мета такої архітектури полягає в координації дій, уніфікації стандартів, обміні інформацією та нарощуванні спільного потенціалу для протидії глобальним кіберзагрозам сучасності.

Одним із центральних елементів цієї архітектури є Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), який ініціював створення Глобального порядку денного з кібербезпеки, як рамки для зміцнення безпеки та довіри в інформаційному суспільстві. Цей документ окреслює п'ять основних напрямів міжнародної взаємодії: правовий (гармонізація законодавства), технічний (реагування на інциденти та розбудова CERT/CSIRT), організаційний (стале інституційне забезпечення), освітньо-тренінговий (підвищення спроможності) і кооперативний (інформаційний обмін, партнерства). На регіональному рівні важливу роль відіграють організації, як-от Європейський Союз, зокрема через Агентство ЄС з кібербезпеки (ENISA), що здійснює координацію заходів безпеки, формує політику та підтримує держави-члени в реагуванні на кіберінциденти. ЄС також розвиває власну нормативну базу, як-от Директива NIS2 щодо безпеки мереж та інформаційних систем, що вимагає від країн-членів створення національних CSIRT, визначення операторів критичних послуг і забезпечення міждержавного обміну інформацією. На рівні НАТО інституційну взаємодію забезпечує Комітет з кібероборони, Кооперативний центр передового досвіду з кібероборони в Естонії (CCDCOE) та спеціалізовані підрозділи в рамках Спільної безпекової політики. НАТО реалізує концепцію колективної безпеки в кіберпросторі, що передбачає підтримку партнерів, зокрема України, через спільні тренінги, обмін даними, технічну допомогу та інтеграцію в навчальні програми Альянсу [3].

Україна, як активний учасник міжнародного кіберпростору, поступово вбудовується в цю архітектуру. Вона є учасницею спільних проєктів

із НАТО, ООН, ОБСЄ, FIRST, а також двосторонніх форматів зі США, Великою Британією, Ізраїлем та іншими технологічно розвинутими державами. Законодавчо закріплено можливість міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, а також взаємодії з міжнародними організаціями з питань обміну інформацією, спільного розслідування інцидентів та напрацювання стандартів. Особливе значення мають багатосторонні цільові угоди, такі як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), яка встановлює нормативно-правові основи транскордонної співпраці в сфері протидії кіберзлочинності [5].

Інші приклади – Африканська конвенція з кібербезпеки та захисту персональних даних, Арабська конвенція з протидії ІТ-злочинам тощо. Такі угоди закладають міжнародно-правові механізми взаємодії, обміну доказами, екстрадиції та спільного розслідування кіберінцидентів [6]. Також у межах інституційної архітектури важливу роль відіграють інформаційно-аналітичні платформи, як-от MISP (Malware Information Sharing Platform) та ініціативи приватного сектору, серед яких програмні рішення типу Bug Bounty. Вони розширюють рамки взаємодії до горизонтального рівня, де приватні компанії, дослідники безпеки та уряди завжди виступають партнерами у виявленні вразливостей, обміні індикаторами компрометації та відпрацюванні сценаріїв реагування. Узагальнюючи, інституційна архітектура міжнародної взаємодії у сфері кібербезпеки є динамічною, поліцентричною системою, що поєднує нормативну, технічну, операційну та освітню компоненти. Її ефективність зумовлена готовністю всіх країн до інтеграції, забезпечення прозорості у взаємодії, спільного розроблення рішень і стандартів, а також інституційної сталості та гнучкості у відповідь на новітні виклики цифрової епохи.

У сучасному цифровому середовищі кібербезпека стала ключовим елементом національної безпеки, особливо в контексті зростання загроз із боку державних акторів. Росія активно використовує кіберінструменти для впливу на політичні процеси в інших країнах, що підтверджується низкою інцидентів у континентальній Європі. У листопаді 2024 р. Румунія стала об'єктом такої масштабної кіберкампанії, спрямованої на втручання у президентські вибори. Наприклад, правий кандидат К. Георгеску несподівано здобув перемогу в першому турі виборів, що викликало підозри щодо можливого зовнішнього впливу. Розслідування виявило, що кампанія К. Георгеску отримала значну підтримку через соціальні мережі, особливо TikTok, де його повідомлення активно поширювалися за допомогою ботів і фальшивих акаунтів. Ці дії були лише частиною ширшої російської стратегії гібридної війни, спрямованої на дестабілізацію демократичних процесів у країнах Європи.

Румунський Конституційний суд анулював результати цих виборів, посиляючись на докази іноземного втручання, включаючи кібернапади на виборчі системи і незаконне фінансування кампанії самого К. Георгеску. Це рішення викликало кризу та масові протести в країні [4].

У травні 2024 р. уряд Німеччини звинуватив Росію у здійсненні кібератак на правлячу Соціал-демократичну партію Німеччини (SPD), а також на оборонні та аерокосмічні компанії. Група APT28, пов'язана з Головним управлінням Генерального штабу ЗС РФ, використовувала вразливість у Microsoft Outlook для доступу до електронної пошти та інших конфіденційних даних. Ці дії були розцінені німецьким урядом як серйозне втручання в демократичні структури країни [13]. У 2023 р. група NoName057(16), що пов'язана з Росією, здійснила DDoS-атаки на вебсайти кількох голландських прів. Ці атаки були спрямовані на дестабілізацію критичної інфраструктури країни та виявили вразливості в системах кібербезпеки [19]. У 2024 р. група APT28 провела кіберрозвідки проти чеських урядових установ, використовуючи вразливість у Microsoft Outlook для отримання доступу до конфіденційної інформації. Ці дії були частиною операції росіян з кіберрозвідки, спрямованої на збір інформації про політичні та економічні процеси в країні [16]. Такі приклади демонструють, що державні кібератаки стали системним інструментом у геополітичному протистоянні Заходу та Москви. Міжнародна інституційна архітектура кібербезпеки повинна адаптуватися до цих викликів, забезпечуючи координацію, обмін інформацією та спільну відповідь на загрози. Демократичні країни повинні об'єднати зусилля для захисту своїх інститутів від втручання та забезпечення цілісності виборчих процесів.

Еволюція кібербезпеки як предмета міжнародної взаємодії розпочалася з усвідомлення неможливості ефективної протидії кіберзагрозам в умовах ізольованої національної політики. Визначальну роль у формуванні інституційної архітектури цієї взаємодії відіграли такі організації, як Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), який ініціював Глобальну програму з кібербезпеки (Global Cybersecurity Agenda), що передбачає п'ять стратегічних напрямів: правовий, технічний, організаційний, навчальний та коопераційний. Ці напрями гнучко охоплюють гармонізацію законодавства, створення CERT / CSIRT-структур, різні національні стратегії кіберзахисту, системи підготовки кадрів та міжвідомчу координацію як усередині держав, так і між ними.

У межах ЄС ключовими інституціями, що забезпечують координацію та реагування на кіберзагрози, виступають ENISA, CERT-EU та EU-CyCLONe. Згідно з аналітичною статтею С. Савчука (2024 р.), саме завдяки цим структурам було закладено багаторівневу модель цифрової безпеки, яка інтегрує цивільний, військовий та приватний сектори в єдину мережу реагу-

вання на кіберінциденти. Ця система посилюється впровадженням директив NIS/NIS2, Закону про кібербезпеку та Закону про кіберсолідарність, які забезпечують нормативне підґрунтя для обов'язкової міждержавної співпраці, обміну інформацією та спільних навчань. У сучасному світі така координація стає критично важливою у світлі численних атак, зокрема з боку Російської Федерації (РФ), Китайської Народної Республіки (КНР) та Північної Кореї.

Прикладом транснаціонального кібервтручання є російські спроби вплинути на вибори в Румунії у 2024 р., які були частиною ширшої стратегії дестабілізації через втручання в демократичні процеси країн ЄС. Як зазначає Politico, румунська влада у співпраці з CERT-RO та EU-CyCLONe змогла локалізувати спроби втручання через поширення різних фейкових новин і використання ботмереж на платформах соціальних медіа, контрольованих з Росії. Іншим показовим прикладом є багаторазові атаки з боку Північної Кореї на фінансові установи в країнах Південно-Східної Азії та в США, що мають на меті не лише політичну дестабілізацію, але й безпосереднє фінансування режиму через викрадення криптовалют. Ці атаки часто здійснюються угрупованням Lazarus Group, яке за оцінками аналітиків ENISA, використовує розгалужені інструменти соціальної інженерії, zero-day-експлойти та фішингові операції з високим рівнем адаптації до мовних і культурних контекстів жертв. Китай теж систематично використовує АРТ-групи, зокрема АРТ10 та АРТ41, для здійснення довгострокового кібершпиунства проти інфраструктурних об'єктів і науково-дослідних установ. У 2023 р. було зафіксовано інцидент, пов'язаний із проникненням у мережі Міністерства оборони Франції, при якому було скомпрометовано внутрішню документацію, що стосувалася співпраці в рамках PESCO. У відповідь на цей інцидент, EU-CyCLONe координував міждержавне розслідування та поширив технічні рекомендації на основі спільного аналізу CERT-EU та ENISA.

Тож кібербезпека стала не лише технічним чи юридичним завданням, а передусім інституційною формою реалізації міжнародної безпеки. Вона включає вертикальні й горизонтальні зв'язки між державами, агенціями, приватним сектором і науковою спільнотою. Як демонструє ЄС, лише інтегрована та координаційно підсилена модель сповна здатна протистояти складним асиметричним кіберзагрозам у глобальному просторі [14].

Формування глобального режиму кібербезпеки набуває особливої актуальності у зв'язку з глибокими трансформаціями, що відбуваються у сфері міжнародної безпеки, політики та технологій. На тлі стрімкої цифровізації державного управління, економіки, оборони та приватного сектора, питання розроблення й упровадження спільних глобальних норм, стандартів і ме-

ханізмів реагування на кіберзагрози стає необхідною умовою стабільності й довіри у міжнародному співтоваристві. Аналіз матеріалів В. Гавриляка свідчить про те, що європейська кібербезпекова стратегія, зокрема в рамках «Цифрового десятиліття», розглядає питання створення глобального / відкритого, стабільного та безпечного кіберпростору як ключового напрямку розвитку безпекової політики ЄС. Це передбачає розбудову національних кіберспроможностей, інтеграцію стандартів у союзні системи, створення спільних інституцій типу Спільного кіберпідрозділу (Joint Cyber Unit), а також реалізацію принципу «кібербезпека за замовчуванням» у цифрових інфраструктурах [10].

У глобальному вимірі перспективи формування режиму кібербезпеки залежать від здатності держав досягти консенсусу щодо ключових принципів кіберповедінки: суверенітету в кіберпросторі, недопущення агресивного використання кіберзасобів, прозорості дій, взаємної відповідальності за кібератаки, а також взаємного визнання інцидентів кібертероризму. Таке правове поле має ґрунтуватися на міжнародному праві, зокрема на принципах ООН щодо поведінки держав у кіберпросторі. Як зазначено в дослідженні О. Семененка та колективу, центральними викликами для глобального режиму є не лише технічна складність реагування на транскордонні атаки, а й брак узгоджених механізмів ідентифікації винних акторів, що унеможлиблює оперативне введення санкцій або відповідних заходів без шкоди для міждержавної співпраці. Спроби створити глобальний режим кібербезпеки стикаються з системною конкуренцією між моделями цифрового суверенітету.

Умовно можна виділити ліберальну модель (ЄС, США), яка наголошує на відкритості, інклюзивності та правових гарантіях захисту даних, і авторитарну модель (Китай, РФ), що акцентує на контролі, цензурі та «націоналізації інтернету». Ці моделі відображають не лише технічні чи політичні підходи, але й концептуальні уявлення про функціонування цифрового світу. Така дихотомія унеможлиблює уніфікацію нормативного поля і гальмує процес ратифікації спільних угод, як-от Будапештської конвенції про кіберзлочинність, яку Росія категорично не визнає.

Однак створення функціонального глобального режиму кібербезпеки можливе за умови послідовної інтеграції регіональних ініціатив, таких як Стратегія кібербезпеки ЄС, зусиль ООН та спеціалізованих агенцій, як-от ITU. Ключову роль тут відіграватиме впровадження спільних механізмів сертифікації кіберзахисту, обміну вкрай важливою інформацією між національними CSIRT / CERT структурами, розвиток систем раннього попередження

та створення міжнародних груп швидкого реагування. Україна в цьому контексті виступає як регіональний хаб з унікальним досвідом гібридної кібервійни, зокрема протистояння агресії РФ, що включає сотні інцидентів – від атак на енергетичні системи (BlackEnergy, Industroyer) до впливу на вибори, інформаційні операції, DDoS-атаки на урядові сайти та спроби інфільтрації в систему оборонного управління [15].

Отже, перспективи формування глобального режиму кібербезпеки пов'язано із запровадженням гнучкої моделі багаторівневої взаємодії, що включає технічну, правову, організаційну та політичну інтеграцію зусиль ключових міжнародних акторів. Успіх цієї моделі залежить від створення механізмів довіри, підтвердження відповідальності за атаки та розроблення єдиної нормативної рамки, прийнятної для більшості цифрових держав світу.

У контексті формування глобального режиму кібербезпеки найкращі практики, викладені у звіті «Кращі практики управління кібербезпекою», підготовленому в межах проекту ЄС-ПРООН, ілюструють еволюційні напрями, які можуть стати основою для універсалізації підходів до регулювання цифрових загроз і посилення стійкості інформаційного простору на глобальному рівні. Аналіз прикладів таких країн, як Велика Британія, Литва, Франція, Іспанія, США, Ізраїль і Нідерланди, дозволяє виділити ключові напрями, що становлять фундамент потенційного міжнародного режиму кібербезпеки. У всіх країнах, які є предметом аналізу, спостерігається високий рівень правової визначеності кіберзагроз, розвинені інституційні моделі реагування на кіберінциденти, а також активне міжвідомче й міжсекторальне співробітництво. Зокрема, у Великій Британії ключовими є правові механізми (наприклад Закон про зловживання комп'ютером), а також інституційна спроможність, що проявилася в успішному закритті понад 4 млн DDoS-атак у результаті міжнародної операції [1].

У Литві стратегія кібербезпеки включає заходи протидії деструктивному впливу РФ у кіберпросторі та чітке визначення обов'язків усіх суб'єктів, що відповідають за національну безпеку у сфері ІКТ. У США створено систему національного партнерства на базі CERT, активізовано державну підтримку приватного сектору та вдосконалено системи обміну інформацією. Окрему увагу слід звернути на діяльність Ізраїлю, який зазнав численних кібератак, але розвинув комплексну структуру кіберзахисту, включаючи ізраїльську модель CERT-IL та Інститут національного кіберуправління (INCB). Подібна структура з чітко визначеною вертикаллю відповідальності, дина-

мічною системою оцінки всіх ризиків і державно-приватним партнерством може бути прототипом глобальної моделі [1].

Інституційна архітектура таких країн вирізняється багаторівневою системою управління, що охоплює як національні урядові органи, так і спеціалізовані агентства, CERT, правоохоронні структури, органи захисту персональних даних, а також важливі освітні й наукові установи. Значущим елементом є створення правового підґрунтя для функціонування цієї архітектури, як-от у Литві, де Закон про кібербезпеку детально регламентує функції кожного учасника національної системи безпеки в цифровому просторі. На цьому тлі актуалізується необхідність посилення міжнародної координації. Формування глобального режиму кібербезпеки можливе через консолідацію національних стратегій, які існують, за допомогою, наприклад, таких інституцій, як МСЕ, Європейська комісія, ENISA, а також укладення правових угод типу Будапештської конвенції. При цьому кращі практики, напрацьовані згаданими державами, слугують взірцем для країн, що ще не мають сталої системи кібербезпеки.

У стратегічному вимірі створення такого режиму передбачає уніфікацію стандартів безпеки, обмін інцидентною аналітикою в реальному часі, гармонізацію кримінального та адміністративного законодавства у сфері боротьби з кіберзлочинністю, інтеграцію наявних регіональних платформ CERT / CSIRT, а також запровадження механізмів незалежного аудиту цифрової інфраструктури. Застосування кращих практик має відбуватися в умовах поваги до національного суверенітету, але водночас з урахуванням необхідності підвищення відповідальності національних держав за хостинг або спонсорування кібероперацій, що спрямовані на дестабілізацію інших країн. Перспективи формування глобального режиму кібербезпеки полягають у поетапній адаптації ефективних механізмів управління, які вже апробовані в практиках провідних країн, до міжнародного правового і координаційного рівня. Такий підхід сприятиме зменшенню кіберризиків, зміцненню довіри між багатьма державами, а також формуванню нового цифрового ландшафту, де поняття «безпека» стане основоположною характеристикою глобального інформаційного простору.

Висновки. У процесі еволюції міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки окреслилася принципово нова парадигма реагування на глобальні безпекові виклики цифрової епохи. Аналіз теоретичних засад, міжнародних практик, інституційної архітектури, нормативного поля та емпіричних прикладів дозволяє сформулювати певні висновки. По-перше, кібербезпека остаточно трансформувалася з вузькоспеціалізованої сфери

в один із ключових вимірів глобальної безпеки, що охоплює як національні стратегії, так і широку міждержавну взаємодію. По-друге, сучасний стан міжнародного правового регулювання не відповідає інтенсивності та складності кіберзагроз, що вимагає термінової уніфікації правових категорій, визначення відповідальності та розроблення міжнародно визнаних норм поведінки в кіберпросторі. По-третє, у структурному вимірі ефективна протидія кіберзагрозам передбачає багаторівневу, скоординовану модель, що включає державні органи, міжурядові організації, приватний сектор і дослідницьке середовище. По-четверте, на прикладі України, Румунії, Німеччини та інших країн Європи продемонстровано системність і транснаціональність ворожих кіберкампаній, зокрема з боку РФ, що підтверджує необхідність розроблення спільної європейської політики кіберпротидії, яка виходить за межі виключно технічного реагування. Узагальнюючи, можна стверджувати, що кібербезпека перестає бути виключно національною проблемою та стає спільною справою міжнародної спільноти, що вимагає формування нового глобального режиму з відповідними інституційними, правовими та організаційними механізмами.

З огляду на вищенаведене доцільними є такі **пропозиції**:

1. Ініціювати розроблення глобального кодексу новітньої кібернетичної поведінки держав на базі ООН із включенням норм щодо заборони втручання у виборчі процеси, атак на критичну інфраструктуру та використання кіберзасобів як інструменту гібридної війни.

2. Розширити юрисдикцію міжнародних організацій (ENISA, ITU, EU-CyCLONe) щодо координації розслідувань кібератак та обміну індикаторами компрометації між державами-членами.

3. Удосконалити механізми багаторівневої взаємодії між державами, у тому числі шляхом створення спільних CERT / CSIRT-груп із транскордонними повноваженнями на основі згоди сторін.

4. Запровадити обов'язкові незалежні (комплексні) аудити цифрової інфраструктури для країн, які беруть участь у спільних проєктах ЄС, НАТО, або програм технічної допомоги з метою забезпечення відповідності мінімальним стандартам кіберзахисту.

5. Розвивати програми кіберосвіти та обізнаності серед широкої аудиторії, включаючи державних службовців, журналістів, представників громадянського суспільства та студентів.

6. Забезпечити фінансову підтримку кіберреформ у країнах, що розвиваються за рахунок консолідованих фондів цифрової безпеки ЄС, Світового банку або ПРООН, що дозволить зменшити цифрову нерівність у кіберзахисті.

7. У межах існуючої європейської інтеграції України продовжити гармонізацію національного законодавства з Директивою NIS2, зокрема в частині визначення операторів критичних послуг, організації обміну інцидентною інформацією та розширення повноважень CSIRT-UA.

Реалізація зазначених заходів дозволить створити цілісну систему глобального управління кібербезпекою, яка буде здатною ефективно нейтралізувати новітні загрози, забезпечити суверенітет держав у цифровому середовищі та сприяти формуванню безпечного, відкритого й надійного глобального інформаційного порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кращі практики управління кібербезпекою : оглядовий звіт / підготов. Комітетом із питань цифрової трансформації ВР України в межах Проєкту ЄС-ПРООН з парламентської реформи. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Report_on_Cybersecurity_04.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
2. Baran M. V. Principles of legal regulation of the institute of information security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2021. Vol. 66. P. 129–134. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.22>.
3. Cybercrime Module 8. Key Issues: International Cooperation on Cybersecurity Matters. *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/cybercrime/module-8/key-issues/international-cooperation-on-cybersecurity-matters.html> (Last accessed: 24.04.2025).
4. Rainsford S. Romania hit by major election influence campaign and Russian cyber-attacks. *BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. 2024. 5 Dec. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cgq18w507dko> (Last accessed: 24.04.2025).
5. Slyvka M. M. International cooperation in the sphere of ensuring cyber security of Ukraine. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. No. 10. P. 489–491. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/121>.
6. Tietievin M. S. Experience of Ukraine in the field of international cooperation in the field of Cyber Security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Vol. 3, No. 82. P. 263–266. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.41> (Last accessed: 24.04.2025).
7. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 15 травня 2020 р.). Київ, 2020. 363 с. URL: <file:///C:/Users/E546/Downloads/Zbirnik2020.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
8. Архипов О. Є., Бровко В. Д. Кібербезпека – виникнення, формування, розуміння. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 2 (22). С. 6–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&P21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_

- DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/iblsd_2017_2_3.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
9. Веселова Л. Ю. Методологічні засади пізнання кібернетичної безпеки. *Південно-український правничий часопис*. 2019. Т. 2, № 4. С. 162–165. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.2.35>.
 10. Гавриляк В. Б. Стратегія кібербезпеки ЄС на цифрове десятиліття: перспективи для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2021. № 1. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2021_1_8 (дата звернення: 24.04.2025).
 11. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Київ : НІСД, 2014. 328 с. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/Dubov_mon-89e8e.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
 12. Конвенція про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи від 23.11.2001 : станом на 7 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 24.04.2025).
 13. Мельник Р. Німеччина звинуватила Росію в кібератаці торік і пригрозила наслідками. *Детектор Медіа*. 2024. 3 трав. URL: <https://detector.media/infospace/article/226339/2024-05-03-nimechchyna-zvynuvatyla-rosiyu-v-kiberatatsi-torik-i-rygrozyyla-naslidkamy/> (дата звернення: 24.04.2025).
 14. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України №2163-VIII від 05.10.2017 : станом на 20.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 24.04.2025).
 15. Рекомендації та перспективи впровадження досвіду іноземних держав в систему формування генезису розвитку кібертехнологій у сфері безпеки та оборони України / Семененко О., Островський С., Бондаренко М. та ін. *Social Development and Security*. 2023. Т. 13, № 4. С. 63–80. doi: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.4.6> (дата звернення: 24.04.2025).
 16. Розвідка Нідерландів: Росія активізувала гібридні атаки проти Європи. *Інститут масової інформації*. 2025. 22 квіт. URL: <https://imi.org.ua/news/rozvidka-niderlandiv-rosiya-aktivizovala-gibrydni-ataky-protu-yevropy-i67824> (дата звернення: 24.04.2025).
 17. Савчук С. О. Виклики та можливості інтеграції України в систему кібербезпеки ЄС. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 2 (108). С. 198–203. doi: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-2\(108\)-198-203](https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-198-203) (дата звернення: 24.04.2025).
 18. Тарасюк А. В. Теоретико-правові основи забезпечення кібербезпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.077. Київ, 2021. 461 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_0.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
 19. Чехія викликала посла Росії через кібератаки на уряд та критичну інфраструктуру. *Європейська правда*. 2024. 6 трав. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/6/7185356/> (дата звернення: 24.04.2025).
 20. Федонюк С. В. Міжнародні аспекти безпеки кіберпростору. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 178 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20718/1/Mizhnar_asp_bezp_kiberprostoru.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

21. Шемчук В. В. Основні напрями міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29, № 68. С. 125–130. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/2_2018/24.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

REFERENCES

1. Komitet z pytan' tsyfrovoi transformatsii Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2025.). *Kraschi praktyky upravlinnia kiberbezpekoiiu: Ohliadovyi zvit*. April 24, 2025 URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Report_on_Cybersecurity_04.pdf [in Ukrainian].
2. Baran, M. V. (2021). Principles of legal regulation of the institute of information security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 66, 129–134. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.22>
3. United Nations Office on Drugs and Crime. (2025). *Cybercrime Module 8 Key Issues: International Cooperation on Cybersecurity Matters*. 24 Apr. URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/cybercrime/module-8/key-issues/international-cooperation-on-cybersecurity-matters.html>
4. Rainsford, S. (2025). Romania hit by major election influence campaign and Russian cyber-attacks. *BBC News*. 24 Apr. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cgq18w507dco>
5. Slyvka, M. M. (2022). International cooperation in the sphere of ensuring cyber security of Ukraine. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 10, 489–491. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/121>
6. Tietievin, M. S. (2024). Experience of Ukraine in the field of international cooperation in the field of Cyber Security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 82(3), 263–266. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.41>
7. *Aktual'ni problemy upravlinnia informatsiinoi bezpeky derzhavy* (2020): proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv. URL: <file:///C:/Users/E546/Downloads/Zbirnik2020.pdf> [in Ukrainian].
8. Arkhipov, O. Ye., Brovko, V. D. (2017). Kiberbezpeka – vynykannia, formuvannia, rozuminnia. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspil'stva, derzhavy – Information security of individuals, society, and the state*, 2(22), 6–14. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/iblsd_2017_2_3.pdf [in Ukrainian].
9. Veselova, L. Yu. (2019). Metodolohichni zasady piznannia kibernetychnoi bezpeky. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 2(4), 162–165. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.2.35> [in Ukrainian].
10. Havryliak, V. B. (2021). Stratehiia kiberbezpek y ES na tsyfrove desiatylittia: perspektyvy dlia Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry*

- Prezydentovi Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration, 1, 46–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2021_1_8 [in Ukrainian].*
11. Dubov, D. V. (2014). Kiberprostir yak novyi vymir heopolitychnoho supernytstva. Kyiv: NISD. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/Dubov_mon-89e8e.pdf
12. Konventsiiia pro kiberzlochynnist'. (2005). *Rada Yevropy. vid 23.11.2001* (stanom na 7 veres. 2005 r.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 [in Ukrainian].
13. Melnyk, R. (2024). Nimechchyna zvynuvatyła Rosiiu v kiberatatsi toryk i prygozhela naslidkamy. *Detektor Media – Detector Media. 24, Apr.* URL: <https://detector.media/infospace/article/226339/2024-05-03-nimechchyna-zvynuvatyła-rosiyu-v-kiberatatsi-torik-i-prygozhela-naslidkamy/> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 №2163-VIII* (stanom na 20 kvit. 2025 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> [in Ukrainian].
15. Semenenko, O., Ostrovskiy, S., Bondarenko, M., Vovk, Y., Kutsenko, D. Rekomendatsii ta perspektyvy vprovadzhennia dosvidu inozemnykh derzhav v systemu formuvannia henezysu rozvytku kibertekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony Ukrainy. *Social Development and Security, 13 (4), 63–80.* doi: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.4.6> [in Ukrainian].
16. Instytut masovoi informatsii. (2025). Rozvidka Niderlandiv: Rosiia aktyvizuvala hibrydni ataky proty Yevropy. *Instytut masovoi informatsii – Institute of Mass Information.* URL: <https://imi.org.ua/news/rozvidka-niderlandiv-rosiya-aktyvizuvala-gibrydni-ataky-proty-yevropy-i67824> [in Ukrainian].
17. Savchuk, S. O. (2024). Vyklyky ta mozhlyvosti intehtatsii Ukrainy v systemu kiberbezpeky ES. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economics, Management and Administration, 2(108), 198–203.* doi: <https://doi.org/10.26642/ema-2024-2%28108%29-198-203> [in Ukrainian].
18. Tarasiuk, A. V. (2021). Teoretyko-pravovi osnovy zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Doctor's thesis. Kyiv: IPPI. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_0.pdf [in Ukrainian].
19. Chekhiiia vyklykala posla Rosii cherez kiberataky na uriad ta krytychni infrastruktury. (2024). *Yevropeiska pravda – European truth. 6 May.* URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/6/7185356/> [in Ukrainian].
20. Fedoniuk, S. V. (2022). Mizhnarodni aspekty bezpeky kiberprostoru. Luts: Vezha-Druk. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20718/1/Mizhnar_asp_bezp_kiberprostoru.pdf [in Ukrainian].
21. Shemchuk, V. V. (2018). Osnovni napriamy mizhnarodnoho spivrobotnytstva u sferi kiberbezpeky. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Legal Sciences, 29(68), 125–130.* URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/2_2018/24.pdf [in Ukrainian].

Vivchar Inna Volodymyrivna, Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Rivne State University for the Humanities, Ukraine

Postel'zhuk Oleksandr Petrovich, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Rivne State University for the Humanities, Ukraine

Valiukh Lyudmila Ivanivna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Rivne State Humanitarian University, Ukraine

CYBERSECURITY AS A SPHERE OF INTERNATIONAL COOPERATION DURING THE GLOBAL SECURITY CRISIS

The article examines cybersecurity as a key component of international cooperation amid a global security crisis. It analyzes the transformation of cyber threats into a factor of strategic instability and emphasizes the need to establish a global cybersecurity regime. The study explores legal, technical, and institutional dimensions of cyber incident response, the role of international organizations (ITU, ENISA, NATO), and European initiatives (NIS2, CERT-EU). Particular attention is given to Ukraine's involvement in international cybersecurity mechanisms, highlighting the importance of harmonizing regulatory approaches, strengthening national cyber capacities, and enhancing interstate coordination. Cybersecurity is conceptualized as a global public good requiring multilevel governance and political solidarity.

Keywords: cybersecurity, international cooperation, cyberattacks, global security, institutional architecture, cyber threats, digital sovereignty.

Гетьман Костянтин Сергійович, аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна,
e-mail: getman.umax@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6015-3979>

ТЕХНОЛОГІЇ МІФОЛОГІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ

Досліджено технології міфологізації як засоби формування політичного консенсусу. Виявлено, що ці технології засновано на символічному переосмисленні реальності через архетипи, емоційно заряджені образи та міфологічні конструкції, які впливають на суспільну свідомість. Результати дослідження демонструють, що ключовими механізмами міфологізації є створення колективних наративів, героїзація лідерів, конструювання ворожого «Іншого», а також управління часовим сприйняттям для легітимації влади та мобілізації суспільства. Ці технології не лише формують політичну реальність, а й активно використовуються для згуртування соціуму, особливо в умовах кризи чи перехідних процесів.

Ключові слова: міфологізація, політичний консенсус, символічна реальність, архетипи, медійні технології, легітимація влади, соціальна згуртованість.

Постановка проблеми. Міфологізація є важливим фактором формування політичного консенсусу. Проте як саме технології міфологізації можуть управляти процесом його формування та за рахунок яких механізмів, є однією з важливих та цікавих дослідницьких проблем сучасної політичної науки. Ця проблема має принаймні два виміри: теоретичний та практичний. Теоретичний вимір передбачає розв'язання завдань розуміння та інтерпретації сучасних політичних процесів. Практичний вимір висуває виклик оволодіння технологічним інструментарієм міфологізації політичного простору з огляду на необхідність досягнення та підтримання сталого консенсусу. Все це обумовлює надзвичайну актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наша робота ґрунтується здебільшого на роботах із політичного консенсусу та політичної міфології. Серед представників першої групи робіт слід відзначити таких учених, як С. Вуллі, К. Вандевейдт, Чао Ван, Ванесса де Маседо Хіггінс Джойс, Н. Ланг, Л. Ванг, К. Чжа, С. Янковський. С. Вуллі розглядав технології фабрикації політичного

консенсусу [20]. К. Вандевердт довів, що хибний консенсус тісно пов'язано з асиміляцією, а сприйняття американцями своїх партій більше корелює з їх власними думками, ніж з реальністю [17]. Чао Ван досліджував фактори, що потенційно сприяють або загрожують цінності нормативного консенсусу в контексті правової поведінки КНР щодо Гонконгу [19]. Ванесса де Маседо Хіггінс Джойс досліджувала те, як побудова консенсусу працює в мережевому, цифровому середовищі [12]. Н. Ланг, Л. Ванг та К. Чжа досліджували роль різних факторів на досягнення консенсусу в соціальних мережах в умовах конкурентної динаміки думок [14]. С. Янковський, наголошуючи на тому, що політичне є наслідком інструментів, які використовуються для його матеріалізації, вказав на ненавмисне технократичне використання консенсусу для ефективного прийняття рішень як тенденції, яка нехтує демократичною необхідністю сприяння взаєморозумінню в умовах розбіжностей [13]. Вченими, роботи яких із політичної міфології вплинули на наше дослідження, є Д. Грант, Е. Кассіер, К. Боттічі, Г. Тюдор, С. Дж. Робінсон, Р. Барт, О. Висоцький. Д. Грант стверджував, що сучасна держава є «міфологічним об'єктом, який створений та підтримується для задоволення наших найглибших інстинктів, страху та бажання сприятливих умов існування. Вона не продукт розуму як такого, а наслідок розуму, що обслуговує міф» [11, р. 3]. Е. Кассіер дійшов висновку, що «нові політичні міфи не “вирастають” вільно, вони не є дикими плодами буйної уяви. Це штучні речі, виготовлені дуже вправними і хитрими ремісниками. Двадцять століття, наш власний великий технічний вік, розробив нову техніку міфу. Відтепер міфи можна виробляти в тому ж сенсі й за тими ж методами, що й будь-яку іншу сучасну зброю» [10, р. 282]. К. Боттічі розглядає міф як процес, безперервну роботу над базовою наративною схемою, яка відповідає на потребу в значущості, якої потребують люди, щоб жити у світі, орієнтуватись у ньому та впливати на нього [9]. Г. Тюдор стверджує, що політичний міф може «обґрунтовувати претензії певної групи на гегемонію, суверенну незалежність чи розширення території; він може сприяти зміцненню солідарності групи перед обличчям серйозного виклику; він може заохочувати опір пригнобленої меншини; або ж він може надавати переконливі аргументи для скасування небажаних інституцій. А якщо міф є історією політичного суспільства, що вже існує, він може освячувати конституцію цього суспільства, вселяти в його членів віру в свою долю і прославляти їхні досягнення» [16, р. 139]. С. Дж. Робінсон розкрив історичні та філософські підвалини міфу про політичний порядок, що змушують залежати від традиційних форм влади [15]. За рецепцією Р. Барта, сутність міфу не визначається ані тим, про що він оповідає, ані його матеріальним носієм, тому що будь-який предмет може бути довільно

наділений значенням. Будь-яка підміна реальності символами, яка при цьому розглядається як беззаперечна й безсумнівна та пасивно приймається соціальною більшістю як така, є наслідком міфологізації. Ритуали, церемонії, фотографії, кінематограф, телевізійні репортажі, видовища, реклама, промо-ви – усе це може використовуватись для управління спрямованою міфологізацією [8]. О. Висоцький проаналізував вплив політичних міфів на легітимацію політики та влади [2–4]. У цілому проаналізовані наукові дослідження дозволили нам виокремити, осмислити та детально описати основні технології міфологізації, що формують політичний консенсус у сучасному світі.

Формулювання мети. Виходячи з вищевикладеного, **метою цієї роботи** є дослідити особливості технологій міфологізації як засобів формування політичного консенсусу.

Виклад основного матеріалу. Найбільш оптимальною методологічною основою вивчення технологій міфологізації як інструментів формування політичного консенсусу є технологічний підхід, оскільки він дозволяє виділяти технології міфологізації на підставі універсального критерію. Таким критерієм є ефективність. Як надійний дослідницький інструментарій осмислення різноманітних політичних явищ технологічний підхід був обґрунтований у низці наукових публікацій вітчизняних вчених [5; 7; 18]. Наше дослідження є досвідом застосування технологічного підходу у сфері політичної міфології для визначення її ролі в конституюванні консенсусу.

Технології міфологізації засновані на символічному переосмисленні реальності через емоційно заряджені образи, архетипи та міфологічні конструкції. Як зазначає О. Висоцький, «міфологізація спрямована на уяву суб'єктів визнання» влади «і покликана мобілізувати суспільну активність шляхом впливу на емоції та почуття мас... У результаті ієрархізації та закріплення соціальних значень за допомогою міфів стверджуються чи змінюються владні потенціали в суспільстві, укріплюється старий чи утворюється новий легітимаційний порядок як система легітимних інститутів державної влади з певним порядком розподілу владних повноважень, зразків функціонування та норм політичної поведінки» [4, с. 166]. Використовуючи «збудження» міфологічної свідомості соціуму, технології міфологізації функціонують як інструменти для побудови та підтримки політичного консенсусу шляхом формування колективних наративів, які забезпечують сенс, узгодженість та мотивацію в суспільстві. Варто зазначити в цьому зв'язку, що цілком закономірно деякі сучасні дослідники схильні на концептуальному рівні ототожнювати політичні міфи з наративами [6]. Технології міфологізації здатні створювати уявну реальність, яка стає призмою сприйняття справжньої дійсності, надаючи їй смислового, ціннісного та емоційного за-

барвлення необхідного для мобілізації масового свідомого та підсвідомого сприйняття, здатності генерувати значення: вони перетворюють абстрактний або фрагментарний досвід на змістовні наративи, які орієнтують індивідів у спільних рамках, тим самим уможлиблюючи колективні дії та зміцнюючи соціальну згуртованість. Технології міфологізації діють шляхом поєднання раціональних та ірраціональних елементів у цілісний наратив, який резонує з емоційним, культурним та психологічним субстратом масової свідомості. Суть технологій міфологізації полягає в їх здатності перетворювати абстрактні або складні політичні реалії на спрощені, емоційно забарвлені символи, архетипи чи наративи, роблячи їх доступними, зрозумілими та переконливими для широких верств суспільства. Технології міфологізації як засоби формування політичного консенсусу є складною і цілеспрямованою системою символічних маніпуляцій, покликаної конструювати, підтримувати і поширювати політичні міфи як інструменти формування колективної свідомості та зміцнення соціальної згуртованості. Принцип дії цих технологій ґрунтується на структурованій організації смислу за допомогою знаків, ритуалів і символічних дій. Вони спираються на глибоко вкорінені архетипи, закладені в колективному несвідомому, використовуючи спільну історичну пам'ять, культурні цінності та емоційні схильності. Ці технології не просто описують реальність – вони створюють символічний всесвіт, у якому люди інтерпретують світ, політично позиціонують себе і приєднуються до ширших соціальних рухів. Ця сфабрикована реальність часто набуває статусу «істини» саме тому, що задовольняє як когнітивні, так і емоційні потреби, особливо в періоди кризи, невизначеності чи перехідного періоду. Ефективність технологій міфологізації визначається кількома взаємопов'язаними факторами: їхнім резонансом з культурними та ідеологічними рамками, що існують; достовірністю та авторитетом їхніх джерел; інтенсивністю та повторюваністю їхніх меседжів; а також тим, наскільки вони пропонують послідовні пояснення та моральну ясність у часи хаосу. Важливо, що їхня сила також походить від стратегічного використання медіа, зокрема засобів масової комунікації, таких як телебачення, друковані видання та цифрові платформи, які посилюють і прискорюють поширення міфічних наративів у суспільстві. Непереборна сила технологій міфологізації полягає не лише в здатності маніпулювати, а й у здатності реагувати на глибинні людські потреби в ідентичності, згуртованості та надії. У руках досвідчених політичних акторів ці технології стають інструментами не лише контролю, але й трансформації, здатними формувати нації, ідеології та епохи.

Можна виділити декілька ключових технологій міфологізації, кожна з яких має специфічний механізм дії та різну ефективність у досягненні мети.

Ці технології є не просто абстрактними інструментами, а ретельно розробленими стратегіями, які використовують глибинні психологічні структури, культурну пам'ять і колективні емоції для створення переконливих наративів. Цей драматургічний вимір є ключем до сили технологій міфологізації: політичні міфи – це не статичні репрезентації, а динамічні рамки, які вимагають залучення, спонукаючи індивідів діяти відповідно до цінностей та імперативів, закладених у міфі [3]. Отже, спробуємо осмислити основні технології міфологізації як інструменти формування політичного консенсусу.

Однією з них є технологія конституювання морального дуалізму, що полягає у формуванні політичного дискурсу в термінах бінарних опозицій [2, с. 48], таких як «добро проти зла», «ми проти них» або «світло проти темряви». Спрощуючи складні соціально-політичні конфлікти до моральних баталій між протилежними силами, ця технологія активізує первісні страхи та лояльність, заохочуючи ідентифікацію з колективною справою. Вона особливо ефективна для мобілізації підтримки політичних лідерів або рухів, які позиціонуються як захисники справедливості або рятівники нації.

Серед технологій міфологізації в контексті формування політичного консенсусу чільне місце посідає технологія героїзації, яка орієнтована на створення харизматичних політичних фігур як міфічних героїв. Ця технологія перетворює реальних або символічних осіб на втілення національних прагнень, чеснот або долі. Завдяки ретельно дібраним образам, риториці та ритуалізованим публічним виступам лідери підносяться до майже міфічного статусу, стаючи осередками лояльності та відданості. Постать героя слугує об'єднальним символом, спрямовуючи народні надії та розчарування в єдиний образ [15].

Технологія проєктування утопії також важлива для створення політичного консенсусу, оскільки конструює ідеалізоване бачення майбутнього – наприклад, «світле майбутнє» соціалістичного суспільства або «квітуча батьківщина» за демократичного правління – і представляє їх як такі, що можуть бути досягнуті завдяки дотриманню певного політичного шляху. Ці утопічні передбачення дають відчуття напрямку і мети, обіцяючи спокуту і перетворення. Їхня привабливість полягає у здатності надихати до дії через надію та очікування.

На відміну від згаданих технологій міфологізації заради формування політичного консенсусу, технологія історичної реконструкції зосереджена на відродженні або переосмисленні елементів минулого – чи то давніх традицій, втраченої слави або мудрості предків. Ця технологія закріплює сучасні політичні ідентичності в історичній спадкоємності [4]. Вона може включати відродження етнічних символів, культурних практик або легендарних

постатей (як-от козацька спадщина), створюючи відчуття приналежності та легітимності, вкорінені в романтизованому минулому [2, с. 45]. Ця технологія особливо ефективна в пострадянських або перехідних суспільствах, які прагнуть культурного самоствердження.

У контексті формування політичного консенсусу технологія символічної ритуалізації передбачає створення та виконання політичних ритуалів, які посилюють групову ідентичність та ідеологічну відданість. Це можуть бути державні церемонії, пам'ятні заходи або навіть повсякденні дії, пронизані символічним змістом. Трансформуючи політичні ідеї у втілений досвід, ця технологія сприяє зміцненню афективних зв'язків між індивідами та колективом, забезпечуючи глибшу інтерналізацію міфу.

Особливої уваги в наш час всеохопної віртуалізації [1] заслуговує технологія створення віртуальної реальності, що, використовуючи сучасні інформаційні системи, створює опосередковану реальність, яка вибірково фільтрує, спотворює або підсилює реальні події, щоб вони відповідали бажаному наративу. Через вибіркове висвітлення новин, візуальну символіку та алгоритмічну інтерпретацію технологія створення віртуальної реальності конструює паралельний всесвіт, де факти, що суперечать домінантному міфу, маргіналізуються або відкидаються. Ця форма міфотворчості є особливо впливовою в цифровому середовищі, де сприйняття все більше формує реальність. Ефективність цієї технології визначається тим, що вона встановлює смисловий порядок, який сприймається як об'єктивна реальність, навіть якщо він далекий від неї. Технологія створення віртуальної реальності здійснюється через стратегічне управління інформацією, створення медійних образів, керований порядок денний, формування думки мас, використання блогерів, експертів, інфлюенсерів.

Помітну роль у формуванні політичного консенсусу відіграє технологія анациклізму, в основі якої закладений міф про історичне відродження [9–11]. Ця технологія ґрунтується на ідеї циклічного оновлення або воскресіння нації, культури чи ідеології з історичного занепаду або забуття. Вона спирається на архетипні моделі смерті та відродження, часто використовуючи образи відродження, подібного до фенікса, або божественної реставрації [Там само]. Наратив позиціює поточну боротьбу як частину більшого, космічного циклу занепаду і відродження, надаючи відчуття неминучості і моральної необхідності сучасним діям. Цей міф часто використовується в національному дискурсі, де посилення на втрачену славу, забуті традиції чи пригнічені ідентичності використовуються для легітимізації сучасних політичних цілей. В Україні, наприклад, це проявилось в міфологізації козацької спадщини як символу національної незалежності та духовної чистоти. Ефективність

цієї технології зростає в перехідні або посттравматичні періоди, особливо коли суспільство прагне відновити відчуття власної спроможності після усвідомлення історичної несправедливості.

Неможливо не згадати в контексті формування політичного консенсусу технологію архетипної проєкції, що бере свій початок у юнгіанській психології та проєктує універсальні архетипи – такі як Герой, Тінь, Трикстер або Мудрий Старець – на політичних діячів, події чи рухи. Зіставляючи реальних акторів із цими позачасовими символами, технологія архетипної проєкції створює емоційний резонанс, який виходить за рамки раціонального аналізу. Політичні кампанії часто приписують лідерам чи опонентам певні архетипи [2, с. 46]. Лідер може бути представлений як «спаситель», що повертається в часи кризи, у той час як опонент – як «злий тиран» або «корумпований аутсайдер». Технологія архетипної проєкції достатньо ефективна у створенні емоційно заряджених, морально спрощених наративів, які оминають критичне мислення і апелюють безпосередньо до підсвідомості.

У руслі конституювання політичного консенсусу примітною є технологія конструювання апокаліптичного наративу, що пропонує наратив про неминучу загибель або екзистенційну загрозу – економічний крах, моральний занепад або іноземне вторгнення – для виправдання термінових дій або авторитарних заходів. Ця технологія оперує трьома складниками: криза, жертва і спокута. У процесі розгортання технології конструювання апокаліптичного наративу через медіа та політичну риторику посилюються реальні або сфабриковані загрози, при цьому часто використовуються яскраві образи та драматична мова («ми стоїмо на краю прірви», «ворог біля воріт»). Запропонований наратив вимагає єдності та покори, позиціонуючи правлячу еліту або харизматичного лідера як єдину силу, здатну на порятунок [9–11]. Технологія конструювання апокаліптичного наративу може бути надзвичайно потужним засобом мобілізації населення під час війни, пандемії чи політичних потрясінь, оскільки експлуатує первісні страхи і прагнення до безпеки.

На перетині міфологізації та ідеологізації працює така технологія формування політичного консенсусу, як освячення ідеології, що передбачає піднесення політичної ідеології до статусу квазірелігійної доктрини, просякнутої сакральністю, непогрішністю та спокутною силою. Ідеологія стає «громадянською релігією», яка замінює традиційні релігійні системи і пропонує сенс, мету та ідентичність. Технологія освячення ідеології здійснюється через церемоніальні практики, гасла та інституційні ритуали, коли ідеологічна доктрина подається як істина в останній інстанції. Символи, такі як прапори, гімни чи ідеологічні тексти, набувають ролі священного писання [Там само]. Інакомислення трактується як єресь, а підпорядкування стає моральним

обов'язком. Ця технологія сильна в тоталітарних режимах або ідеологічно гомогенізованих суспільствах, де інакомислення карається, а одноманітність нав'язується.

Однією з ключових для формування політичного консенсусу є технологія символічної демонізації, що працює шляхом конструювання зовнішнього або внутрішнього «Іншого», який уособлює все, що є злим, корумпованим або загрозливим для уявної спільноти. Ця фігура слугує цапом-відбувайлом для суспільних проблем і об'єднальною мішенню для колективної ненависті або страху. Фактично технологія символічної демонізації добивається того, що окремі особи або групи (наприклад меншини, дисиденти, іноземні держави) сприймаються більшістю суспільства як втілення зла. Візуальні та лінгвістичні сигнали посилюють їх дегуманізацію («шкідники», «паразити», «зрадники»). Технологія символічної демонізації високоефективна для консолідації групової ідентичності через протиставлення, хоча й несе в собі ризик поляризації та насильства.

Технологія міфологізації популістської демократії достатньо ефективна як засіб конструювання політичного консенсусу. Ця технологія представляє демократію не як систему управління, а як містичну силу очищення і справедливості. Вона зображує звичайних людей як добродішних за своєю суттю, а представників правлячих сил чи владні інституції – як такі, що працюють проти «простих людей» та мають бути повалені [8; 9; 16]. Технологія міфологізації популістської демократії через риторику лідерів популістів посилюється на волю «народу» як на абсолютну і суверенну, відкидаючи досвід, традиції та правові норми. У контексті реалізації цієї технології популістські політики виступають як голос «справжньої нації», що протистоїть елітам, бюрократам чи глобалістам. Технологія міфологізації популістської демократії особливо сильна в моменти інституційної недовіри та демократичної втоми, коли громадяни відчують себе відчуженими від формальних політичних процесів.

Технологія міфологізації політичного часу виступає вагомим чинником конструювання політичного консенсусу. Ця технологія маніпулює часовим сприйняттям, зводячи минуле, теперішнє і майбутнє в єдиний емоційно насичений момент [2, с. 45]. Ця технологія забезпечує романтизацію минулого як золотого віку, представляючи теперішнє як час випробувань, а майбутнє проєктуючи як спокуту або катастрофу. Технологія міфологізації політичного часу застосовується в політичних промовах, фільмах та освітніх програмах для створення відчуття спадкоємності між епохами. Вона використовує історичні аналогії (наприклад, порівнюючи сучасні конфлікти з давніми війнами), щоб надати легітимності сучасним діям. Ця технологія добивається

політичного консенсусу через зміцнення національної ідентичності та легітимацію довгострокових політичних стратегій шляхом вбудовування їх у міфічну хронологію.

Віктимологічна технологія міфологізації працює на основі побудови міфу про універсальну жертву. Ця технологія представляє певну групу – національну, етнічну чи соціальну – як вічну жертву гноблення, несправедливості чи зради. Вона створює моральну ієрархію, засновану на стражданнях, і позиціонує віктимну групу як таку, що однозначно заслуговує на співчуття, права чи відшкодування. Віктимологічна технологія міфологізації здійснюється за допомогою історичного ревізійнізму, вибіркової розповіді та комеморативних ритуалів, які підкреслюють травму. Вона ефективна для розбудови солідарності всередині певної соціальної групи, хоча існує ризик посилення обурення та блокування примирення з іншими групами [15].

Технологія міфологізації *paterfamilias* («батька сімейства») ґрунтується на міфі про доброзичливу владу. Ця технологія представляє політичного лідера або інституцію як батьківську або материнську фігуру, яка з любов'ю керує, захищає і дисциплінує націю [8–11; 16]. Завдяки технології міфологізації *paterfamilias* правитель репрезентується таким, що поєднує владу з любов'ю, завдяки чому контроль виглядає радше виховним, ніж примусовим. Це досягається через його зображення в родинних ролях, насамперед як «батька нації», а політика подається як акт турботи чи дисципліни. Ця технологія досягає відчутних результатів у культурах із сильними сімейними цінностями або ієрархічними традиціями, де лідерство асоціюється з особистою лояльністю і захистом.

Технологія міфологізації ізоляціонізму через піднесення міфу про культурну чистоту просуває ідею унікальної, незаплямованої культурної сутності, яку необхідно захищати від зовнішнього забруднення. Вона формує національну ідентичність у термінах расової, мовної чи духовної чистоти і часто визначає чужинців як загрозу цій священній цілісності [8; 9; 16]. Технологія міфологізації ізоляціонізму актуалізує збереження мови, релігійну ортодоксальність чи етнічну однорідність як головні чинники виживання нації, відродження і сакралізацію таких символів, як традиційний одяг, народна музика чи міфи предків. Ця технологія найбільш ефективно діє в суспільствах, що переживають глобалізацію або мультикультурну інтеграцію, де страх перед культурним розмиванням підживлює настрої збереження геокультурної самобутності.

Технологія міфологізації жертвовної спокути зосереджена на прославленні страждань і жертв – особливо з боку окремих осіб або груп – заради вищої мети. Вона перетворює жертв на мучеників і подає біль як шлях до націо-

нального чи ідеологічного очищення. У руслі дії цієї технології пам'ятники, меморіали та комеморації слугують фокусами для відповідних наративів. Вона спирається на політичну риторику, що проводить паралелі між сучасною боротьбою та історичними жертвами, щоб надихати на вірність і витривалість. Технологія міфологізації жертвовної спокути особливо дієва під час війни, революцій чи періодів національної травми, коли колективні страждання стають джерелом єдності та моральної стійкості.

Технологія міфологізації технократичного спасіння поєднує віру в наукові досягнення з політичною ідеологією, представляючи технологічний прогрес як вирішення всіх суспільних проблем [9; 13; 20]. Ця технологія фактично ґрунтується на пропозиції заміни традиційної системи вірувань світською релігією інновацій. Вона спирається на футуристичний брендинг, ініціативи «розумного міста», позиціонування лідерів як керівників прогресу, а не ідеологів.

Технологія міфологізації технократичного спасіння успішно справляє вплив у цифрових суспільствах, особливо серед молодого покоління, яке асоціює прогрес з алгоритмічною ефективністю.

Технологія міфологізації держави як втілення волі світового духу наділяє державу або націю божественною або космічною місією, розглядаючи політичну владу як частину більшого метафізичного задуму [9–11]. Вона забезпечує поєднання політики з теологією для легітимації влади. Ця технологія найбільш яскраво діє в теократіях або ідеологічних режимах, де політична легітимність невіддільна від духовного авторитету.

Технологія міфологізації політичної історії як вічної боротьби. Ця технологія представляє історію і суспільство як замкнені у вічному конфлікті – між класами, націями чи цивілізаціями – і формує політичні дії як необхідні для виживання в цій безперервній боротьбі [2, с. 46]. Ця технологія корисна для підтримання мобілізації та дисципліни серед населення, хоча існує ризик посилення параної та агресії.

Технологія міфологізації переходу ґрунтується на створенні образу політичного процесу як «переходу» від одного стану до іншого: від рабства до свободи, від хаосу до порядку, від корупції до чесності, від темряви до світла. Такий перехід має міфологічну природу, бо він має етапи, символику, жертву, очищення, відродження [9; 10; 16]. Політична сила або лідер виступає як «провідник» цього переходу, а їх роль – очищення, ведення до світлого завтра. Ефективність цієї технології залежить від того, наскільки глибоко цей міфологічний сценарій відгукується в особистому досвіді. Технологія міфологізації переходу реалізується через промови, медійні кампанії, візуальні метафори, історії особистого відродження.

Серед технологій міфологізації, що спрямовані на конституювання політичного консенсусу, треба також згадати технологію сакралізації політичних символів, яка передбачає перетворення певних об'єктів, подій чи особистостей у культові, знакові елементи політичного простору [9; 10]. Це можуть бути державні прапори, гімни, історичні постаті, пам'ятники чи навіть певні слова та фрази, які набувають статусу «святих» і автоматично ототожнюються з ідеями національної самосвідомості, героїзму чи справедливості. Ефективність цієї технології ґрунтується на тому, що вона викликає емоційне почуття належності, відданості та віри у «вищу правду», що відволікає увагу від конкретних соціально-економічних проблем. Імплементується ця технологія через масове медійне посилення, освячення символів в офіційних церемоніях, урочистостях, шкільних підручниках та політичних промовах.

У контексті збереження політичного консенсусу велике значення має технологія символічної компенсації, яка полягає у створенні образів та ситуацій, що заміщують реальні матеріальні потреби суспільства на емоційно задовольняючі символи [9; 10]. Наприклад, замість економічних реформ та зростання доходів населення пропонується «образ гордого громадянина» або «державна велич». Ця технологія використовує потребу людини в самоповазі, відчутті значущості, участі у великому історичному процесі. Вона реалізується через медійні кампанії, державні ініціативи, патріотичне виховання, державні свята, урочисті події.

Технологія міфологізації ритуалу відіграє помітну роль у створенні політичного консенсусу. Вона використовує повторювані дії, які набувають характеру священного ритуалу, наприклад: виборча кампанія, урочиста присяга, інавгурація, парламентські звернення, державні свята [4, с. 618–619]. Ритуали стають способом закріплення образів, норм, цінностей, легітимації влади. Кожен міфологізований ритуал має символічне значення, він впорядковує соціальний простір, встановлює ієрархію, активізує емоційну відданість [3]. Ефективність технології міфологізації ритуалу залежить від регулярності, формальності та емоційної насиченості. Ця технологія реалізується через державні церемонії, медійне посилення, народні заходи, використання національних символів.

Висновки. Отже, технології міфологізації виступають як потужні інструменти формування політичного консенсусу, оскільки вони опираються на глибокі архетипи, емоції, страх, надію, інстинкти, які властиві кожній людині. Описані технології відрізняються за своїм механізмом дії: від активації страхів і тривог до надання символічної компенсації та створення образу героя чи ворога. Разом із тим їх об'єднує загальна мета – формування узгодженого, емоційно зарядженого політичного світосприйняття, яке дозволяє

легітимувати владу, зміцнити її підтримку та мобілізувати суспільство навколо певних цінностей, символів і дій. Зазначимо, що технології міфологізації не діють ізольовано; вони часто перетинаються і підсилюють одна одну. По суті, технології міфологізації є інструментами політичного світотворення, здатними виокремлювати нові реальності зі спільних переконань та колективної уяви. Незалежно від того, використовуються вони в демократичних чи диктаторських режимах, їхня основна функція – забезпечення політичного консенсусу за рахунок активізації міфологічної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висоцький О. Віртуальність як провідна форма легітимаційної політики в добу постмодерну. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6 (дата звернення: 11.03.2025).
2. Висоцький О. Політичний імідж: міфологічні та пропагандистські виміри формування й функціонування. *Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 20–21 берез. 2020 р.* Київ : ВЦ КНУКіМ, 2020. С. 38–50. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vysotskyi_Oleksandr/Politychnyi_imidzh_mifolohichni_ta_propahandystski_aspekty_formuvannia_ta_funktsionuvannia.pdf (дата звернення: 07.03.2025).
3. Висоцький О. Ю. Міф як інструмент легітимаційної політики. *Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія*. 2006. Вип.13. С. 241–249. URL: <http://www.dmeti.dnepropetrovsk.ua/file/56.doc> (дата звернення: 07.03.2025).
4. Висоцький О. Ю. Міфологізація та сакралізація як технології легітимації політичної влади. *Гілея*. 2013. № 66. С. 611–620. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=85> (дата звернення: 08.03.2025).
5. Висоцький О. Ю. Технологічний підхід та його значення в дослідженні легітимації політичної влади. *Гілея*. 2012. № 62. С. 608–616. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=81> (дата звернення: 07.03.2025).
6. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Роль цивілізаційно-ціннісних наративів у глобальному інформаційному протиборстві. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 3 (58). С. 23–38.
7. Юхименко І. Ідеологізація як технологія зовнішньої політики Північної Кореї. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2022. № 13 (2). С. 145–153. doi: <https://doi.org/10.15421/352135> (дата звернення: 07.03.2025).
8. Barthes R. *Mythologies*. New York : the Noonday Press ; Farrar, Straus & Giroux, 1991. 164 p.
9. Bottici C. *A Philosophy of Political Myth*. New York : Cambridge University Press, 2007. 286 p.
10. Cassirer E. *The Myth of the State*. New Haven : Yale University Press, 1946. 303 p.

11. Grant D. The mythological state and its empire. NY : Routledge, 2009. 293 p.
12. Higgins Joyce V. d. M. News Organizations in Colombia Building Consensus through Social Media: A Case of Digital-Native La Silla Vacía. *Journalism and Media*. 2021. №2(1). P. 62–76. doi: <https://doi.org/10.3390/journalmedia2010005> (дата звернення: 10.03.2025).
13. Jankowski S. Consensus techniques. *Internet Policy Review*, 2024. №13 (2). doi: <https://doi.org/10.14763/2024.2.1750> (дата звернення: 07.03.2025).
14. Lang N., Wang L., and Zha Q. Opinion dynamics in social networks under competition: the role of influencing factors in consensus-reaching. *Royal society open science*. 2022. Vol. 9. Issue 5. doi: <http://doi.org/10.1098/rsos.211732> (дата звернення: 07.03.2025).
15. Robinson C. J. The Terms of Order Political Science and the Myth of Leadership. 2016. xii, 283 p. ; 24 cm. Bibliography: p. 268–278. Includes index.
16. Tudor H. Political Myth. London : Macmillan Press, 1972. 157 p. doi: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-01048-6> (дата звернення: 11.03.2025).
17. Vandeweerd C. Someone like you: false consensus in perceptions of Democrats and Republicans. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*. 2021. №32(3). P. 739–749. doi: <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1942891> (дата звернення: 07.03.2025).
18. Vysotskyi O. National Security Technologies in the Domestic and Foreign Policy of the State. *Grani : Scientific and Theoretical Almanac*. 2023. №26 (3). P. 126–133. doi: <https://doi.org/10.15421/172358> (дата звернення: 12.03.2025).
19. Wang C. In search of the intrinsic value of one country two systems: from selective adaptation to normative consensus. *Asian Education and Development Studies*. 2023. Vol. 12, Issue 1. P. 103–112. doi: <https://doi.org/10.1108/AEDS-08-2021-0185> (дата звернення: 12.03.2025).
20. Woolley S. Manufacturing Consensus: Understanding Propaganda in the Era of Automation and Anonymity. New Haven ; London : Yale University Press, 2023. 214 p.

REFERENCES

1. Vysotskyi, O. (2008). Virtualnist yak provedna forma lehitymatsiinoi polityky v dobu postmodernu. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 6, 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6 [in Ukrainian].
2. Vysotskyi, O. (2020). Politychnyi imidzh: mifolohichni ta propahandystski vymiry formuvannia ta funktsionuvannia. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia. Kyiv: Vyd. tsentr KNUKiM*, 38–50. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vysotskyi_Oleksandr/Politychnyi_imidzh_mifolohichni_ta_propahandystski_aspekty_formuvannia_ta_funktsionuvannia.pdf [in Ukrainian].
3. Vysotskyi, O. (2006). Mif yak instrument lehitymatsiinoi polityky. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Filosofiia. Sotsiologiia. Polytologiia – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Philosophy. Sociology. Political science*, issue 13, 241–249. URL: <http://www.dmeti.dnepropetrovsk.ua/file/56.doc> [in Ukrainian].

4. Vysotskyi, O. Yu. (2013). Mifolohizatsiia ta sakralizatsiia yak tekhnolohii lehitymatsiï politychnoi vlady. *Hyleia – Gileya*, 66, 611–620. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=85> [in Ukrainian].
5. Vysotskyi, O. Yu. (2012). Tekhnolohichni pidkhyd ta yoho znachennia v doslidzhenni lehitymatsiï politychnoi vlady. *Hyleia – Gileya*, 62, 608–616. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=81> [in Ukrainian].
6. Kalynovskyi, Yu., Zhdanenko, S. (2023). Rol tsyvilizatsiyno-tsynnysnykh naratyviv u hlobalnomu informatsiinomu protyborstvi. *Visnyk NYYU imeni Yaroslava Mudroho. Seria: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology*, 3(58), 23–38. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285630> [in Ukrainian].
7. Yukhimienko, I. (2022). Ideolohizatsiia yak tekhnolohiia zovnishnoi polityky Pivnichnoi Korei. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 13(2), 145–153. doi: <https://doi.org/10.15421/352135> [in Ukrainian].
8. Barthes, R. (1991). *Mythologies*. New York: the Noonday Press; Farrar, Straus & Giroux.
9. Bottici, C. (2007). *A Philosophy of Political Myth*-Cambridge University Press.
10. Cassirer, E. (1946). *The Myth of the State*. New Haven: Yale University Press.
11. Grant, D. (2009). *The mythological state and its empire*. NY: Routledge.
12. Higgins Joyce, V. d. M. (2021). News Organizations in Colombia Building Consensus through Social Media: A Case of Digital-Native *La Silla Vacía*. *Journalism and Media*, 2(1), 62–76. <https://doi.org/10.3390/journalmedia2010005>
13. Jankowski, S. (2024). Consensus techniques. *Internet Policy Review*, 13(2). <https://doi.org/10.14763/2024.2.1750>
14. Lang, N., Wang, L., and Zha, Q. (2022). Opinion dynamics in social networks under competition: the role of influencing factors in consensus-reaching. *Royal society open science*, Vol. 9, Issue 5. <http://doi.org/10.1098/rsos.211732>
15. Robinson, C. J. (2016). The Terms of Order Political Science and the Myth of Leadership.
16. Tudor, H. (1972). *Political Myth*. London: Macmillan Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-01048-6>
17. Vandeweerdt, C. (2021). Someone like you: false consensus in perceptions of Democrats and Republicans. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 32(3), 739–749. <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1942891>
18. Vysotskyi, O. (2023). National Security Technologies in the Domestic and Foreign Policy of the State. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 26(3), 126–133. <https://doi.org/10.15421/172358>
19. Wang, C. (2023). In search of the intrinsic value of one country two systems: from selective adaptation to normative consensus. *Asian Education and Development Studies*, Volume 12, Issue 1, 103–112. <https://doi.org/10.1108/AEDS-08-2021-0185>
20. Woolley, S. (2023). *Manufacturing Consensus: Understanding Propaganda in the Era of Automation and Anonymity*. New Haven and London: Yale University Press.

Hetman Kostiantyn Serhiiovych, Ph. D. Student of the Department of Political Science, Sociology and Public Administration, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

MYTHOLOGIZING TECHNOLOGIES AS TOOLS FOR SHAPING POLITICAL CONSENSUS

The study examines mythologization technologies as a means of shaping political consensus. It reveals that these technologies are based on the symbolic reinterpretation of reality through archetypes, emotionally charged imagery, and mythological constructs that influence public consciousness. The findings demonstrate that the key mechanisms of mythologization include the creation of collective narratives, the heroization of leaders, the construction of a hostile 'Other,' and the manipulation of temporal perception to legitimize power and mobilize society. These technologies not only shape political reality but are also actively employed to foster social cohesion, particularly in times of crisis or transitional processes.

Keywords: mythologization, political consensus, symbolic reality, archetypes, media technologies, legitimization of power, social cohesion.

Пастухов Антон Володимирович, аспірант кафедри політичних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
e-mail: antonipastukhov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7256-521X

КОНСЕРВАТИВНА РЕАКЦІЯ НА МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ХХІ СТ.

У статті експліковано ключові теоретичні позиції консервативної реакції на міграційні процеси останніх десятиліть, а також надано узагальнене уявлення про фундамент європейської ідентичності в контексті ідеології консерватизму. Підкреслена актуалізація правого та консервативного дискурсів як в електоральних процесах європейських держав, так і в інтелектуальному середовищі сучасних європейських мислителів. Постулюється цивілізаційна та громадська неспорідненість двох локальних ідентичностей: іммігрантів-мусульман та європейців-християн. Проаналізована консервативна критика сучасної політики мультикультуралізму, визначені її ключові проблеми в контексті збереження європейської ідентичності, що конкретизується в явищах інклюзивності, політики спокути та екзистенційної загрози розмиття європейських цінностей.

Ключові слова: консерватизм, міграція, праві ідеології, консервативна традиція, європейська ідентичність, правий поворот, релігія, суспільство, політика.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі, де процеси транснаціональної мобільності дедалі частіше стирають традиційні національні межі, постає актуальне питання збереження європейської ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних потоків. Саме тому проблема цивілізаційних міграційних процесів та їхнього прямого чи опосередкованого впливу на трансформацію європейської ідентичності, разом із пошуком шляхів розв'язання цієї проблеми, є надзвичайно важливою засадою нормалізації механізму адаптації мігрантів до європейського способу життя, що своєю чергою може сприяти активній співпраці між новоприбулими алогенами та автохтонним населенням європейського континенту. Міграційна політика є однією з найбільш поляризованих тем у європейському суспільному дискурсі початку ХХІ ст., тому жодна політична ідеологія чи ідейно-політична течія сучасної Єв-

ропи не залишилася осторонь цього вкрай важливого аспекту новомодерного життя континенту. Із посиленням потоків біженців та економічних мігрантів, особливо після кризи 2015 р., європейські консервативні сили посіли виразно критичну позицію щодо ліберальної політики «відкритих дверей». Водночас ціннісний і функціональний примат політики мультикультуралізму, що пропагується протягом останніх десятиліть, дедалі більше виявляє як теоретичну, так і практичну неспроможність надавати релевантні відповіді на ті питання, які турбують більшість населення Англії, Франції, Швеції, Норвегії тощо. Наприклад, у 2017 р. була оприлюднена Паризька декларація провідних європейських інтелектуалів під назвою «Європа, в яку ми віримо», де авторитетні науковці констатували, що сучасний політичний вектор є іррелевантним щодо класичних європейських цінностей і що «сьогодні Європа перебуває в дуже небезпечному стані, оскільки потрапила в полон хибного розуміння самої себе і власної історії» [1, с. 156]. Поряд із цим у згаданій декларації містяться доволі пейоративні діагностичні висновки, що стосуються сучасних міграційних процесів і політики мультикультуралізму загалом.

Суголосність цієї теми сьогоденню підкріплюється процесом «консервативного» або «правого ренесансу» в сучасній політичній динаміці західних демократій, про що свідчить зміцнення позицій правих партійних сил у національних парламентах Європи. Наприклад, в Італії партія «Брати Італії» на чолі з Дж. Мелоні отримала третину місць (118 мандатів) у парламенті; у Нідерландах «Партія свободи» Г. Вілдерса здобула 25% місць (37 мандатів) у нижній палаті парламенту; у Фінляндії «Партія фінів» отримала 23% місць (46 мандатів), а в Німеччині «Альтернатива для Німеччини» займає 11% місць у нижній палаті парламенту (83 мандати) [2]. У політичному спектрі правого крила, представленому вищезазначеними партіями, посилилися вимоги до рестриктивнішої імміграційної політики. Таке представництво забезпечує можливість впливати на порядок денний у парламенті, просувати законодавчі ініціативи щодо обмеження в'їзду нелегальних мігрантів, посилення контролю на кордонах та реформування системи надання притулку. Усе це дає підстави стверджувати, що більше не можна ані ігнорувати риторику правих політичних сил, ані залишатися індіферентними до тих ідеологічних та теоретичних позицій, які пропагують праві інтелектуали Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням заданої проблеми займалися зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема: Д. Мюррей [21], який надав вичерпний аналітичний погляд на проблему міграції та захисту європейської самості, А. Баумейстер [1], який намагався осмислити ключові конституанти європейської цивілізаційної ідентичності; Р. Скрутон [13], який аналізував проблеми захисту європейських цінностей та боротьби з не-

контрольованою міграцією з консервативних позицій; Х. Бехруз [15], який з позицій правової аксіології проводив компаративний аналіз ісламських і європейських правових традицій.

Метою статті є розкриття особливостей сучасної консервативної реакції на міграційні процеси сучасної Європи. Ця мета конкретизується в наступних завданнях: експлікувати вимір європейської ідентичності та зіставити його з релігійною ідентичністю мігрантів, декодувати особливості європейської та ісламської правосвідомості, проаналізувати концептуальну критику консерватизмом політики мультикультуралізму тощо. У цій статті ми намагаємося експлікувати та надати політичним ідеям консервативного кола мислителів Західного світу певної предметної систематизованості в оптиці визначеної проблеми, оскільки праві політичні сили Європи, які традиційно виступають за захист національного суверенітету, культурної спадщини та стабільності, мають власне бачення щодо викликів, що виникають унаслідок міграції. І для розуміння сутності цієї позиції необхідно не лише проаналізувати практичні заходи, що їх реалізують консервативні уряди й партії, а й звернутися до інтелектуальних підвалин цієї політики, які засновуються на глибокій ідеологічній традиції європейського консерватизму.

Виклад основного матеріалу. Європейська ідентичність – це досить динамічна, складна та багатовимірна аксіологічна й семіотична структура, яка формувалася протягом багатьох століть на основі спільних історичних, релігійних і культурних цінностей, понять та норм. Так, наприклад, Б. Шапіро переконаний, що сучасну європейську цивілізацію конституювали два основоположні начала – раціонально-гуманістична ідейна система Афінів (тобто філософія стародавнього світу, переважно Греції та Риму), а також релігійно-християнська концептуальна структура Єрусалима (християнське віровчення, яке формує особливу форму моральної доктринальності). Він пише, у межах класичної консервативної парадигми розгляду соціальної онтології, що європейська громада є «спільнотою однодумців, які прагнуть зрозуміти цінність кожного як образ Божий, спільнотою тих, хто вірив у здатність змінити самих себе і світ навколо» [3, с. 179]. Тому християнське минуле, спадщина античної Греції та Риму – усе це створює необхідний інтеграційний фундамент для народів європейського континенту, де вони мають можливість знайти відповіді на запитання щодо основ своєї ідентичності, спільної мети та суспільно-політичного цілепокладання. До цього слід додати імперативний елемент історичної основи європейської цивілізації, який онтологічно збагатив її та адаптував до нових умов існування, – епоху модерну, яка, поширюючи ідеї Просвітництва та романтизму, змогла трансформувати тогочасний політичний ландшафт Європи. Так, праві та консервативні мислителі сходяться

на думці, що історія Європи мала три імперативні світоглядні стовпи: античність, християнство та епоху модерну – саме вони цементували ту специфічну європейську єдність, яку ми можемо назвати сучасною європейською цивілізацією. Якщо конкретизувати, то варто позитивно наголосити, що наріжними елементами цієї симфонічної цілісності виступають: монотеїзм, повага до раціональності, артикуляція теологічних, етичних та громадянських чеснот, розвиток правової культури, ідея автономії особи та повага до неї, ідея політичної (світської) влади. Як вважає А. Баумейстер, саме завдяки цьому ми можемо стверджувати, що «форма існування Європи – це єдність у різноманітті, “справжня Європа” утворилася і століттями існувала як відкритий і спільний проєкт» [1, с. 162].

З одного боку, на наш погляд, *найбільш кристалізованою основою для формування цивілізаційної ідентичності Європи виступає фундамент християнства*, який екстраполює відлуння своїх ідей у різних формах суспільно-політичного життя. Цей фундамент не лише допомагає сформувати власні квантори ідентичності та вписати людину в певну соціально-релігійну групу, а й впливає на формування її ідеалів, суспільно-поведінкових моделей, правосвідомості та політичних уподобань. Тут варто згадати відомого філософа-традиціоналіста XIX ст. Д. Кортеса та його теологічну тезу про те, що «історія Європи – це історія цивілізації; історія цивілізації – це історія християнства; історія християнства – це історія католицької церкви» [4, с. 93]. Цей наратив ґрунтовно обстоювали й репрезентували представники наступних поколінь правого ідеологічного табору: К. Шмітт, В. Зомбарт, К. Довсон. Наприклад, для своєї класифікації цивілізацій відомий американський політолог і соціолог С. Гантінгтон виокремлював культурні, релігійні та історичні маркери розподілу. При цьому релігію він визначав як магістральний критерій маніфестації цивілізаційної ідентичності [6]. Для наочності варто зазначити, що у 2018 р. близько 72,8% населення європейських країн назвали себе християнами [7], що логічно веде до висновку: ці люди тією чи іншою мірою приймають догмати та ідеали католицизму, православ'я чи протестантизму. Загалом, коли ми почнемо детально вивчати культуру, соціальні та політичні ідеали європейського суспільства, то дійдемо висновку: якщо навіть не стверджувати, що християнство невіддільно вмонтоване в свідомість сучасного європейця, то щонайменше визнаємо наявність тісного зв'язку між релігійною вірою та соціальними здобутками. Віра формує загальну матрицю сприйняття навколишнього світу та себе в ньому, а також конструює моральні формули поведінки та реакцій на дії інших; вона допомагає вибудовувати такі соціальні відносини, які не суперечать догмам самої віри. Значний обсяг літератури, написаної талановитими мислителями, свідчить про непохитний

взаємозв'язок духовної есентуальності християнства та активної духовно-політичної експансивності Заходу. Латинське християнство сформувало й пропагувало нове уявлення про владу, унормувавши те, що ми зараз називаємо категорією світської влади. Багато католицьких мислителів описували необхідність розмежування двох влад на основі «концепції симфонії двох мечів», вказуючи на таке: «...де суверен є в один і той самий час королем і папою, де авторитет водночас є релігійним і цивільним, людським і божественним, де командує генерал, уповноважений Богом і людьми, цей уповноважений, хай би як він називався – королем, диктатором, консулом, президентом, – він конфіскує здебільшого свободи, він є тираном Гоббса, тобто людиною абсолютно вільною, що вмостилася на шиї абсолютно рабського народу...» [4, с. 96]. Така позиція легітимувала існування не лише світської влади, а й світської системи правовідносин, виступаючи апологетом автономії особи.

Грунтуючись на вищенаведеному, апологети консервативної політичної ідеології та прихильники правих партійних організацій розглядають християнський фундамент не просто як історичний спадок, а як маніфестацію живої та органічної традиції. Крім того, вони наголошують, що європейські країни мають не лише право, а й обов'язок захищати свою ідентичність від змін, оскільки саме ці елементи утворюють основу колективної свідомості, яка, з точки зору правих політичних ідеологій, перебуває під загрозою розмивання через впливи масової міграції.

З іншого боку, іммігрантські групи, які активно прибувають до європейських країн, часто належать до іншої релігійної орієнтації – зокрема, до ісламу, що має власні прояви модальності в суспільних, моральних та політичних нормах. Наприклад, використовуючи теорію самокатегоризації, яка здатна пояснити відмінності у груповій ідентичності, можна констатувати, що колективні ідентичності формуються на основі базової людської потреби в соціальній ідентичності та приналежності до певної групи. Тому, опинившись у межах іншої цивілізаційної парадигми, іммігранти стикаються з чужою для них культурою і, усвідомлюючи інакшість власної релігійної, а відповідно й соціальної системи переконань, починають закриватися в гомогенних ідентифікаційних групах, які ретранслюють власні системи цінностей. Це своєю чергою призводить до ерозії соціальної згуртованості, зростання міжетнічної напруженості та формування замкнених етнокультурних спільнот. Згідно з дослідженням Інституту економіки та миру (IEP), у країнах Західної Європи спостерігається тенденція до сегрегації мігрантських громад, що призводить до утворення «паралельних суспільств» [8]. Американський філософ Ф. Фукуяма також переконаний, що психологічний стрес, який виникає у прибулих людей, викинутих у море чужої та незрозумілої культури,

викликає зворотну реакцію. Її характерною ознакою є не пошук шляхів адаптивної моделі поведінки для інтеграції в нову культуру, а навпаки – колективне самозамикання та формування культурних анклавів іммігрантів усередині європейських суспільств. Він пише: «...сьогодні для деяких мусульман відповіддю на цю плутанину стала виражена приналежність не до будь-якої держави, а до більшої релігійної групи – умми, або громади віруючих... Ви є частиною гордої і стародавньої громади, зовнішній світ не поважає вас як мусульман, а ми пропонуємо спосіб єднання з вашими справжніми братами і сестрами – ви станете членом великої спільноти віруючих...» [9, с. 98]. Отже, виникає конфлікт ідентичностей автохтонного населення та новоприбулих іммігрантів. Цей ідентико-ціннісний конфлікт може набувати радикальних форм, у зв'язку з чим у свідомості окремих індивідів чи груп формується соціальна дихотомія «свій / чужий», що загострює міжнаціональні відносини та породжує негативні прецеденти. Відомий німецький політичний філософ К. Шмітт висунув фундаментальну ідею розрізнення між «другом» і «ворогом» як основи політичного існування держави та політичного загалом [10]. Ця концепція використовується сучасними консерваторами для обґрунтування того, що політична спільнота має зберігати здатність до самовизначення і відповідно усвідомлювати факт існування «Іншого» – зокрема, шляхом контролю кордонів та обмеження доступу «чужих».

Виходячи з вищесказаного, слід констатувати, що особливу роль у контексті сучасних міграційних процесів відіграють дві релігії – християнство як основа європейської культурної традиції та іслам як домінантна релігія серед значної частини новоприбулих мігрантів. Християнство в його католицькій та протестантській формах стало джерелом моральних та етичних норм, що пронизують законодавчі системи, соціальні інститути та ідеї прав людини в європейському контексті. З цього приводу К. Довсон зазначає: «Фактично ні в чому іншому динамізм Західної культури не заманіфестував себе настільки вражаюче, як у непрямому й позасвідомому впливові на відверто світські соціальні й інтелектуальні рухи» [11, с. 438]. Водночас маємо наголосити, що не намагаємося постулювати абсолютний примат християнських догматів над усіма нормами життя сучасного західного суспільства. Ми поділяємо думку Б. Шапіро, що європейська цивілізація – це синтетична цілісність, яка формується як із християнських диспозицій (Єрусалим), так і з раціональних та інтелігібельних принципів (Афіни). Реформація та Просвітництво, як класичні прояви модерності, внесли свої корективи у процеси легітимації та функціонування владних інституцій, унаслідок чого почав проявлятися їхній світський характер, що привело до зміни політичної свідомості людей. Раніше ми згадували про три стовпи сучасної європейської цивілізації: ан-

тичність, християнство та епоху модерну. Саме в останню епоху постають національні держави, які стають «прикметною рисою європейської цивілізації» [12]. Саме національні держави продовжили цивілізаційний континуїтет Європи та підняли на щит ідеали народного і державного суверенітетів. Вони впорядкували відносини, у межах яких світський закон, що спирається на моральні та релігійні чесноти, став домінувати в окремих локальних спільнотах. Так, «якщо між світським законом і релігійним послухом виникала очевидна розбіжність, наше суспільство визнавало, що світський закон має зверхність» [13, с. 47]. Цей світський поворот сприяв формуванню нової парадигми легітимності, де релігія зберігає свою культурну значущість, але поступається пріоритетом у сфері публічної політики та правового регулювання. Ми переконані, що сучасне європейське суспільство живе в умовах «постсекулярності», де релігійна віра не зникає, але мусить брати участь у раціональному публічному дискурсі, приймаючи правила світської аргументації. Тому поряд із глибоко вкоріненою внутрішньою формою європейської ідентичності у вигляді християнських етичних засад існує зовнішній нормативний вияв людської поведінки, який закріплюється світськими законами у *відповідній формі правосвідомості*. Згідно з нею все політико-правове життя є змінним, оскільки базується на вираженні та конкретизації національного суверенітету, який дозволяє адаптувати закон до зовнішніх умов існування народу. Тому, продовжуючи виклад матеріалу, для предметної наочності ми хочемо актуалізувати концептуальне ядро класичного світського європейського поняття *громадянської політичної лояльності* та, на підставі його теоретичної операціоналізації, дослідити опозицію між європейською та мусульманською формами правосвідомості, що ускладнює процес індивідуальної інкорпорації мігрантів зі Сходу до соціальної та політичної європейської спільності.

Сучасне розуміння громадянства як форми вільної лояльності особи до певного типу політико-територіальної цілісності та його функціональне навантаження консеквентно пов'язані з виникненням *національних держав*, які формують особливі та стійкі політико-правові зв'язки між державою та особою, що проявляються у взаємних правах і обов'язках. Відповідно, ключовими категоріями цього зв'язку виступають держава та національна приналежність як умови формування вільної лояльності. На думку Р. Скрутона, для пересічних людей, які проживають у вільному сусідському об'єднанні, термін «нація» «означає просто історичну ідентичність і незмінну відданість, яка об'єднує їх у політичному тілі» [13, с. 46]. Національна держава є продуктом добросусідства, який формується градуально шляхом невизначеної кількості угод між людьми, що говорять однією мовою й обмежені територіальною ен-

демічністю. Це й призводить до необхідності впорядкування власного життя через утворення норм спільного проживання; це є наслідок компромісів і домовленостей щодо надання простору один одному й укладення договору про захист цієї території як спільної. Можемо побачити, ключовим тут є *вільне прийняття угоди людиною чи групою осіб про умови спільного проживання в конкретній локальності*. На цій основі формується загальна політична ідентифікація людей, які стають громадянами єдиного суверенного політико-територіального утворення. Вони розглядають його не лише з позитивістських чи утилітарних позицій, а і з духовної перспективи – як поняття спільної домівки, де один одного сприймають у якості ближніх, з якими ділять труднощі та перемоги. Для більшості консерваторів тут вирізняються кілька ключових чинників, що конструктивно впливають на формування такої ідентифікації: *територія, історія, традиції*. Саме вони дозволяють політичній ідентифікації формуватися іманентно – через опредмечення категорії спільної територіальної лояльності на підставі загальних правових норм. Це дає змогу людям за допомогою адаптивних механізмів підтримувати порядок і стабільність у власній державі. Таким чином, європейські держави «вирастають знизу завдяки звичаям вільного об'єднання сусідів і приводять до лояльності, яка прив'язує до певного місця та його історії, а не до релігії, династії...» [13, с. 51]. Саме це дає змогу підтримувати верховенство права та консенсусні форми політики. Отже, сучасні європейські національні держави формують концептуальне поле, у якому іманентно вибудовується зміст вільної лояльності в соціально-політичній ідентифікації громадян – на основі категоріального обумовлення спільної території проживання та визнання загальної юрисдикції.

Такий погляд на політичну лояльність та інститут громадянства формує особливий тип громадянської культури, що відтворює самоусвідомлення належності людини відповідно до узгодження прив'язаності до певного місця, способу життя, законів і інститутів, у яких вона виросла. Усе це виявляється в органічному духовному з'єднанні (сплетінні) людини та спільноти, у якій вона проходить процес індивідуального становлення та до якої вона територіально прив'язана. Це особливий тип культури, за прийняття якої людина автоматично стає членом тієї чи іншої спільноти, а її індивідуальний досвід буття перетворюється на колективний. Звісно ж, цей процес не відзначається одномоментністю та одноразовістю, а повинен бути пережитий людиною не тільки на психологічному, а й на духовному рівні. Тому ми не можемо, наприклад, погодитися з Р. Скрутоном, який вважає, що до західних держав емігрувати дуже легко, оскільки «від іммігрантів не вимагають нічого, крім як прийняти громадянську культуру та взяти на себе передбачені в ній

обов'язки» [13, с. 104]. Людина, яка хоче стати частиною нової спільноти повинна фактично *замінити одну громадянську культуру на іншу*, а це є активним та вольовим духовним робленням. Зовнішнє визнання певного політичного або соціального ідеалу іншої спільноти, у яку ти прагнеш вступити, є абсолютно недостатнім, якщо це визнання не співвідноситься з внутрішньою інтенцією людини до інтеграції в нове соціальне та громадянське середовище. Тут великою проблемою виступає те, що велика кількість іммігрантів приїжджають до західних країн у пошуку матеріальних чи економічних переваг, але не розуміють або не бажають прийняти необхідну умову для злиття, про яку ми зазначали вище.

Це дає можливість дійти висновку про те, що біженці або іммігранти *повинні* приймати ті правові норми, моральні правила, громадянські процедури та поведінкові моделі, на територію дії яких вони прибувають, тобто проходити державну асиміляцію. Ці норми, правила та процедури створені людьми окремої локальної культури, які на підставі цієї ж культури і формують належний для них правовий порядок та політичні інститути, першочергово, щоб упорядкувати свою модель суспільної організації буття та захистити власний виправданий спосіб життя. Так, подорожуючи до іншої країни, при перетині кордону ми, як громадяни іншої країни, зобов'язуємося не порушувати правопорядок і основи громадянського спокою на території тієї країни, де перебуваємо. А змінюючи територію з метою зміни постійного місця проживання, люди повинні визнавати і зміну власної культурної та соціальної приналежності, що призводить до формування імперативного завдання включення до нових форм правосвідомості. Тому праві інтелектуали та політики негативно оцінюють стратегію переконфігурації загальної культури локальної спільноти задля покращення умов включення новоприбулих, бо ці умови можуть порушувати вже сталі громадські порядки й норми та призводити до суспільної дестабілізації й розмиття сталої європейської ідентичності. Більше того, така політика здатна призвести до радикалізації суспільної свідомості.

Аналізуючи основи іммігрантської політичної та правової свідомості, зазначимо, що ісламський світ, який є ключовим джерелом новоприбулих осіб до Європи, ґрунтується на іншій моделі правовідносин та має інші форми закріплення і зовнішнього вияву правових норм, ніж християнський європейський. Так, Х. Бехруз наголошує, що «ісламу як релігії взагалі, а ісламському праву як його праворегулятивній складовій, притаманна своя система цінностей. Саме на їх відстоювання, захист і забезпечення нормативного регулювання спрямовані норми ісламського права» [15]. Так, в ієрархічній системі цінностей ісламу релігія та віра займають не лише ключове, а й категоріаль-

но-головне місце, оскільки вони детермінують відносини людини до інших структурних елементів ціннісної системи: життя, розуму, власності, політики і права. Для віруючого мусульманина система цінностей ісламу є непохитною системою координат, яка опредмечує все його життя. На підставі цього дослідники-конституціоналісти виділяють окрему правову сім'ю – мусульманську, головний зміст якої становить шаріат, що визначається сукупністю положень священних книг Корану і Суні. Так, у мусульманських країнах «норми шаріату, за яким визнається божественне походження, сприймаються як загальнообов'язкові й розглядаються як вищі за закони, прийняті парламентом» [16, с. 52]. Тут ми маємо інше – релігійне – джерело правосвідомості та правовідносин, що формується екзогенно та визначається незмінною нормативністю, що призводить до *трансцендентної догматизації політико-правових норм*, які не можуть трансформуватися за умов часу і простору. На підставі цього деякі дослідники детермінують іслам крізь призму політизованої релігії. Таким чином, визнаючи, що єдиний легітимний закон походить від Бога, інші види світської юрисдикції, які не підпорядковуються цій нормі, розглядаються як щось недоречне або взагалі вороже. На користь цього свідчить екстериторіальний та суб'єктний характер політико-релігійної доктрини, який пояснюється тим, що мусульманин може переїхати до іншої держави, проте він буде продовжувати слідувати нормам шаріату; новонавернений мусульманин може діяти за законами шаріату, навіть не покидаючи меж свого міста, де більшість населення не є мусульманами. Це може призвести до існування на території держави якогось паралельного виміру правовідносин, якісно рівного існуючому законодавству, яке при цьому спирається на божественні закони, а не на людську правотворчість, що вже ставить його вище, особливо в очах віруючих, та підриває в такий спосіб основи державного правопорядку. Адже в цьому контексті в статусі держави відбувається трансформація, у ході якої вона не відповідає принципу верховенства права. Подібна залежність від суб'єкта, а не від території, підкреслює релігійний характер права шаріату та відрізняє його від класичної європейської світської юридичної системи, де закони опредмечені політико-територіальною специфікою їхньої дії. Таким чином, як бачимо, іслам обіцяє своїм прибічникам не територіально обумовлене громадянство і з цих позицій розглядає Захід як творця чужої форми політико-правового порядку.

Поряд із цим слід наголосити на абсолютній спорідненості релігійного та політико-правового начала в ісламі, де «поняття Аллаха та держави в особі правителя є неподільними» [15]. Через це гріх та злочин, які рівноцінно порушують релігійні норми, у свідомості мусульманина є неподільними

елементами загальноповедінкових норм, які комплементують одне одного; а будь-яка правова норма бере свій початок у релігійних основах, через що ісламську правову систему називають *теоцентричною*. Як бачимо, ісламська правосвідомість покоїться на кардинально відмінних позиціях стосовно світської європейської правосвідомості: у центрі першої стоїть Творець, а в центрі другої – людина. Європейська ідентичність постає не як суто релігійна, а як цивілізаційна матриця, де християнство виступає культурним та політико-соціальним джерелом, а не імперативним моральним кодексом. Водночас іслам, будучи світоглядно інтегрованим у всі аспекти життя віруючих, часто вступає в напружені стосунки з європейським секуляризмом, що й викликає правоконсервативні побоювання щодо культурної сумісності.

Слід підкреслити, що при вирішенні проблеми міграції консерватори та праві політичні сили досить скептично ставляться до стратегічного напрямку мультикультуралізму, який бачиться їм досить недієздатним, бо «неконтрольована імміграція, неадекватна інтеграція та хибна догма мультикультуралізму в останні кілька десятиліть виявилися токсичною комбінацією для Європи», – констатує міністр внутрішніх справ Великобританії С. Браверман [17]. Зазвичай мислителі правого ідеологічного спектра наголошують на тому, що мультикультуралізм розмиває національну ідентичність, послаблює суспільну єдність та підриває традиційні цінності. Сучасний український науковець Р. Коршук визначає модель мультикультуралізму як ту, що «ґрунтується на концепції нації-поліса та спрямована на формування єдиної політичної, однак багатоманітної культурної, расової та етнічної спільноти в межах однієї держави» [18, с. 81]. Сам зміст мультикультуралізму конструюється на основі особливої форми *інтегративної ліберальної ідеології*, через яку поліетнічні та полікультурні національні суспільства мають реалізовувати стратегії соціального розуміння та стабільності на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя. За цією ідеєю, повинно відбуватися органічне поєднання загальнонаціональної ідентичності та етнічних ідентичностей різноманітних груп, що населяють країну. Однак слід вказати, що така політика не може бути універсальною панацеєю у вирішенні проблеми міжетнічних комунікацій та механізмів адаптації мігрантів.

Ми вважаємо, що, будучи інтелектуальним витвором лібералізму, політика мультикультуралізму приречена на вічні невдачі, бо в прагненні поєднати всі культури та соціальні лояльності вона, базуючись на загальній парадигмі ліберального глобалізму, намагається першочергово стерти всі внутрішні кордони західної цивілізації та її самобутні форми громадянської лояльності перед обличчям іншої алогенної культури. Суспільство, конституантою якого є принципи ліберальної демократії, не підтримує «ані культурні, ані об-

щинні уподобання. Максимальна програма лібералізму полягає у викоріненні будь-яких відмінностей, оскільки вони утворюють перешкоду на шляху до великого ринку і соціального миру» [19]. Тому ідеологія лібералізму та її програмні настанови не здатні дати оптимальну відповідь самим викликам феномену міграції, бо втрачає суб'єктність для предметного захисту межових цінностей західної цивілізації. На наш погляд, істинний компроміс полягатиме у формуванні паритетних стосунків між двома рівними суб'єктами цивілізаційних інтервенцій, коли цінностям європейських суспільств не завадатимуть шкоди заради підтримання консенсусного вирішення міграційної проблематики. В іншому разі це може розглядатися як капітуляція і відмова від власної ідентичності, що проявляється у відступі від власного цивілізаційного простору при наступі глобальних міграційних криз. У кінцевому підсумку, К. Шмітт переконує, що конфлікт цінностей є неминучою константою міжцивільної взаємодії, тільки-но ми визнаємо власні індивідуальні та групові цінності та входимо до аксіологічного простору: «...той, хто встановлює цінності, тим самим відмежовується від нецінностей. Безмежна толерантність і нейтралітет, скільки завгодно замінних вихідних точок і точок зору одразу різко змінюються на протилежність, на ворожнечу, щойно ситуація з проведенням і здійсненням прав стає конкретно серйозною» [20]. Тому, якщо європейська цивілізація хоче продовжувати існувати, на думку більшості прибічників консерватизму, вона повинна не тільки визнавати, а й захищати свої власні цінності в інтеракціях з іншими аксіологічними системами.

Слід також зазначити, що деякі теоретики мультикультуралізму наголошують на необхідності впровадження концепції мультиправового плюралізму, який характеризується інтенцією до інкорпорації деяких норм шаріату в світську правову систему європейських держав, що гіпотетично може загрожувати формуванням *еклектичної форми правосвідомості*. Будучи певною мірою способом врегулювання конфліктів між поліконфесійним населенням і центральною владою на певному етапі державного будівництва, така модель не сприяє конструктивному об'єднанню населення країни в єдину спільність і створенню єдиного правового простору з метою розвитку економічних відносин, мобільності населення та його соціальної активності. Навпаки, вона неминуче гальмує національне будівництво, призводить до створення етноконфесійних анклавів, відмови їх від інтеграції, наростання міжетнічних і релігійних конфліктів, посилення місцевих лідерів, слабкості держави перед зовнішніми викликами. До того ж правова система ісламу, заснована на релігійному джерельному фундаменті, відзначається ригідністю та тотальністю своїх правових догм. Звідси залишається невирішеним питання

об'єднання таких некомплементних в європейському та мусульманському праві відносин щодо визнання ЛГБТ, прав жінок, кровної помсти тощо, як «існування певних специфічних культурних уявлень і настанов, виразно притаманних деяким мігрантам. Зокрема, це певні погляди на жінок, особливо жінок-немусульманок, на інші релігії, расові та сексуальні меншини, які можна охарактеризувати як “тірші за середньовічні”» [21, с. 35]. Це також може евентуально утворювати диспозиції для формування правових колізій у законодавстві європейських країн.

Так, безпредметна й індиферентна позиція ліберальної школи до власної цивілізаційної ідентичності не може еманувати програму з підтримання рівноваги в міжцивілізаційних процесах, бо вона субстанціонально байдужа до захисту власних форм екзистенції, бо «будучи водночас ворогом мороку і світла, ліберальна школа вибрала для себе якісь сутінки між ясними і темними зонами, між вічними сутінками і божественними зорями» [5, с. 178]. У той же час, будучи заснована на широкому підґрунті – релігії, ісламська цивілізація у вигляді іммігрантів має стійкіші й експансивніші форми прояву та захисту свого цивілізаційного буття. Так, мусульманство, що активно поширюється внаслідок міграції, часто сприймається як виклик через наявність окремих культурних і правових норм, які можуть бути несумісні з традицією Західної Європи. У низці досліджень вказується, що значна частина мусульманських громад демонструє тенденцію до збереження культурної автономії, що ускладнює процеси інтеграції та призводить до «руйнування традиційної культури місцевого населення представниками іммігрантів» [18, с. 82].

Виходячи з цього, правоконсервативні інтелектуали Європи вкрай негативно ставляться до інклюзивного підходу до вирішення проблеми імміграції, що логічно впливає з самої політики мультикультуралізму. Магістральною проблемою тут бачиться процес відчуження європейської цивілізації від свого цивілізаційно-культурного ландшафту, що екзистенційно загрожує існуванню самої європейської ідентичності. «Ідея рівності, пишуть автори Паризької декларації 2017 р., вимагає, щоб ми остерігалися навіть згадувати, що віримо у вищість нашої культури. Парадоксальним чином, але європейська мультикультурна справа, що заперечує християнські корені Європи, спекулює, власне, християнською ідеєю загальної любові – аж у такій перебільшеній і нетривкій формі. Вона вимагає від європейців шляхетного самозречення. Вона змушує нас підтримувати колонізацію наших земель і занепад нашої культури, і цей колективний акт самопожертви на користь якоїсь нової народжуваної глобальної спільноти миру і процвітання має бути величною славою Європи двадцять першого століття» [12]. На цих же самих позиціях перебуває і британський консервативний мислитель Р. Скрутон,

який досить критично ставився до сучасної ідеї європейської інклюзивності, яка призводить, на його думку, до маргіналізації та девальвації європейських цінностей заради побудови толерантного та відкритого суспільства, заснованого на егалітарних принципах неолібералізму. Він переконаний, що це може призвести до згасання пасіонарності європейського континенту як цивілізаційної спільності та породити неминучі наслідки, а масова міграція може зруйнувати форми громадянської культури та соціальної гармонії, якщо нова культура не буде асимілюватися в культурному просторі, що домінує. Ця етнополітична стратегія націлена не на те, щоб побудувати вільну та рівноправну комунікацію між двома культурами та ідентичностями, а для того, щоб замінити європейський цивілізаційний простір іншою громадою та іншими порядками при нівеляції культурних демаркацій. Цьому сприяє і сама політика заперечення, цементована сучасною неоліберальною ідеологією, яка впливає на вилучення неполіткоректних книг із навчальних програм, регламентацію мовленнєвих регуляцій та консультацій щодо недискримінації, прищеплення ідеологічного конформізму шляхом запровадження спеціальних університетських курсів тощо. Саме тому Р. Скрутон висуває імперативний принцип «сплати членського внеску» за отримання благ перебування в країні, що дорівнює прийняттю вже сформованих соціальних правил гри. Він пише, що все те, що побудовано та утворено в Європі, усі ті досягнення європейської цивілізації у вигляді освіти, науки, філософії та особливого типу культури – «вони належать нам, так само як нам належить правовий порядок і політичні інститути: вони формують частину того, що нас створило, і повідомляють про те, що бути такими, якими ми є, – правильно». А якщо хтось їх не розділяє, – продовжує він в іншому місці, – то «ви будете схильні сказати, що це не ваша культура і їй *тут* не місце» [13, с. 116–117]. Як бачимо, тут формується діаметрально протилежна система вирішення міграційної проблематики, де головний акцент робиться на бажанні та належності іммігрантів приймати ті культурно-соціальні умови та адаптуватися до них, якщо вони хочуть стати повноцінними членами нових для них суспільств. Поряд із цим пропагується верховенство інтересів національних громад, що призводить до необхідності утвердження моделі міграції, яка враховувала б потреби національного ринку праці, культури та безпекових гарантій для автохтонного населення країн. А така політика передбачає, зокрема, вимоги до знання мови, дотримання місцевих законів і принципів суспільного життя. Ця стратегія не є виключно кабінетним філософуванням, вона також активно використовується в кампаніях різних політичних лідерів. Так, наприклад, у промові М. Ле Пен на з'їзді «Національного об'єднання» у 2022 р. лідер партії заявила: «...французи мають вирішувати, хто населяє

Францію. Французи мають вирішувати, хто може стати французом. Ця імміграція – це поселенська імміграція, коли люди живуть з нами, як вдома, вона необоротна, це бажана політика без будь-якої фінансової, соціальної або людської оцінки» [22].

Праві інтелектуали досить часто звертають увагу на необґрунтовану негативну реакцію з боку ліволіберальної спільноти на актуалізацію проблеми міграції: тих, хто порушує цю тему, одразу звинувачують у расизмі, націоналізмі та ксенофобії, що призводить до замовчування проблеми та відкладання її в «далеку скриньку». Це базується на «соціально-культурному мазохізмі» європейських лівих інтелектуалів, за висловом Д. Мюррея, коли «узагальнення щодо історичних недоліків та злочинів європейців на самих європейців вважається нормальним і прийнятним» [21, с. 180] навіть серед самих європейців. Усе це переростає в безкінечне спокутування провини за те, що робили давні попередники, до чого сучасний середньостатистичний європейець не має жодного стосунку. У кінцевому підсумку цей процес переростає у формування особливого й постійного почуття провини, яке активно артикулюється в ліберальному медійному просторі та примушує дивитися на європейську цивілізацію та історію виключно з точки зору інвазивного та агресивного колоніалізму, відкидаючи всі славетні досягнення минулого. З цим інтелектуальні та політичні лідери правого руху сучасної Європи абсолютно не згодні.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що консервативний погляд на міграцію в Європі являє собою складний сплав філософської традиції, культурної тривоги і політичного прагматизму. У центрі цього погляду – прагнення зберегти соціальну і культурну спадкоємність, захистити націю від внутрішніх і зовнішніх потрясінь і утвердити право на суверенне самовизначення. Крізь призму інтелектуалів, таких як Р. Скрутон, А. де Бенуа, К. Шмітт і Д. Мюррей, можна зрозуміти не просто політичні гасла, а й глибинну філософію, що лежить в основі європейського консерватизму. Ця філософія продовжує впливати на політику країн ЄС, особливо в періоди криз і наростання культурних конфліктів, формуючи стійку альтернативу ліберальній парадигмі політики мультикультуралізму.

Отже, «правий погляд» на європейську ідентичність у контексті міграційних процесів спирається на захист культурної спадщини, безпеки та соціальної стабільності. У політичному плані це виражається у вимогах до жорсткішої міграційної політики, зміцнення національних інститутів та підвищення ролі традиційних європейських цінностей у формуванні майбутнього континенту, бо Європа не може відмовитися від своїх конструктивних позитивних якостей, сформованих історично: «Освітня система та рівень на-

селення сприяє створенню наукової еліти в усіх фундаментальних галузях знання. Її археологічна, історична, літературна, музична, технологічна та наукова спадщина – одна з найбагатших на планеті. Ідеї та уявлення Європи як «матері філософії» складають безперервну тритисячолітню інтелектуальну традицію», – констатує А. де Бенуа [23]. Більшість «правих» інтелектуалів та політичних діячів цього напрямку виступають за захист цієї спадщини перед загрозою міграційних викликів. Вони вбачають у масовій міграції загрозу соціальній згуртованості, економічній стабільності та культурному балансу, а також висловлюють побоювання, що новоприбулі мігранти не завжди готові інтегруватися в європейське суспільство, що може призвести до утворення паралельних громад, підвищення рівня злочинності та зростання соціального напруження. У цьому контексті праві політичні сили виступають за модель міграції, яка враховує потреби національного ринку праці, культуру та безпекові аспекти. Як бачимо, ідеологічний табір прихильників сучасного європейського консерватизму розглядають імміграцію без асиміляції як нову форму колонізації. Вони наголошують, що в такій якості вона повинна бути відкинута, бо правильним є очікувати, що ті, хто мігрують на європейські землі, будуть інкорпороватися в нові суспільства і приймати нові форми культурної, політичної та правової лояльності. Ці очікування має підтримати раціональна, консервативно орієнтована міграційна політика, а прикладом оптимальної форми адаптації новоприбулих мігрантів на основі внутрішнього духовного бажання може виступати пасаж, який наводить британський мислитель Д. Мюррей у своїй книзі «Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам»: «Гірші Алі була в усьому зразковою іммігранткою. Прибувши в країну, вона попросила й отримала притулок. Працюючи на чорнових роботах, вивчила нідерландську і незабаром змогла вступити до університету. Навчалася в університеті Ляйдену, водночас працюючи з іншими мігрантами як перекладачка. Рівно за десять років після прибуття до Нідерландів отримала ступінь магістра політології, почала працювати як дослідниця і навіть стала депутаткою парламенту Нідерландів від Ліберальної партії. Це була просто блискавична історія успіху іммігрантки» [21, с. 149].

Слід нюансувати, що нашим головним завданнями було дослідити та поглибити науковий діалог щодо аналізу консервативної реакції на міграційні процеси в контексті захисту європейської ідентичності. Проте ми визнаємо, що існує можливість для подальшого поглиблення знань у цьому контексті, зокрема цікавим і необхідним буде відшукування та детермінація причин сучасних міграційних явищ та дослідження інституційних відповідей консервативних урядів європейських країн у вирішенні проблеми державної аси-

міляції новоприбулих алогенів. Усе це може бути розроблено в наступних наукових напрацюваннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баумейстер А. Паломництво до місць народження думки: Ле-Бек, Багдад, Толедо, Париж і Тодтнаубег. Історико-філософські студії і рефлексії. Київ : Колесо життя, 2024. 200 с.
2. Politico. European election results. 2024. URL: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/european-parliament-election/> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Шапіро Б. Смысл истории. Як розум і мораль зумовили велич Заходу / пер. з англ. Геннадій Шпак. Київ : Наш формат, 2022. 208 с.
4. Cortés J. D. Readings in Political Theory. Florida : Sapientia Press, 2007. 168 p.
5. Cortés J. D. Essays on Catholicism, Liberalism and Socialism, Considered in their Fundamental Principles. Brussels : New Direction, 2022. 369 p.
6. Huntington S. The clash of civilizations and the remaking of world order. New York : SIMON S SCHUSTER, 1996. 367 p.
7. Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften. Eurobarometer 90.04.2018. URL: https://search.gesis.org/research_data/ZA7556 (дата звернення: 11.04.2025).
8. Institute for Economics & Peace. Positive Peace Report 2020: analysing the factors that sustain peace. 2020. URL: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/04/PPR-2020web.pdf?utm_ (дата звернення: 17.04.2025).
9. Фукуяма Ф. Идентичность: стремление к признанию и политика неприятия. Киев : Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.
10. Малкіна Г. М., Пастухов А. В. Поняття політичного його конституювання через бінарний дуалізм «друга / ворога». *Політологічний вісник*. 2022. 88. С. 120–137. doi: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.88.120-137>.
11. Довсон К. Релігійні джерела Західної цивілізації. *Консерватизм: антологія / упорядники О. Проценко, В. Лісовий*. Київ : ВД «Простір» ; Смолоскип, 2008. С. 433–440.
12. A Europe We Can Believe In. 2017. URL: <https://thetrueeurope.eu/a-europe-we-can-believe-in/> (дата звернення: 18.04.2025).
13. Скрутон Р. Як бути консерватором / пер. з англ. Катерина Діса. Київ : Наш формат, 2024. 232 с.
14. Нісбет Р. Догми консерватизму. *Консерватизм: антологія. / упорядники О. Проценко, В. Лісовий*. Київ : ВД «Простір» ; Смолоскип, 2008. С. 142–177.
15. Берхуз Х. Исламские и западные правовые традиции: ценностный подход. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2006. Т. 15. С. 150–160.
16. Шляхтун П. Конституційне право України : підручник. Київ : Освіта України, 2008. 592 с.

17. Braverman S. Statement to the House of Commons on the Safety of Rwanda (Asylum and Immigration) Bill. 2024. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/suellabravermanhocrwandabill17jan2024.htm> (дата звернення: 15.04.2025).
18. Коршук Р. Етнополітологія. Київ : Альтера, 2011. 200 с.
19. Benoist A. de. Face a la mondsalisation. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/face_a_la_mondialisation.pdf (дата звернення: 19.04.2025).
20. Schmitt C. The Tyranny of Values and Other Texts. Candor, NY : Telos Press Publishing, 2018. 230 p.
21. Мюррей Д. Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам. /пер. з англ. Тарас Тимо. Київ : Наш Формат, 2024. 368 с.
22. Кандидатка у президенти Франції заявила, що країна вийде з НАТО у разі її перемоги на виборах. 2022. URL: https://babel.ua/news/76265-kandidatka-u-prezidenti-franciji-zayavila-shcho-krajina-viye-z-nato-u-razi-jiji-peremogi-na-viborah?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
23. Benoist A. de. Europe et mondialisation. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/europe_et_mondialisation.pdf (дата звернення: 15.04.2025).

REFERENCES

1. Baumeister, A. (2024). Palomnytstvo do mists narodzhennia dumky: Le-Bek, Bahdad, Toledo, Paryzh i Todtnaubeg. Istoryko-filosofski studii i refleksii. Kyiv: Koleso zhyttia [in Ukrainian].
2. Politico (2024). European election results. URL: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/european-parliament-election/>.
3. Shapiro, B. (2022). Smysl istorii. Yak rozum i moral zumovyly velych Zakhodu /per. z anhl. Henadii Shpak. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
4. Cortés, J. D. (2007). Readings in Political Theory. FL: Sapientia Press.
5. Cortés, J. D. (2022). Essays on Catholicism, Liberalism and Socialism, Considered in their Fundamental Principles. Brussels: New Direction.
6. Huntington, S. (1996). The clash of civilizations and the remaking of world order. New York: SIMON S SCHUSTER.
7. Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften. Eurobarometer 90.4. (2018) URL: https://search.gesis.org/research_data/ZA7556.
8. Institute for Economics & Peace. Positive Peace Report 2020: analysing the factors that sustain peace. 2020. URL: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/04/PPR-2020web.pdf?utm_.
9. Fukuyama, F. (2020). Ydentychnost: stremlenye k pryznanyiu y polytyka nepryiatyia. Kyev: Alpina Pabliher [in Russian].
10. Malkina H. M., Pastukhov A. V. (2022). PONiATTIa POLITYChNOHO TA YOHO KONSTYTUIuVANNIa ChEREZ BINARNYI DUALIZM «DRUHA\VOROHA». *Politolohichnyi visnyk, Vol. 88: 120–137*. doi: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.88.120-137> [in Ukrainian].

11. Dawson, K. (2008). Relihiini dzherela Zakhidnoi tsyvilizatsii. *Konservatyzm: antolohiia*. /Uporiadnyk O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv: VD «Prostir», Smoloskyp, 433–440 [in Ukrainian].
12. A Europe We Can Believe In. (2017) URL: <https://thetrueeurope.eu/a-europe-we-can-believe-in/>.
13. Scruton, R. (2024). Yak buty konservatorom /per. z anhl. Kateryna Dysa. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
14. Nisbet, R. (2008). Dohmy konservatyizmu. *Konservatyzm: antolohiia* / Uporiadnyk O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv: VD «Prostir», Smoloskyp. P. 142–177 [in Ukrainian].
15. Berkhouz, H. (2015). Yslamskye y zapadnyie pravovyie tradytsyy: tsennostnyii podkhod. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» – Scientific works of the National University «Odesa Law Academy», Vol. 15, 150–160* [in Russian].
16. Shlyakhtun, P. (2008). Konstytutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
17. Braverman, S. (2024). Statement to the House of Commons on the Safety of Rwanda (Asylum and Immigration) Bill. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/suellabravermanhocrwandabill17jan2024.htm>
18. Korshuk, R. (2011). Etnopolitolohiia. Kyiv: Altera [in Ukrainian].
19. Benoist, A. de. Face a la mondsalisation. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/face_a_la_mondialisation.pdf
20. Schmitt, C. (2018). The Tyranny of Values and Other Texts. Candor, NY: Telos Press Publishing.
21. Murray, D. (2024). Samoznyshchennia Yevropy: immihratsiia, identychnist, islam. / per. z anhl. Taras Tymo. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
22. Kandydatka u prezydenty Frantsii zaiavyla, shcho kraina vyide z NATO u razi yii peremohy na vyborakh. (2022). URL: https://babel.ua/news/76265-kandidatka-u-prezidenti-franciji-zayavila-shcho-krajina-viyde-z-nato-u-razi-jiji-peremogi-na-viborah?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
23. Benoist, A. de. Europe et mondialisation. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/europe_et_mondialisation.pdf

Anton Pastukhov, PhD student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

CONSERVATIVE RESPONSE TO MIGRATION CHALLENGES AND PRESERVATION OF EUROPEAN IDENTITY IN THE TWENTIETH CENTURY

The article explicates the key theoretical positions of the conservative reaction to the migration processes of recent decades, and provides a generalized view of the foundation

of European identity in the context of the ideology of conservatism. The author emphasizes the actualization of right-wing and conservative discourse both in the electoral processes of European states and in the intellectual environment of contemporary European thinkers. The author postulates the civilizational and social non-relatedness of two local identities: Muslim immigrants and Christian Europeans. The conservative criticism of the modern policy of multiculturalism is analyzed, its key problems are identified in the context of preserving European identity, which is concretized in the phenomena of inclusiveness, the policy of atonement and the existential threat of erosion of European values.

Keywords: conservatism, migration, right-wing ideologies, conservative tradition, European identity, right turn, religion, society, politics.

Сидоров Микита Сергійович, аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна
e-mail: myksydorov@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2107-6041>

ТЕХНОЛОГІЇ СИМВОЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Досліджено особливості та характерні риси технологій символічної політичної комунікації як ефективних засобів здобуття, легітимації та реалізації влади. Розкрито їхні принципи дії та механізми впливу. Виявлено, що ці технології діють через повторення, емоційну привабливість та інтерпретаційну гнучкість, зміцнюючи легітимність та надихаючи на колективні дії в символічно-політичному просторі.

Ключові слова: символічна комунікація, політична влада, міфологізація, ритуалізація, метафоризація, легітимація, емоційний резонанс.

Постановка проблеми. У динамічному політичному просторі символічна політична комунікація стала вирішальним інструментом здобуття, легітимації та здійснення влади. На відміну від традиційних форм політичного дискурсу, що ґрунтуються на раціональній аргументації та фактичних доказах, символічна політична комунікація працює через складну організацію знаків, ритуалів, міфів, метафор та емоційно забарвлених образів, які не просто передають повідомлення, а й активно конструюють колективне сприйняття реальності, формують політичні ідентичності та генерують консенсус. Незважаючи на все більший вплив, використання технологій символічної комунікації в політичній практиці залишається недостатньо теоретично обґрунтованим і вивченим з точки зору їхніх функціональних механізмів та можливих наслідків. З огляду на це існує нагальна потреба з'ясувати, як технології символічної політичної комунікації функціонують в якості інструментів конструювання політичної реальності, генерування згоди та консолідації влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Символічна комунікація активно досліджується вченими. Однією з перших робіт, що зачіпала проблематику символічної комунікації, була праця Й. Рюш та В. Кіс «Невербальна комунікація; нотатки про візуальне сприйняття людських стосунків» [13], що вийшла в 1956 р. Уже в 1973 р. свою модель символічної комунікації за-

пропонував Д. Гокінс [10]. У подальшому Я. Суї проаналізував патерни символічної комунікації [14], а Р. Коллінз вивчав ритуали в контексті соціальної взаємодії [6]. Різним аспектам функціонування символічної комунікації в політичній сфері присвятили свої роботи такі дослідники, як М. Едельман [8; 9], Дж. Мосс [12], С. Кауфман [11], В. Воррен [17], І. Сусіла, Д. Дін, Р. Юсоф, А. Сетяван, Ф. Вайді [15], О. Висоцький [2; 3], Е. Девія Асеведо [7]. Вагомий внесок вказаних авторів надав нам матеріал для виокремлення та вивчення технологічного виміру символічної політичної комунікації.

Метою цієї роботи є виявити й проаналізувати особливості технологій символічної політичної комунікації як засобів здобуття та реалізації влади.

Виклад основного матеріалу. Символічна політична комунікація – це форма політичної взаємодії, у якій значення конструюється і передається не за допомогою раціональних аргументів чи фактологічного дискурсу, а через свідоме використання символів, ритуалів, образів і перформативних дій. Її основна мета – формувати колективне сприйняття, конструювати спільні ідентичності та встановлювати ідеологічне домінування, викликаючи емоційний резонанс і культурні асоціації.

Методологія технологічного підходу стала основою цього дослідження. Технологічний підхід дозволяє виділяти політичні технології на підставі такого універсального критерію, як ефективність, що означає реалізацію політичними суб'єктами владних завдань за найменшу ціну, із максимальною економією зусиль та витрат [1; 4; 16]. Виходячи з методології технологічного підходу, можемо дати визначення поняттю технологій символічної політичної комунікації.

Технології символічної політичної комунікації – це ефективні інструменти та методи, що використовуються політичними акторами для формування сприйняття, конструювання реальності та, зрештою, впливу на поведінку масової аудиторії. Ці технології не є нейтральними інструментами переконання; вони є механізмами, за допомогою яких політичні еліти генерують згоду, утримують контроль або провокують мобілізацію шляхом формування спільних смислів, емоцій та ідентичностей. Такі технології слугують для естетизації влади, симуляції політичної дії та забезпечення легітимності шляхом керування суспільними настроями та вбудовування бажаних інтерпретацій реальності в колективну свідомість. Технології символічної політичної комунікації функціонують як дієві засоби, що формують суспільну свідомість, легітимують владу, встановлюють емоційні та когнітивні зв'язки між політичними акторами та суспільством. В основі цих технологій лежить використання символів – образів, ритуалів, міфів, мови та церемоніальних практик, що виходять за межі раціонального дискурсу і діють на емоційному

та культурному рівнях, впливаючи на колективне сприйняття та поведінку. Сутність технологій символічної політичної комунікації полягає в їхній здатності кодувати політичні повідомлення в культурно резонансні форми, роблячи їх доступними, емоційно насиченими та ідеологічно потужними. Їхній принцип дії базується на структурованому розгортанні символічних систем, які резонують із спільними цінностями, історичними наративами чи архетипними значеннями в цьому суспільстві. Ці символи слугують не лише інструментами репрезентації, але й механізмами контролю, формуючи те, як політична реальність сприймається, інтерпретується та засвоюється масами.

В основі технологій символічної політичної комунікації лежить принцип медіації: символи виступають посередниками між абстрактними ідеологіями та конкретними політичними діями. Вони не просто репрезентують ідеї, вони оживляють їх, роблячи міфи дієвими і надаючи матеріальну форму нематеріальним прагненням, страхам і моральним імперативам. Процес, який запускають згадані технології, є динамічним та інтерактивним – він розгортається в повсякденному житті, публічному дискурсі та в інституційному середовищі, де символи постійно інтерпретуються, оскаржуються та перевизначаються. Ефективність цих технологій залежить від їхньої здатності використовувати психологічні та культурні схильності, що існують, створювати відчуття приналежності та спільної долі, встановлювати цілісну символічну систему, яка забезпечує орієнтацію та сенс у часи невизначеності, узгодженістю й послідовністю символічних повідомлень на різних медіаплатформах, інституційною спроможністю політичних акторів контролювати і спрямовувати потік символічної інформації. Крім того, технологічний прогрес систем масової комунікації – від традиційних медіа до цифрових мереж – суттєво впливає на охоплення, швидкість і глибину символічного впливу.

Можна виокремити кілька ключових технологій символічної політичної комунікації, кожна з яких працює за допомогою специфічних способів дії і досягає диференційованих ефектів у реалізації політичних цілей.

Однією з основоположних і системоутворювальних технологій символічної політичної комунікації є технологія політичної міфологізації, або конструювання міфічних наративів. Вона передбачає конструювання, поширення та адаптацію міфічних наративів, які описують політичні реалії в міфічних термінах [2; 5]. До них належать історії про національне походження, героїчне лідерство, екзистенційні загрози чи месіанську місію. Такі міфи переосмислюються та оновлюються відповідно до сучасних політичних потреб, часто спираючись на архетипні мотиви та історичну пам'ять [2]. Для цього використовуються технології оповіді, комеморативні та освітні техно-

логії, які посилюють ці наративи. Ефективність полягає в їхній емоційній глибині, моральній чистоті та здатності об'єднувати різні групи населення в рамках спільної символічної структури. Вбудовуючи політичний порядок денний в емоційно сильні історії, ця технологія сприяє формуванню в населення почуття приналежності, мети та моральної ясності. Вона працює шляхом конструювання спрощених, але переконливих інтерпретацій складних соціальних і політичних явищ, тим самим легітимуючи владу через ідеологічне переконання, а не емпіричну аргументацію. Технологія політичної міфологізації діє через повторювані розповіді, візуальну репрезентацію та церемоніал, вкорінюючись у культурну підсвідомість і формуючи довгострокову політичну ідентичність [3].

Різновидом технології політичної міфологізації або конструювання міфічних наративів є міфологізація історії, що передбачає вибірккову реінтерпретацію та драматизацію минулих подій із метою створення наративу про жертви, героїзм або екзистенційну загрозу [11].

Тісно пов'язаною з міфологізацією є технологія наративізації, яка означає структурування політичного дискурсу в послідовні, обмежені в часі історії, що йдуть за логікою «початку, середини і кінця». Ці наративи можуть включати теми боротьби, спокути, прогресу чи занепаду, позиціонуючи політичних лідерів чи рухи як протагоністів, які ведуть суспільство до порятунку чи стабільності. Наративи стають популярними, коли вони узгоджуються з життєвим досвідом або прагненнями аудиторії, дозволяючи їй засвоїти історію та ототожнити себе з її очікуваним результатом [5]. Ця технологія працює найефективніше, коли інтегрована в ширші медіастратегії та інституційні практики.

Серед ключових технологій символічної політичної комунікації чільне місце посідає технологія політичної ритуалізації. Вона реалізується як на рівні дій (подієвих висловлювань) – повторюваних державних церемоній, парадів, присяг на вірність та пам'ятних заходів, так і на рівні мови – вербальних висловлювань, що охоплюють риторичні прийоми, пишномовне мовлення, церемоніальні повторення та стилізовані вирази. Ритуалізовані події висловлювання слугують для драматизації політичного порядку та підтвердження ієрархічних структур. Ритуалізовані мовні форми слугують для освячення політичної влади, зміцнення групової ідентичності та вироблення почуття колективної приналежності. Ритуальна мова функціонує не шляхом надання нової інформації, а шляхом зміцнення переконань і ролей, що існують, у такий спосіб стабілізуючи політичний порядок або відроджуючи прихильність під час кризи. Успіх технології політичної ритуалізації залежить від її перформативної послідовності та емоційного резонансу, який вона викликає в аудиторії, підготовленої реагувати на такі сигнали.

Варіацією технології політичної ритуалізації є ритуалізований заклик, який передбачає багаторазове використання емоційно зарядженої мови і жестів для підтвердження колективної ідентичності та зміцнення нормативної поведінки [8]. На відміну від переконливої аргументації, ритуалізований заклик має на меті не переконати за допомогою розуму, а підтвердити цінності та ролі через перформативне повторення. Так, політичні промови, національні свята та церемоніальні дії часто використовуються для формування лояльності та придушення інакомислення. Сила технології ритуалізованого заклику полягає в здатності викликати спільні афективні стани – гордість, страх, надію, які пов'язують людей зі спільною справою. Чим частіше ця технологія здійснюється, тим глибше ці стани вкорінюються в політичній свідомості, що робить її особливо ефективною для стабілізації політичного порядку в періоди невизначеності або потрясінь.

Ефективність ритуалізації ґрунтується на зміцненні колективної пам'яті та чуттєвому залученні учасників, що робить абстрактні політичні концепції відчутними та особисто-досвідними.

Важливою технологією символічної політичної комунікації є політична номіналізація, яка означає навмисне називання та маркування політичних суб'єктів, політик та подій у спосіб, що формує їхнє сприйняття. За допомогою ретельно дібраної термінології ця технологія формує політичний дискурс, визначаючи, що вважається нормальним, легітимним або девіантним. Наприклад, якщо назвати політичну ініціативу «реформою», а не «жорсткою економією», це може суттєво змінити її сприйняття. Використовуючи такі терміни, як «реформа», «революція», «криза» або «загроза», для позначення певних явищ, політичні актори формують суспільне сприйняття та легітимують або делегітимують вчинки, позиції та події. Спосіб дії тут є лінгвістичним, коли семантичний вибір зумовлює когнітивні рамки та впливає на суспільні настрої. Технологія політичної номіналізації впливає не лише на розуміння подій, але й на те, що вважається нормальним, прийнятним чи суперечливим у політичних дебатах. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні порядку денного та нормативному обґрунтуванні.

З технологією міфологізації напряму пов'язано використання технології політичної метафоризації. Метафори діють як концептуальні каркаси, що організовують сприйняття і формують політичну реальність [8]. Вони не просто описують світ – вони створюють його, обираючи певні атрибути для акцентування і пригнічуючи інші. Наприклад, опис політики як «боротьби за виживання» налаштовує аудиторію на інтерпретацію подій крізь призму небезпеки та конкуренції, легітимуючи агресивну політику або авторитарне лідерство. Принцип метафоричного фреймінгу полягає в його

здатності структурувати пізнання без відкритої аргументації, дозволяючи політичним акторам делікатно переосмислювати проблеми, рішення та відповідальність. Його ефективність визначається культурною впізнаваністю метафори та емоційною силою, яку вона викликає. Технологія політичної метафоризації передбачає використання образної мови для конструювання політичної реальності. Вона працює шляхом зіставлення абстрактних понять з конкретними образами, формуючи таким чином когнітивні схеми, за допомогою яких люди інтерпретують політику [8].

Ще однією технологією символічної політичної комунікації є конструювання багатозначності, коли політичні заяви навмисно створюються як такі, що допускають багатозначне тлумачення серед різних електоратів. Ця технологія дозволяє лідерам забезпечувати широку підтримку, поєднуючи різноманітні й навіть суперечливі очікування в єдиній символічній системі [8]. Технологія конструювання багатозначності працює, відкладаючи розв'язання проблеми, дозволяючи людям проектувати власні бажання на послання. Це особливо ефективно в умовах високої невизначеності або плюралізму, коли ясність може відштовхнути потенційних союзників або спровокувати розбіжності.

Доповненням до технології конструювання багатозначності є маніпуляція символами загрози – технологія, яка передбачає драматизацію зовнішніх або внутрішніх небезпек для виправдання політичних дій або консолідації лояльності. Жахаючи ворогами – реальними чи уявними, – лідери активізують колективну ідентичність і посилюють залежність від держави чи партії як захисника. Дія цієї технології ґрунтується на активації страху, який звужує когнітивну обробку і підвищує сприйнятливість авторитарних закликів. Її вплив посилюється, коли загроза формулюється в екзистенційних термінах і пов'язана зі знайомими культурними тривогами [8].

Тісно пов'язаною з технологією маніпуляції символами загрози є технологія конструювання архетипів ворога, яка функціонує через ідентифікацію та символічне представлення спільного супротивника. Ворог може бути зовнішнім (іноземні держави) або внутрішнім (дисиденти, меншини), але сутнісна динаміка залишається незмінною: ворог зображується не лише як опонент, але й як загроза моральній структурі суспільства. Звертаючись до культурно резонансних образів зла, таких як «недолюдина», «чужинець» або «зрадник», політичні лідери активізують глибоко вкорінені страхи і сприяють згуртованості своїх прихильників. Принцип дії цієї технології заснований на людській схильності визначати ідентичність в опозиції; створюючи символічного ворога, лідери конструюють відчуття «ми проти них», що легітимізує агресивну політику і консолідує владу. Ефективність цієї технології залежить від того, наскільки добре образ ворога узгоджується з наявними

культурними тривогами і чи вдається зробити так, щоб загроза здавалась одночасно і безпосередньою, і екзистенційною [8].

Технологія важільної комунікації здійснюється шляхом перенесення символічного капіталу вже встановленого і широко визнаного знаку на новий або менш відомий знак. Ця технологія спирається на конотативні асоціації – коли соціальний престиж, емоційний резонанс або ідеологічна вага одного знаку стратегічно пов'язується з менш знайомим знаком, щоб підвищити його легітимність і привабливість. Наприклад, у політичних кампаніях часто використовують національні символи, такі як прапори чи історичні постаті, щоб надати кандидатам чи політикам патріотичної довіри [14]. Ефективність цієї технології залежить від того, наскільки сильна конотація початкового символу і наскільки він відповідає новому контексту.

Ще однією важливою технологією є конвергентна комунікація, яка передбачає організоване поєднання (тобто конвергенцію) декількох знакових систем – тексту, зображення, звуку і жестів – у рамках єдиного повідомлення. Ця технологія посилює переконливий вплив, залучаючи одночасно кілька органів чуття та когнітивних способів сприйняття. У політичному дискурсі ця технологія проявляється в передвиборчій рекламі, яка поєднує ностальгічну музику, емоційно заряджені візуальні ефекти та авторитетну розповідь, щоб викликати почуття єдності та спільної мети. Успіх технології конвергентної комунікації залежить від узгодженості та синергії між різними засобами, що гарантує, що їх спільний ефект посилює, а не розмиває заплановане повідомлення [14].

Однією з достатньо ефективних є технологія гегемоністської комунікації, яка спирається на концепцію ізології – ідеологічного зв'язку означника з єдиним, домінуючим означуваним. Ця технологія спрямована на укорінення певних значень у суспільній свідомості, роблячи їх самоочевидними або загальноприйнятими. Гегемоністська комунікація часто використовується державними установами або домінантними політичними партіями для консолідації влади шляхом маргіналізації альтернативних інтерпретацій та замовчування протилежних. Вона діє через повторюваний вплив, інституційне посилення та інтеграцію бажаних значень в освітні, правові та медійні рамки. Сила цієї технології полягає в здатності трансформувати спірні ідеї у здоровий глузд, у такий спосіб зменшуючи ймовірність опору їм чи їхньому переосмисленню [14].

Одну з ключових ролей у символічно-політичному комунікативному просторі відіграє технологія метонімічної проєкції. Через реалізацію метонімічної функції – коли один елемент позначає інший через суміжність або асоціацію – ця технологія дозволяє представляти складні політичні реалії за допомогою спрощених, близьких до них символів. Наприклад, лідер може

бути зображений через повсякденні образи – водіння автомобіля, відвідування заводу або рукостискання з пересічними громадянами, щоб підкреслити доступність, компетентність або солідарність [14]. Ефективність технології метонімічної проєкції залежить від правдоподібності асоціації та від того, наскільки вона резонує з життєвим досвідом або прагненнями аудиторії.

Певне значення в символічно-політичному комунікативному просторі має технологія образної конотації, що діє через використання метафоричної та образної мови або образів для стимулювання ментальних репрезентацій, які виходять за межі буквального значення. На відміну від прямої денотативної комунікації, образна конотація запрошує до інтерпретації та емоційного залучення, дозволяючи політичним повідомленням оминати раціональну перевірку і глибше вкорінюватися в психіку аудиторії [14].

Висновки. Отже, технології символічної політичної комунікації утворюють взаємопов'язану систему, яка дозволяє політичним акторам здобувати, утримувати та легітимувати владу за допомогою непримусових засобів. Їх сукупний ефект полягає у створенні символічно-політичного комунікативного простору, у якому політична влада виглядає не лише виправданою, глибоко вкоріненою в культурну та психологічну тканину суспільства, але й такою, що надихає на політичну активність та соціальні перетворення. Сутність цих технологій полягає в їхній здатності бути посередником між абстрактними політичними ідеями та відчутним суспільним досвідом. Вони функціонують шляхом кодування повідомлень у культурно значущі символи, які оминають аналітичну аргументацію і апелюють безпосередньо до емоцій та ідентичності. Їхній принцип дії ґрунтується на повторенні, ритуалізації та наративному структуруванні, які зміцнюють ідеологічні рамки та нормалізують певні інтерпретації реальності. Ключовими технологіями символічної політичної комунікації є політична міфологізація або конструювання міфічних наративів, політична ритуалізація, політична номіналізація, політична метафори́зація, конструювання багатозначності, маніпуляція символами загрози, конструювання архетипів ворога, важільна комунікація, конвергентна комунікація, гегемоністська комунікація, метонімічна проєкція та образна конотація. Ці технології відрізняються за способом дії та ефективністю: одні покладаються на емоційний резонанс та ідентифікацію, інші – на повторення та інституційне підкріплення, треті – на багатозначність та інтерпретаційну гнучкість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висоцький О. Ю. Легітимаційні технології в міжнародних відносинах. *Грані : наук.-теор. альманах*. 2017. № 20 (10). Р. 98–104. doi: <https://doi.org/10.15421/1717138> (дата звернення: 15.02.2025).

2. Висоцький О. Ю. Міф як інструмент легітимацийної політики. *Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія*. 2006. Вип. 13. С. 241–249. URL: <http://www.dmeti.dnepropetrovsk.ua/file/56.doc> (дата звернення: 15.02.2025).
3. Висоцький О. Ю. Міфологізація та сакралізація як технології легітимації політичної влади. *Гілея*. 2013. № 66. С. 611–620. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=85> (дата звернення: 08.03.2025).
4. Висоцький О. Ю. Технологічний підхід та його значення в дослідженні легітимації політичної влади. *Гілея*. 2012. № 62. С. 608–616. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=81> (дата звернення: 15.02.2025).
5. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Роль цивілізаційно-ціннісних наративів у глобальному інформаційному протиборстві. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 3 (58). С. 23–38. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285630> (дата звернення: 12.02.2025).
6. Collins R. *Interaction ritual chains*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2004. 464 p.
7. Devia Acevedo E. D. Between Symbols and Power: The Construction of Political Narratives Through Visual Culture in Social Networks. *Visual Review. International Visual Culture Review Revista Internacional De Cultura Visual*. 2024. № 16 (8). P. 43–65. doi: <https://doi.org/10.62161/revvisual.v16.5378> (дата звернення: 12.02.2025).
8. Edelman M. *Politics as symbolic action; mass arousal and quiescence*. Chicago : Markham Pub. Co., 1971. 188 p.
9. Edelman M. *The symbolic uses of politics*. Urbana : University of Illinois Press, 1964. 201 p.
10. Hawkins D. I. Model of Symbolic Communication. *Journal of Advertising Research*. 1973. № 13 (3). P. 33–38.
11. Kaufman S. J. *Modern hatreds: the symbolic politics of ethnic war*. New York : Cornell University Press, 2001. 262 p.
12. Mosse G. L. *The nationalization of the masses: political symbolism and mass movements in Germany from the Napoleonic wars through the Third Reich*. New York : H. Fertig, 2001. 252 p.
13. Ruesch J., Kees W. *Nonverbal communication; notes on the visual perception of human relations*. Berkeley : University of California Press, 1956. 205 p.
14. Sui Y. *The patterns of symbolic communication*. London; New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2017. 152 p.
15. Susil I., Dean D., Yusof R. N. R., Setyawan A. A., & Wajdi F. Symbolic Political Communication, and Trust: A Young Voters' Perspective of the Indonesian Presidential Election. *Journal of Political Marketing*. 2019. Vol. 19, Issue 1/2. P. 153–175. doi: <https://doi.org/10.1080/15377857.2019.1652224> (дата звернення: 12.02.2025).
16. Vysotskyi O. National Security Technologies in the Domestic and Foreign Policy of the State. *Grani : Scientific and Theoretical Almanac*. 2023. № 26 (3). P. 126–133. doi: <https://doi.org/10.15421/172358> (дата звернення: 12.02.2025).

17. Warren B. *Adventures of the Symbolic: Postmarxism and Radical Democracy*. New York : Columbia University Press, 2013. 376 p.

REFERENCES

1. Vysotskyi, O. Yu. (2017). Lehitymatsiyni tekhnolohiyi v mizhnarodnykh vidnosynakh. *Naukovo-teoretychnyy almanakh Hrani – Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 20(10), 98–104. doi: <https://doi.org/10.15421/1717138> [in Ukrainian].
2. Vysotskyi, O. (2006). Mif yak instrument lehitymatsiinoi polityky. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Filosofiia. Sotsiologiia. Polytolohiia – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Philosophy. Sociology. Political science*, issue 13, 241–249. URL: <http://www.dmeti.dnepropetrovsk.ua/file/56.doc> [in Ukrainian].
3. Vysotskyi, O. Yu. (2013). Mifolohizatsiia ta sakralizatsiia yak tekhnolohii lehitymatsii politychnoi vlady. *Hyleia – Gileya*, 66, 611–620. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=85> [in Ukrainian].
4. Vysotskyi, O. Yu. (2012). Tekhnolohichniy pidkhid ta yoho znachennia v doslidzhenni lehitymatsii politychnoi vlady. *Hyleia – Gileya*, 62, 608–616. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=81> [in Ukrainian].
5. Kalynovskyi, Yu., Zhdanenko, S. (2023). Rol tsyvilizatsiyno-tsynnysnykh naratyviv u hlobalnomu informatsiinomu protyborstvi. *Visnyk NYYU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology*, 3(58), 23–38. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285630> [in Ukrainian].
6. Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
7. Devia Acevedo, E. D. (2024). Between Symbols and Power: The Construction of Political Narratives Through Visual Culture in Social Networks. *Visual Review. International Visual Culture Review Revista Internacional De Cultura Visual*, 16(8), 43–65. <https://doi.org/10.62161/revvisual.v16.5378>
8. Edelman, M. (1971). *Politics as symbolic action; mass arousal and quiescence*. Chicago : Markham Pub. Co.
9. Edelman, M. (1964). *The symbolic uses of politics*. Urbana : University of Illinois Press.
10. Hawkins, D. I. (1973). Model of Symbolic Communication. *Journal of Advertising Research*. 13(3), 33–38.
11. Kaufman, S. J. (2001). *Modern hatreds: the symbolic politics of ethnic war*. New York: Cornell University Press.
12. Mosse, G. L. (2001). *The nationalization of the masses: political symbolism and mass movements in Germany from the Napoleonic wars through the Third Reich*. New York: H. Fertig.

13. Ruesch, J., Kees, W. (1956). Nonverbal communication; notes on the visual perception of human relations. Berkeley : University of California Press.
14. Sui, Y. (2017). The patterns of symbolic communication. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
15. Susila, I., Dean, D., Yusof, R. N. R., Setyawan, A. A., & Wajdi, F. (2019). Symbolic Political Communication, and Trust: A Young Voters' Perspective of the Indonesian Presidential Election. *Journal of Political Marketing*, Volume 19, issue 1–2, 153–175. <https://doi.org/10.1080/15377857.2019.1652224>
16. Vysotskyi, O. (2023). National Security Technologies in the Domestic and Foreign Policy of the State. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 26(3), 126–133. <https://doi.org/10.15421/172358>
17. Warren, B. (2013). Adventures of the Symbolic: Postmarxism and Radical Democracy. New York: Columbia University Press.

Sydorov Mykyta Serhiiovych, Ph. D. Student of the Department of Political Science, Sociology and Public Administration, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

TECHNOLOGIES OF SYMBOLIC POLITICAL COMMUNICATION

This study examines the features and characteristics of symbolic political communication technologies as effective tools for acquiring, legitimizing, and exercising power. Their operational principles and mechanisms of influence are analyzed. The research reveals that these technologies function through repetition, emotional appeal, and interpretative flexibility, thereby reinforcing legitimacy and inspiring collective action within the symbolic-political sphere.

Keywords: *symbolic communication, political power, mythologization, ritualization, metaphorization, legitimation, emotional resonance.*

УДК 316.648.4

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331804>

Піменова Ольга Олександрівна, кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний
технічний університет, м. Луцьк, Україна

e-mail: socio.lntu@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3384-6806

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглянуто особливості соціальної активності студентської молоді в умовах війни. Визначено, що соціальна активність молоді трансформується під впливом нестабільного середовища, змінюючи традиційні механізми соціалізації та взаємодії. Аналіз досліджень показав, що рівень залученості студентів у суспільні процеси залежить від особистісних цінностей, освітнього середовища, мотиваційних чинників та загальної соціально-економічної ситуації.

Ключові слова: соціальна активність, соціальні ініціативи, студентська молодь, волонтерство, громадянська залученість.

Постановка проблеми. Соціальна активність студентської молоді в умовах війни набуває особливого значення, оскільки визначає рівень громадянської відповідальності, здатність до самоорганізації та залученість у суспільні процеси. Сучасні реалії змушують молодь адаптуватися до нестабільного середовища, змінювати форми взаємодії та шукати нових можливостей для участі в соціальному житті. Військові дії не лише створюють виклики, а й відкривають простір для активного включення студентства у волонтерську діяльність, підтримку внутрішньо переміщених осіб, інформаційний спротив та інші громадські ініціативи.

Студентська молодь відіграє важливу роль у стабілізації суспільства, адже часто стає рушійною силою соціальних змін. Війна трансформує традиційні механізми соціалізації, впливаючи на залученість до освітнього процесу, професійного розвитку та волонтерства. Це потребує глибшого аналізу для розуміння тенденцій соціальної активності, визначення чинників, що сприяють участі молоді в громадському житті чи, навпаки, обмежують її.

Дослідження цих процесів допоможе краще зрозуміти особливості соціальної участі студентства, динаміку змін та можливі шляхи сприяння їхній адаптації до нових викликів.

Вивчення соціальної активності студентства в умовах війни дозволяє оцінити не лише масштаби та форми їхньої участі в суспільних процесах, а й визначити потенційні вектори розвитку громадянської активності після завершення військових дій. Соціологічний аналіз допомагає виявити закономірності включення молоді в соціальну взаємодію, що має важливе значення для формування стратегії підтримки студентських ініціатив та зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання соціальної активності студентів в умовах війни перебуває у центрі уваги таких українських та зарубіжних дослідників: Т. Цуркан досліджує вплив воєнного конфлікту на активність студентів у соціальному житті [10]; О. Бульвінська аналізує практики впровадження соціальної відповідальності в університетах України під час війни та повоєнного відновлення [1]; О. Бялик розкриває роль студентського самоврядування в самореалізації студентів [2]; О. Гевко, Л. Романишина, В. Мірошніченко досліджують особливості формування громадянської свідомості студентів технічних спеціальностей на заняттях з гуманітарних дисциплін [3]; Є. Недошовенко аналізує теоретичні та практичні підходи до розуміння активної громадянської позиції студентів [7]; Драммонд-Мундал (Lori Drummond-Mundal) досліджує активізм молоді та їхні зусилля в миробудівництві в зонах конфліктів [11]; Я. Мішневський (Janusz Miśkiewicz) аналізує соціальну поведінку молоді на сході України під час війни, досліджує рівень їхньої активності в громадському житті, участь у волонтерських та благодійних акціях [6].

Мета статті – проаналізувати особливості соціальної активності студентської молоді в умовах війни, визначити основні напрями її прояву, механізми формування та чинники, що впливають на рівень громадянської залученості.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціальної активності завжди була в центрі уваги соціологів, оскільки вона є ключовим чинником функціонування суспільства. Соціальна активність визначає, як саме люди взаємодіють між собою, беруть участь у суспільному житті, впливають на соціальні зміни та підтримують стабільність соціальних інститутів. Соціологи досліджували соціальну активність із різних перспектив: 1) класичні соціологи (Е. Дюркгейм, М. Вебер, К. Маркс) аналізували, як соціальна активність впливає на згуртованість суспільства, розвиток економіки та політичні процеси; 2) функціоналісти (Т. Парсонс, Р. Мертон) вважали, що соціальна активність є важливою для

підтримки рівноваги в суспільстві; 3) конфліктологи (К. Маркс, Р. Дарендорф) бачили в соціальній активності механізм боротьби за ресурси та владу; інтеракціоністи (Дж. Мід, Е. Гофман) досліджували, як соціальна активність проявляється через повсякденні взаємодії людей.

Українські дослідники О. Матвієнко та І. Матвієнко стверджують: «Соціальна активність особистості детермінується способом життєдіяльності соціального суб'єкта, його здатністю свідомо спрямовувати свої дії з метою вирішення соціальних проблем, продукування соціальних ініціатив, зміни соціальних умов відповідно до інтересів, потреб, ідеалів. Означена характеристика яскраво демонструє здатність і спроможність людини швидко реагувати на зміни в соціумі, трансформувати та брати участь у реалізації соціальної енергії, що сприяє конструктивним змінам у навколишньому світі, тобто є вираженням рівня соціальних потенцій суб'єкта» [4, с. 146].

Водночас, говорячи про соціальну активність такої соціально-демографічної спільноти, як студенти, важливо зосередити увагу на її структурних характеристиках, механізмах формування та основних чинниках, що впливають на рівень залученості студентів у соціальні процеси.

Структурні характеристики соціальної активності студентів охоплюють рівні та напрями їхньої діяльності. На індивідуальному рівні це може бути участь у наукових дослідженнях, волонтерських програмах, культурних ініціативах чи студентському самоврядуванні. На груповому рівні активність реалізується через участь у громадських організаціях, молодіжних рухах та соціальних проєктах, що сприяють інтеграції студентства в суспільні процеси.

Крім згаданих рівнів активності, важливим аспектом є також визначення напрямів соціальної діяльності, які мають різноманітні форми та спрямованість. Одним із важливих напрямів є соціальне підприємництво, яке активно розвивається серед студентів. У цьому контексті студенти не лише набувають підприємницьких навичок, але й активно шукають інноваційні способи вирішення соціальних проблем через створення та реалізацію проєктів, що мають позитивний вплив на суспільство. Це можуть бути як екологічні, так і освітні ініціативи, що сприяють розвитку громади. Важливим складником є також активна участь студентів у культурних та освітніх програмах, які формують культурний капітал та підтримують міжкультурний діалог серед молоді. Крім того, сучасні студенти часто залучаються до цифрових ініціатив, що включають створення онлайн-ресурсів, платформ для обміну знаннями та досвідом, а також активну участь у віртуальних волонтерських програмах, які дозволяють працювати на міжнародному рівні та розширювати горизонт своїх можливостей. Важливим є також розвиток громадських рухів, що сприяють залученню студентів до роботи з місцевими громадами, підтримуючи

різні соціально важливі ініціативи, такі як допомога малозабезпеченим, організація спортивних та культурних подій, а також освітніх кампаній.

Формування соціальної активності студентів відбувається через низку механізмів, серед яких ключову роль відіграють соціалізація в навчальному середовищі, залучення до колективної діяльності та розвиток особистісних цінностей. Освітні заклади, створюючи умови для активної взаємодії між студентами та суспільством, відіграють важливу роль у цьому процесі. Стимулювання ініціативності, формування громадянської позиції та розвиток комунікативних навичок сприяють підвищенню рівня соціальної активності молоді.

Крім того, важливим аспектом є надання студентам можливості брати участь у різноманітних проєктах, які дозволяють їм реалізовувати свої ідеї, впливати на розвиток університетської та міської інфраструктури. Це може бути участь в екологічних, освітніх, культурних, а також соціальних ініціативах, що сприяють інтеграції студентів у широкі соціальні процеси, зокрема у вирішення проблем громади. Взаємодія з представниками місцевих органів влади та бізнесу, реалізація проєктів з соціального підприємництва чи волонтерської діяльності дозволяють студентам не лише здобувати досвід, а й приносити реальну користь суспільству, підвищуючи рівень соціальної відповідальності.

Основними чинниками, що визначають рівень соціальної активності студентів, є освітнє середовище, соціально-економічні умови, особистісні орієнтації та наявність мотиваційних стимулів. Важливу роль відіграють можливості для самореалізації, рівень підтримки з боку університету, наявність ресурсів для участі в соціальних ініціативах. Крім того, суспільно-політичний контекст та загальні тенденції розвитку громадянського суспільства також впливають на активність студентів, визначаючи пріоритетні напрями їхньої участі в соціальних процесах.

Таким чином, соціальна активність студентів формується під впливом комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів, а її розвиток є показником як особистісного становлення молоді, так і рівня громадянської зрілості суспільства загалом.

Доцільно відзначити, що соціальна активність студентства характеризується високою динамічністю, варіативністю форм прояву та залежністю від соціокультурного середовища. Вона може проявлятися через когнітивний (усвідомлення соціальних процесів), комунікативний (участь у соціальних контактах), нормативний (дотримання або ініціювання соціальних норм) та практичний (безпосередня діяльність) складники.

Формування соціальної активності студентів визначається такими чинниками, як рівень освіти, соціалізація в навчальному середовищі, особистісні цінності, а також соціально-економічні умови. Вона є важливим показником

не лише особистісного розвитку студентів, а й загального рівня громадянської зрілості суспільства.

У цьому контексті постає питання: якою є соціальна активність студентів сьогодні та які особливості її прояву можна спостерігати?

З метою отримання емпіричних даних було проведено дослідження пілотажного характеру, яке здійснювалось у січні – березні 2024/2025 навчального року.

Для проведення цього дослідження нами була обрана вибірка за принципом «снігової кулі». Українська дослідниця Світлана Сальнікова стверджує: «Цей метод відноситься до стихійного методу відбору і пов'язаний зі способом отримання інформації, який не контролюється дослідником, а залежить виключно від волі респондента. Певною мірою він «перегукується» зі спрямованим методом, проте у ньому немає можливості особистого рекрутингу. Через спонтанність характеру стихійного методу відбору його аналогом можемо вважати англomовний *accidental sampling*» [9, с. 92].

На початку дослідження випадковим чином було обрано початкову групу респондентів, після опитування яких ми просили допомогти виявити наступних кандидатів. У подальшому відбір респондентів відбувався серед тих викладачів, які були запропоновані першими респондентами.

Дослідник О. О. Сердюк обґрунтовує принцип «снігової кулі» таким чином: «Кожен представник цільової групи запрошує до участі у дослідженні одного чи декількох наступних представників цільової групи, або надає їх контактні дані. Вибірка поповнюється до тих пір, поки не почне надходити потрібна інформація або досягне необхідної кількості. Кількість учасників постійно змінюється, через те, що нові учасники запрошуються особами, що вже беруть участь у дослідженні, це називається ефектом снігової кулі» [5, с. 46].

У вибірці взяли участь 30 студентів закладів вищої освіти м. Луцька.

Дослідження проходило у формі онлайн-опитування (CAWI) шляхом заповнення учнями опитувальника, створеного у Google-формі [8, с. 262].

Отримані результати показали наступне. Відповіді на запитання про те, у яких видах активності студенти беруть участь (можна було обрати декілька варіантів) розподілені таким чином: участь у студентських організаціях (студентська рада) (23,3%); волонтерська діяльність (33,3%); участь у політичних або громадських ініціативах (16,7%); участь у мистецьких та спортивних заходах (16,7%); благодійність (збір коштів, допомога нужденним) (56,7); наукова діяльність (участь у дослідженнях, наукових конференціях) (20%). Ці результати свідчать про різноманітність напрямів соціальної активності серед студентів та їхню готовність активно впливати на розвиток суспільства через участь у волонтерських та благодійних ініціативах (рис. 1).

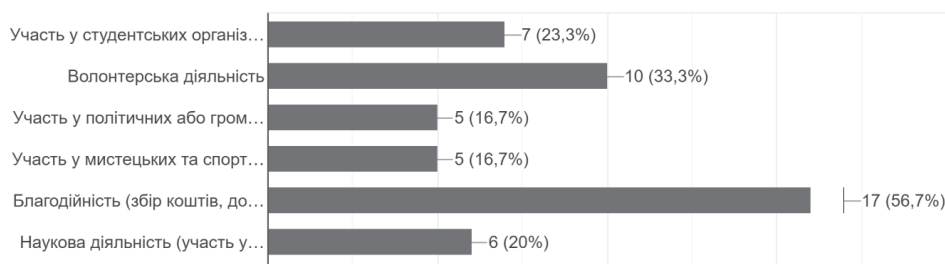

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання щодо факторів, які найбільше впливають на участь у соціальній активності

На запитання про те, які фактори найбільше впливають на участь у соціальній активності, опитані студенти відповіли так: зацікавленість у темі (36,7%); можливість розвиватися особистісно та професійно (20%); мотивація від оточення (друзів, викладачів) (10%); ресурси та можливості, надані навчальним закладом (10%); відсутність часу через навчання або роботу (23,3%). Отримані результати демонструють різноманітність факторів, які можуть впливати на рівень участі студентів у соціальних ініціативах, де особисті інтереси та можливості розвитку відіграють ключову роль (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання щодо факторів, які найбільше впливають на участь у соціальній активності

Відповіді респондентів на запитання про те, які з факторів заважають брати участь у соціальних та громадських ініціативах (можна було вибрати декілька варіантів), показали такі результати: брак часу через навчання (63,3%); брак фінансів або ресурсів (20%); відсутність мотивації (36,7%); відсутність інформації про такі ініціативи (26,7%); не підтримуємо ініціативи університету (6,7%). Узагальнюючи, можна сказати, що основними перешкодами для участі студентів у соціальних ініціативах є брак часу через

навантаження в навчанні, низька мотивація, відсутність інформації про доступні можливості та обмежені фінансові ресурси. Ці фактори створюють бар'єри для активної участі студентів у громадській діяльності, що вимагає системної підтримки з боку університетів. Важливо, щоб навчальні заклади надавали більше інформації про соціальні проєкти, створювали можливості для поєднання навчання та активної діяльності, а також забезпечували фінансову та організаційну підтримку студентських ініціатив для полегшення доступу до таких можливостей (рис. 3).

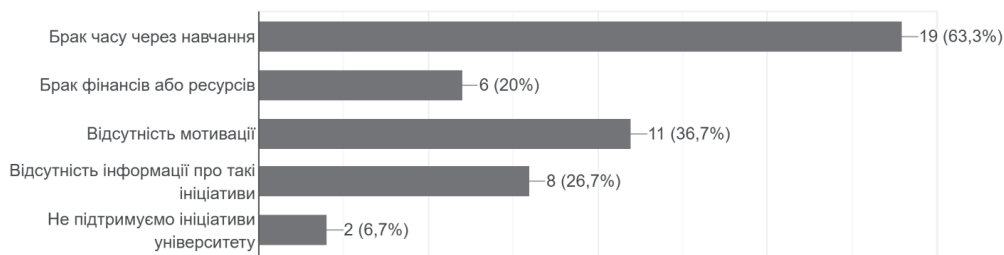

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання щодо факторів, які заважають брати участь у соціальній активності

На запитання про те, як студенти оцінюють вплив участі в соціальних ініціативах на особистісний розвиток, аналіз відповідей показав: дуже позитивно (розвиваюся як особистість, набуваю корисних навичок) (46,7%); помірно позитивно (допомагає в навчанні та кар'єрі) (40%); мало впливає на мій розвиток (13,3%); не впливає (0%). Узагальнюючи, можна зазначити, що більшість студентів оцінюють участь у соціальних ініціативах як позитивний фактор для особистісного розвитку, вважаючи її корисною для набуття нових навичок та покращення кар'єрних перспектив (рис. 4).

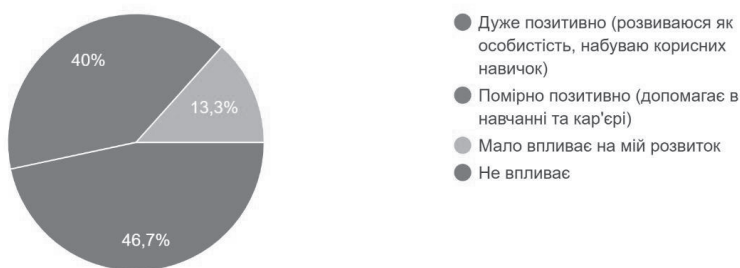

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання про те, як студенти оцінюють вплив участі в соціальних ініціативах на особистісний розвиток

Висновки. Здійснене нами дослідження підтвердило, що соціальна активність студентів є багатовимірним явищем, що включає когнітивний, комунікативний, нормативний та практичний складники. Її розвиток залежить від поєднання особистісних, інституційних та соціально-економічних факторів. Залученість студентів до соціальних ініціатив не лише сприяє їхньому особистісному та професійному розвитку, але й зміцнює громадянське суспільство загалом, формуючи відповідальну та свідому молодь, готову до конструктивних змін у державі.

Аналіз отриманих даних свідчить, що найбільш популярними напрямками соціальної активності серед студентів є благодійна діяльність, волонтерство та участь у студентському самоврядуванні. При цьому основними факторами, що мотивують студентів до участі в соціальних ініціативах, є особистий інтерес до теми, можливості для саморозвитку та підтримка з боку оточення. Водночас бар'єрами на шляху до активної громадянської позиції залишаються брак часу через навчальне навантаження, обмежені фінансові ресурси та недостатня обізнаність про наявні можливості.

Таким чином, підтримка та розвиток соціальної активності студентської молоді потребує комплексного підходу, що включає створення сприятливого освітнього середовища, популяризацію громадянських ініціатив, розширення можливостей для участі та подолання бар'єрів, що стримують молодь. В умовах війни така діяльність має особливу вагу, адже сприяє консолідації суспільства, формуванню соціальної стійкості та підготовці молодого покоління до активної участі в післявоєнному відновленні країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бульвінська О. Механізми реалізації соціальної відповідальності університетів в умовах університетської автономії: європейський досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2023. № 2 (75). С. 102–112.
2. Бялик О. Роль студентського самоврядування у самореалізації студентів закладу вищої освіти. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. № 23. С. 71–75.
3. Гевко О., Романишина Л. М., Мірошніченко В. Формування громадянської свідомості студентів технічних спеціальностей на заняттях з гуманітарних дисциплін. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 4. С. 390–400.
4. Матвієнко О., Матвієнко І. Освітнє середовище закладів вищої освіти як чинник розвитку соціальної активності студентів. *Освітньо-науковий простір*. 2023. Вип. 5. С. 144–151.
5. Методи дослідження залежностей – Introduction to Research Methods in Substance Use and Abuse : матеріали електрон. навч. курсу / автори-укладачі О. О. Сердюк,

- В. В. Бурлака ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ун-т Вейна ; Мічиган. ун-т. Харків : Константа, 2018. 160 с.
6. Мішневський Я. Молодь на сході України в контексті російсько-української війни. *Соціологія села*. 2016. 1 (72). С. 132–140.
 7. Недошовенко Є. Активна громадянська позиція студентів: теоретичні та практичні підходи. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №3. С. 93–99.
 8. Паніотто В., Харченко Н. Методи опитування. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 342 с.
 9. Сальнікова С. Вибірка у соціологічному дослідженні : підручник. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 252 с.
 10. Цуркан Т. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни. *Проблеми освіти*. 2023. Вип. 1. С. 347–359.
 11. Drummond-Mundal L., Cave G. Young peacebuilders: Exploring youth engagement with conflict and social change. *Journal of Peacebuilding & Development*. 2007. №3 (3). С. 63–76.

REFERENCES

1. Bulvinska, O. (2023). Mekhanizmy realizatsii sotsialnoi vidpovidalnosti universytetiv v umovakh universytetskoï avtonomii: yevropeiskiy dosvid. *Neperevna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 2(75), 102–112 [in Ukrainian].
2. Bialyk, O. (2022). Rol studentkoho samovriadiuvannya u samorealizatsii studentiv zakladu vyshchoi osvity. *Modern engineering and innovative technologies*, 23, 71–75 [in Ukrainian].
3. Hevko, O., Romanyshyna, L., Miroshnychenko, V. (2023). Formuvannya hromadianskoi svidomosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei na zaniattiakh z humanitarnykh dystsyplin. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 4, 390–400 [in Ukrainian].
4. Matviienko O., Matviienko, I. (2023). Osvitnie seredovyshe zakladiv vyshchoi osvity yak chynnyk rozvytku sotsialnoi aktyvnosti studentiv. *Osvitnio-naukovyï prostir – Educational and Scientific Space*, 5, 144–151 [in Ukrainian].
5. Serdiuk, O., Burlaka, V. (2018). Metody doslidzhennia zalezhnosti – Introduction to Research Methods in Substance Use and Abuse: Course Materials. Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].
6. Mishnevs'kyi, Ya. (2016). Molod na skhodi Ukrainy v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. *Sotsiologhiia sela – Rural Sociology*, 1(72), 132–140 [in Ukrainian].
7. Nedoshovenko, Ye. (2024). Aktyvna hromadianska pozytsiia studentiv: teoretychni ta praktychni pidkhody. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 3, 93–99 [in Ukrainian].
8. Paniotto, V., Kharchenko, N. (2017). Metody opytuvannya. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].

9. Salnikova, S. (2021). *Vybirka u sotsiologichnomu doslidzhenni: A Textbook*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
10. Tsurkan, T. (2023). Aktyvna zhyttieva pozytsiia studentskoi molodi v umovakh viiny. *Problemy osvity – Problems of Education, 1*, 347–359 [in Ukrainian].
11. Drummond-Mundal, L., Cave, G. (2007). Young peacebuilders: Exploring youth engagement with conflict and social change. *Journal of Peacebuilding & Development, 3*(3), 63–76.

Pimenova Olha Oleksandrivna, PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUTH: DEVELOPMENT FEATURES UNDER CONDITIONS OF WAR

The article explores the characteristics of social activity among student youth in wartime. conditions. It is determined that youth social activity is being transformed under the influence of an unstable environment, altering traditional mechanisms of socialization and interaction. An analysis of current research reveals that the level of student engagement in societal processes depends on personal values, the educational environment, motivational factors, and the broader socio-economic situation.

Keywords: social activity, social initiatives, student youth, volunteering, civic engagement.

НАШІ АВТОРИ

- АНДРУЩЕНКО**
Олеся Петрівна Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософії за спеціальністю «Право», асистентка кафедри філософії
- АРТЕМЧУК**
Олександр Федорович Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
- БЕСКАРАВАЙНИЙ**
Станіслав Сергійович Український державний університет науки і технологій, кандидат філософських наук, доцент кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних дисциплін
- БОНДАРЕНКО**
Максим Олександрович Сумський державний університет, аспірант, кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
- ВАЛЮХ**
Людмила Іванівна Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин
- ВІВЧАР**
Інна Володимирівна Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин
- ГЕТЬМАН**
Костянтин Сергійович Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління
- ДАНИЛЬЯН**
Олег Геннадійович Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії
- ДЗЬОБАНЬ**
Олександр Петрович Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії
- КОЛОМІЄЦЬ**
Олександр Леонідович Київський інститут Національної гвардії України, кандидат філософських наук, викладач кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін факультету забезпечення державної безпеки
- ЛАСНІБАТ**
Феліпе Родольфо Вергара Університет Плайя Анча, магістр історичних, соціальних та культурних досліджень, професор-доцент кафедри філософії, історії та туризму, академік
- ПАВЛОВ**
Роман Анатолійович Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами
- ПАВЛОВА**
Тетяна Сергіївна Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії

ПАНАСЕНКО <i>Іван Олегович</i>	ІТ-компанія «ZONE3000», спеціаліст підтримки клієнтів
ПАСТУХОВ <i>Антон Володимирович</i>	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант кафедри політичних наук
ПІМЕНОВА <i>Ольга Олександрівна</i>	Луцький національний технічний університет, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій
ПОБОЧІЙ <i>Роман Володимирович</i>	Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ПОСТЕЛЬЖУК <i>Олександр Петрович</i>	Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин
ПРУДНИКОВА <i>Олена Вікторівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології
СИДОРОВ <i>Микита Сергійович</i>	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

АНДРУЩЕНКО <i>Олеся Петрівна</i>	8	ЛАСНІБАТ <i>Феліне Родольфо Вергара</i>	35
АРТЕМЧУК <i>Олександр Федорович</i>	107	ПАВЛОВ <i>Роман Анатолійович</i>	54
БЕСКАРАВАЙНИЙ <i>Станіслав Сергійович</i>	19	ПАВЛОВА <i>Тетяна Сергіївна</i>	54
БОНДАРЕНКО <i>Максим Олександрович</i>	83	ПАНАСЕНКО <i>Іван Олегович</i>	54
ВАЛЮХ <i>Людмила Іванівна</i>	122	ПАСТУХОВ <i>Антон Володимирович</i>	159
ВІВЧАР <i>Інна Володимирівна</i>	122	ПІМЕНОВА <i>Ольга Олександрівна</i>	190
ГЕТЬМАН <i>Костянтин Сергійович</i>	144	ПОБОЧІЙ <i>Роман Володимирович</i>	107
ДАНИЛЬЯН <i>Олег Геннадійович</i>	35	ПОСТЕЛЬЖУК <i>Олександр Петрович</i>	122
ДЗЬОБАНЬ <i>Олександр Петрович</i>	9	ПРУДНИКОВА <i>Олена Вікторівна</i>	71
КОЛОМІЄЦЬ <i>Олександр Леонідович</i>	95	СИДОРОВ <i>Микита Сергійович</i>	179

В И М О Г И
ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО». СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ,
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ»

ПОДАННЯ РУКОПISУ СТАТТІ ДО РЕДКОЛЕГІЇ

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- **електронний варіант статті**, надісланий на електронну адресу редколегії (e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net);
- **довідку про автора (-ів)** (українською, англійською): прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, учене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), ідентифікатор ORCID ID, розділ збірника, у якому доцільніше розмістити статтю;
- **рецензію** кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності або **витяг із протоколу** засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- **ліцензійну згоду** автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах збірника «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія» (<http://fil.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://nbuv.gov.ua>) (див. *додаток 2*);
- **квитанцію** (оригінал або електронну копію) про оплату публікації статті (після розгляду рукопису).

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

Загальні правила подання статей

1. Мови статті – *українська, англійська*; обсяг – від 12 до 24 сторінок, включаючи анотації, рисунки, таблиці, графіки та бібліографію.

У виняткових випадках за окремим узгодженням з редакційною колегією обсяг статті може бути збільшено.

2. Рукописи статей проходять обов'язкову процедуру подвійного «сліпого» рецензування. Редколегія залишає за собою право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, за погодженням з автором скорочувати й редагувати.

Технічні вимоги

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі Word шрифтом Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтервалом 1,5, з абзацним відступом 1,25 см, з берегами: ліворуч – 2,5 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; не слід використовувати в тексті колонтитули, користуватися автоматичними та ручними переносами.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

Використання в тексті статті сканованих або сфотографованих фрагментів (схем, рисунків, таблиць тощо) не допускається.

Якщо в тексті є необхідність виділити змістові блоки, то їх назви слід виділяти жирним шрифтом.

Вимоги до оформлення статті (зразок оформлення – див. *додаток 1*):

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається шифр УДК;
- наступний рядок (шрифт Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтервалом 1,0; вирівнювання по центру) – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт – жирний курсив), науковий ступінь, учене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо в її назві відсутнє посилання на нього; країна; e-mail автора, ORCID ID (шрифт – курсив);

- нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (шрифт Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтервалом 1,0, жирний, великими літерами). Якщо стаття містить матеріали досліджень, отримані в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або при фінансовій підтримці інших установ, рекомендуємо вказувати цей факт у виносці до заголовка статті. Наприклад:

* Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (№ державної реєстрації 0111u000968).

- далі – *анотація* обсягом до 50 слів і *ключові слова* (5–7 слів) мовою статті (шрифт Times New Roman, кегль 12, курсив, міжрядковий інтервал 1,0);
- далі – текст статті, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5 (див. вимоги щодо структури тексту статті);
- далі – список використаної літератури мовою оригіналу (див. вимоги до списку використаної літератури);
- далі – під заголовком **REFERENCES** транслітерація бібліографічного опису джерел;

— далі – відомості про автора (співавторів) *англійською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо англійська є мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт Times New Roman, кегль 12, жирний курсив, міжрядковий інтервал 1,0), науковий ступінь, учене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо в її назві відсутнє посилання на нього; країна (шрифт Times New Roman, кегль 12, прямий, міжрядковий інтервал 1,0) і *анотація* обсягом до 50 слів з ключовими словами (5–7) *англійською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо англійська є мовою статті* (шрифт Times New Roman, кегль 12, міжрядковий інтервал 1,0).

Анотації входять до загального обсягу статті.

Вимоги щодо змісту статті

Стаття повинна мати належний теоретичний і науково-прикладний рівень, відповідати вимогам постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1.

Структура тексту наукової статті:

- **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;
- **формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки** з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Вимоги до списку використаної літератури

Заголовок «**ЛІТЕРАТУРА**» (шрифт Time New Roman, кегль 14, вирівнювання по центру).

Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по ширині, міжрядковий інтервал 1,0).

Література оформлюється згідно з українським стандартом бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Київ, 2016) (див. Зразок).

Відповідно до сучасних вимог для статей із списку літератури за наявності необхідно вказувати DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта) або URL (універсальний показник місця розташування документа в мережі «Інтернет»).

Вимоги до транслітерації бібліографічного опису джерел (REFERENCES)

а) транслітерувати бібліографічний опис джерел, написаних українською мовою, необхідно з урахуванням ДСТУ 8302:2015 та наказу МОН від 12.01.2017 № 40 (див. Зразок);

б) бібліографічний опис джерел, написаних іншими мовами, що використовують кириличний алфавіт, необхідно транслітерувати латинськими літерами (сайти <https://translit.ru> та <https://slovnyk.ua/services/translit.php>).

Слід уникати посилань на навчальну літературу.

При транслітерованому посиланні на «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія» слід використовувати транслітеровану назву «Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya» або англійську «The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology».

РОБОТА РЕДАКЦІЇ З АВТОРАМИ

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди автора (авторів).

2. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія.

3. Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.

4. Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються і не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Автор (співавтори) статті несе (несуть) відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому (їм) особисто, за точність викладених у роботі фактів (даних) і якість перекладу цитат з іноземних джерел (за наявності).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 141.316.3

Герасименко Олександр Юрійович, доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: abcdef1234@ukr.net
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ І КІБЕРПРОСТІР ЯК АТРИБУТИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА¹

Анотація українською мовою

У статті зроблено спробу осмислення кіберпростору в його діалектичному взаємозв'язку з віртуальною реальністю...

Ключові слова: *віртуальна реальність, кіберпростір, інформаційні процеси, інтернет-простір, комп'ютерні технології.*

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формулювання цілей.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bytiak Y., Danilyan O., Dzoban O., Kalinovsky Y., Chalapko V. Information society: the interaction of tradition and innovation in communicative processes. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, Issue 27. P. 217–226. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.23>.

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (№ державної реєстрації 0111u000968).

2. Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. № 2. С. 118–126. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/> (дата звернення: 10.12.2020).

REFERENCES

1. Bytiak, Y., Danilyan, O., Dzoban O., Kalinovsky, Y., Chalapko, V. (2020). Information society: the interaction of tradition and innovation in communicative processes. *Amazonia Investiga. Vol. 9, issue 27, 217–226*. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.23>
2. Dzoban, O.P. (2018). Temporalna skladova u prostорово-часовому kontynuumi virtualnoi realnosti. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology, 2(47), 118–126*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/> [in Ukrainian].

Gerasimenko Olexander Yuriiovich, Doctor of Philosophical Sciences,
Assistant Professor, Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine

VIRTUAL REALITY AND CYBERSPACE AS ATTRIBUTE OF MODERN SOCIETY

Анотація англійською мовою

The article attempts to comprehend cyberspace in its dialectical relationship with virtual reality. It is shown that ever-changing cyberspace is the result of the virtualization process.

Keywords: *virtual reality, cyberspace, information processes, Internet space, computer technologies.*

Редакційній колегії збірника наукових праць
«Вісник Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого». Серія: Філосо-
фія, філософія права, політологія, соціологія»
від _____

П. І. Б.

місце роботи, посада, науковий ступінь, учене звання

Телефон _____

e-mail _____

ЛІЦЕНЗІЙНА ЗГОДА НА ПУБЛІКАЦІЮ

№ _____ від _____

Прошу розглянути питання про можливість публікації моєї статті
«_____ (назва) _____» у фахо-
вому наукометричному збірнику наукових праць «Вісник Національного юридич-
ного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права,
політологія, соціологія».

З порядком розгляду та умовами опублікування статей ознайомлений, погоджу-
юсь.

Гарантую, що матеріали, запропоновані для публікації:

- створені мною особисто;
- є оригінальними і раніше не публікувалися в інших друкованих виданнях;
- не знаходяться на розгляді для публікації в інших друкованих виданнях.

Даю згоду на видання статті в паперовій формі та розміщення повного тексту
статті в електронній формі в мережі інтернет на офіційних сайтах Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого (nlu.edu.ua), збірника (fil.nlu.edu.ua)
та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua).

« » _____ 202__ р. _____ /підпис, прізвище, ініціали/

Відповідальна за випуск *І. І. Коваленко*

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-03771

Підписано до друку __.06.2025. Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 16,9. Обл.-вид. арк. 13. Тираж 100 пр.

Адреса редакції:

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
Тел.: (057) 757-72-84
E-mail: kafedra-filosofy@ukr.net

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017